

auro

BUTLLETÍ DE LA SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (SELAV)

invento

tardor-hivern 2025

número 15

ESTVDIS

ELS SABADELL DE CAL VIUDET -05-

Joan Florensa

FÀBRICAS Y FABRICANTES EN LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (2) -09-

Juan Giraldo

EL TEIXIT INDUSTRIAL DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (2) -11-

Josep Manera

L'HÍPOGEU FUNERARI DE LA SAGRERA -15-

P. Balaguer, P. García, A. Tenza, F. Antequera

GENT MARTINENCA

MAGÍ PLADELLORENS, DE RABASSAIRE AL BAGES A EXPORTADOR DE VINS A SANT MARTÍ DE PROVENÇALS -27-

Llorenç Ferrer i Alòs

GENT VERNEDENCA

TOT PER LA PALMERA -40-

SUMARIS AURO INVENTO

TALLER D'HISTÒRIA

ELS COMPLICATS ACORDS SOBRE DE LA FÀBRICA SF VILA -47-

BÀSQUET ALISOS: AL CEL DE SANT MARTÍ DES DE 1962 -52-

PUBLICACIONS

VISIONS BARCELONINES 1760-1860 -53-

DOOM CITY: BARCELONA I SANT MARTÍ DE PROVENÇALS -53-

DEMOCRÀCIA I CIUTAT -54-

LAS BUENAS FAMILIAS DE BARCELONA -54-

DOCUMENTS

EXCURSIÓ A SANT MARTÍ DE PROVENÇALS (1885) -55-

Simón Alsina y Clos

PATRIMONI

ESGLÉSIA DE LES SANTEs JULIANA I SEMPRONIANA -62-

EXPOSICIONS

CLUB CENTENARI: CE JÚPITER -61-

FET AL CLOT-CAMP DE L'ARPA -61-

ANIMALS INVISIBLES -62-

T-100: CENT ANYS DE METRO -62-

EN LÍNIA

CARTA HISTÒRICA DE BARCELONA -64-

ANTIC MUNICIPI

ELS CARRERS DEL POBLENOU -65-

Arxiu Històric del Poblenou

TEXTS BÀSICS

CARRERS DE BARCELONA -75-

Jaume Fabre i Josep Maria Huertas Claveria

PEL·LÍCULES AMB ESCENES A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

LA VERNEDA FA 50 ANYS

AVANÇ propers sumaris

❖
*El primer document
del segle X que parla
de Provençals*

❖
❖
*Els bombers de Sant Martí de
Provençals des del segle XIX*

❖
❖
*La ciudad de Barcelona
durante la Edad Media. De
los orígenes a la formación de
un sistema urbano*

❖
❖
Els inicis de La Caixa

❖
❖
El diari "El Diluvio"

❖
❖
*Un assut al camí de la
riera d'Horta*

❖
❖
*50 anys de les Jornades
Catalanes de la Dona*

❖
❖
La salut a Barcelona

❖
❖
*Escultures:
"Línia de la Verneda"*
❖

EDITA

SOCIETAT D'ESTVDIS DE
LA VERNEDA DE SANT MARTÍ
(SELAV)

WEB

altzadiako.wordpress.com

CORREU ELECTRÒNIC

lavernedadesantmartiSE@gmail.com

CONSELL EDITORIAL

José-Ángel Borlán; César Aguado;
Ester Riera; Pilar de Diego;
Joan Gispert; Josep Manera;
Josep Maria Sarabia; Maxi Martos;
Jacoba Castillo; Teresa Prats;
Jordi Salas; Antònia Pascual

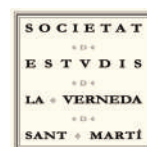
CONTACTE auro invento

auroinvento@hotmail.com

EDICIÓ DIGITAL

auro invento no s'identifica
necessàriament amb les opinions
expressades en els articles publicats
i respecta la llibertat d'expressió dels
qui els escriuen.
La publicació és totalment gratuïta.

ISSN 3081-166X

Inscrita al Registre d'Associacions
amb el número 5.005

CCEPC
Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana

Membre de la Coordinadora de
Centres d'Estudis de Parla Catalana

SOCIETAT d'estudis

MÉS D'UN CENTENAR D'ACTIVITATS

L'Assemblea General Ordinària de la SOCIETAT D'ESTUDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ se celebrarà el pròxim 22 de gener. Serà el moment de fer repàs de la marxa de l'entitat. Al llarg del 2025 s'han desenvolupat cent quaranta-quatre activitats de tota mena. Destaquem el concert de Jaume Arnella a l'Auditori, amb el *Romanço de Sant Martí de Provençals*; les 26 xerrades del cicle "La Verneda de Sant Martí, pam a pam"; quatre més a la biblioteca Gabriel García Márquez; 14 rutes temàtiques; quatre exposicions sobre la història del barri, amb visites guiades; la publicació de tres (amb aquest) números del butlletí **auRO invento**; a més dels dos nivells del Taller d'Història del Barri, amb la participació d'una trentena d'inscrits.

El concert de Jaume Arnella del tres d'octubre en un Auditori Sant Martí de Provençals ple a vessar va ser un èxit de convocatòria. El *Romanço* no se sentia en públic des del cinc de novembre de 1988 quan, durant la Festa Major d'aquell any, Arnella i els seus músics van interpretar la peça per segon cop (en la primera, el divuit de juny davant Ca l'Arnó, ningú havia pensat a gravar-lo).

Les xerrades que cada dilluns es realitzen a la sala d'actes del Centre Cívic Sant Martí han comptat amb una mitjana d'assistència de vint-i-sis persones. Convé destacar l'interès suscitat per la dedicada als Centres d'Atenció Primària del barri, amb la directora del CAP La Pau; la presentació del llibre sobre la Unió Excursionista Sant Martí de Provençals, amb l'autor Santi Rovira; la dedicada a la segu-

retat, amb el comissari Marín del Cuerpo Nacional de Policía; o la del Rec Comtal, amb la participació de l'historiador Enric H. March. A partir del mes de gener, es modifica l'horari de les xerrades: s'avança una hora i començarà a dos quarts de set.

Ha continuat la col·laboració amb la biblioteca Gabriel García Márquez. Cada trimestre es fa una xerrada a la seva sala d'actes. Enguany, els temes han estat: "Crònica negra de La Verneda de Sant Martí", "Els llibres de La Verneda de Sant Martí"; "La Verneda de Sant Martí: un nou barri ferroviari"; i "El patrimoni vernedenc". També va tenir lloc el vint-i-set de

Al llarg del 2025 s'han desenvolupat cent quaranta-quatre activitats de tota mena

setembre, la ruta organitzada per la biblioteca dins del cicle "Sant Martí Barri a Barri" sobre els indrets vernedencs més interessants.

El Taller d'Història del Barri ha tingut un any especialment productiu. A més de la pràctica culminació de la recerca sobre la conducció d'aigua de S.A. Damm que travessa el carrer de Guipúscoa, durant el primer semestre es van exhibir a la sala d'actes del Centre Cívic Sant Martí tres exposicions de creació pròpia. La primera, en els mesos de febrer i març, titulada "La Verneda de Sant Martí Flashback", es basava en l'exposició permanent del Museu d'Història de Barcelona. La segona, a l'abril, "Grans fotògrafs a La Verneda de Sant Martí". Un recorregut per les obres de Francesc Català-Roca, Xavier Miserachs o Colita que tenien com a motiu els carrers i la gent del barri. La tercera, al maig, "Masies i fàbriques a La Verneda de Sant Martí". Amb imatges històriques dels desapareguts edificis, de les quatre masies que han sobreviscut a l'arribada dels blocs de pisos i algunes de les actuals instal·lacions industrials que poblen el barri i el seu polígon industrial. Cal afegir l'exposició al carrer que es fa al voltant del Vuit de Març amb cartells explicatius de les 21 places, jardins i carrers que tenen nom de dona i que caracteritzen a La Verneda de Sant Martí.

Els itineraris guiats pel barri, tot explicant la història dels vernedencs i vernedenques, suposen una de les activitats amb més acceptació no només per als ciutadans locals sinó per gent vinguda de tots els barris de Barcelona i d'algun municipi veí; especialment en les que recorren el nucli antic

Moment de l'assaig del concert de Jaume Arnella amb el *Romanço de Sant Martí de Provençals*

Ruta temàtica: "Places, jardins i carrers amb nom de dona a La Verneda de Sant Martí"

de Sant Martí de Provençals, amb visita a l'interior de l'església vella i les masies i el parc que l'envolten. Dues rutes temàtiques centren l'interès del veïnat: "La Verneda de Sant Martí Negra" i Carrers, jardins i places amb nom de dona a La Verneda de Sant Martí. En el primer trimestre de 2026, recuperarem una de les rutes *estrella*, la que visita els bars i restaurants vernedencs. A més, hem visitat el barri amb persones de l'Escola de Salut, dels cursos de català del Consorci per a la Normalització Lingüística i de la Fundació Catalunya-La Pedrera.

MUSEU D'HISTÒRIA DE BARCELONA

La biblioteca Gabriel García Márquez va ser l'escenari de la trobada del director del Museu d'Història de Barcelona, Carles Garcia Hermosilla, amb les entitats que han col·laborat amb les biblioteques del districte de Sant Martí per tirar endavant les passejades dins del cicle "Sant Martí Barri a Barri". Representants de l'Arxiu Històric del Poblenou, el Taller d'Història del Clot-Camp de l'Arpa i de la Societat d'Estudis de La Verneda de Sant Martí van presentar les seves entitats i les activitats que desenvolupen. També van demanar la complicitat del Museu per tal de desenvolupar projectes conjunts que apropin a la ciutadania la història local de cada barri.

CONSTRUCCIÓ DEMOCRÀTICA I MOVIMENT VEÏNAL

La SOCIETAT D'ESTVDIS DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ pertany a la Coordinadora de Centre d'Estudis de Parla Catalana, una entitat que aplega unes 150 associacions, instituts, centres d'estudis i col·lectius dedicats a la recerca en història local. Enguany, els socis de la ciutat de Barcelona han organitzat, amb motiu del cinquantè aniversari de la mort del dictador Francisco Franco, han organitzat unes jornades sota el nom de "Barcelona, construcció democràtica i moviment veïnal". A cada districte s'han programat al llarg dels mesos d'octubre i novembre un seguit de conferències i taules rodones al voltant de la recuperació de la democràcia des dels barris.

Al districte de Sant Martí, el tema va ser "Les comissions

Trobada d'historiadors martinencs amb el director del Museu d'Història de Barcelona

de barri" i va aplegar dos històrics del moviment veïnal: Carles Prieto, president de la Federació d'Associacions Veïnals entre 1978 i 1992; i Carles Quingles, un dels fundadors del Sindicat Democràtic d'Estudiants de Barcelona i promotor de les comissions de barri. L'acte es va celebrar al Centre Cultural de la Farinera del Clot el set d'octubre.

LA VERNEDA DE SANT MARTÍ ALS MITJANS AUDIOVISUALS

El programa *Va passar aquí* de Barcelona Televisió està gravant nous programes sobre la història local del barri i de l'antic municipi de Sant Martí de Provençals. Ara els temes són: la maçoneria del segle XIX a l'antic poble, la guia urbana de Sant Martí de Provençals editada el 1888 i l'Ateneu Llibertari de la Verneda.

En el primer trimestre de 2026, recuperarem una de les rutes estrella, la que visita els bars i restaurants vernedencs

MASIES, FÀBRQUES I MOLT MÉS

El sumari del present butlletí continua oferint articles sobre les masies i les fàbriques de La Verneda de Sant Martí: Joan Florensa ens apropa a la família Sabadell i Juan Giraldo a la família Arnella i la seva fàbrica de cartrons al Camí del Fondal de Sant Martí.

La part més extensa està dedicada al nomenclàtor. Fa temps que el Taller d'Història del Barri té gairebé elaborat un llibre sobre la història dels carrers vernedencs i només està a l'espera de comptar amb un finançament adequat per poder publicar-lo. Com a aperitiu, presentem uns fragments del llibre de Jaume Fabre i Josep Maria Huertas Claveria sobre els carrers de Barcelona i l'estudi toponímic del llibre amb la història dels carrers del Poblenou. ❖❖❖

Joan Florensa

ELS SABADELL DE CAL VIUDET I LA SEVA IMPLANTACIÓ A SANTA EULÀLIA, SANT MARTÍ I SANT ANDREU

El dels Sabadell era un llinatge de gent de l'art de la terra amb fondes arrels a Sant Andreu. Així, a *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu de Palomar als segles XIII-XIV* (1991), el medievalista Joan-Josep Busqueta Riu ens dona notícia d'un Pere de Sabadell i sa filla Elisenda-Miquela documentats el 1300, d'un Bernat Sabadell "resident vora la Riera d'Horta", un Bernat Sabadell fill i hereu del difunt Guillem i un Pere Sabadell que figuren entre els atorgants d'una donació de 1347 i d'uns esposos Guillem Sabadell i Elisenda parts d'un contracte de 1375, veïns, tots ells, d'un Sant Andreu eminentment pagès. I, al llistat dels masos andreuencs existents el 1515 que la investigadora Lourdes Pinyol Selva transcriu del fogatge d'aquell any dins el seu article "Can Riera o Ca n'Estruch. Un patrimoni per descobrir" (2014), trobem un Mas Sabadell Oller, un Mas Sabadell de la Plaça i un Mas Joan Sabadell.

Emperò avancem a través del temps. A les acaballes del segle XVII, els pagesos andreuencs Pau Sabadell Vivet i Mariàngela Basté, que s'havien casat el 1686, varen anar tenint els seus plançons. D'aquests, el qui es deia Francesc (1687-?) generaria amb la dona, la Marianna Suriol Osorio, la línia familiar d'on, entre altres, havien de sortir els Sabadell i els Boada de la Mina; el qui es deia Pere-Pau (1693-?) seria el fundador amb la muller, la Teresa Vallhonestà Terrats, de Can Pere Pau d'Horta, la casa i família el record de les quals encara perpetua el nom de l'hortenc carrer d'en Pere Pau, i el qui es deia Oleguer (1695-?) i la seva esposa, la Maria Iglésias Saladrigas, eren els besavis dels germans Sabadell Buxó, destacats pagesos del sector de Santa Eulàlia i Sant Andreu al segle XIX dels quals us passo a fer cinc cèntims.

El gran, en Francesc Sabadell Buxó (1817-1890), es va casar, a Sant Martí i el 1842, amb la martinenca Rosa Mauri

Sagués (Sant Andreu, 1823-a 1875), filla del bracer Francesc Mauri, nascut a Barberà, i l'Eulàlia Sagués, de Sant Gervasi. Aquests, en Francesc i la Rosa, eren els masovers de Cal Viudet, desapareguda pagesia a tocar de la de Can Berdura sobre la qual el membre de l'Arxiu Històric de Roquetes-Nou Barris i investigador del passat de Santa Eulàlia i Sant Andreu Jordi Sánchez, al número 119 de "Petit Arxiu" (2019), escriu: "Sabem que a mitjan segle XIX la propietària de l'heretat era Teresa Minguella i de Torres, muller de Josep-Joaquim Vedruna i Vidal. Després, els succeí el seu fill Ferran Vedruna i Minguella, que el 1851 s'havia casat amb Gertrudis Cruylles i Segarra. [...] Ricard Cruylles [fill i hereu dels anteriors, que va invertir l'ordre dels cognoms a l'heretar el patrimoni dels Cruylles] va patir una crisi econòmica que el va obligar a demanar diversos crèdits amb la garantia de les seves propietats, entre les quals hi havia la de Ca n'Aucellàs [així figura a Cal Viudet a les escriptures de l'època], que va hipotecar el 1891. Després d'unes llargues negociacions i amb el vistiplau de la mare, Gertrudis Cruylles, en tant que usufructuària de les propietats que havien estat del seu marit, Ca n'Aucellàs es vendria finalment, el 5 de febrer de 1898, als quatre socis que projectaven fer-hi un nou barri, el que avui en dia és denominat dels Indians."

Els masovers Francesc i Rosa varen tenir dos nois i tres noies: en Josep, en Francesc, l'Eulàlia, la Rosa i la Teresa. En Josep Sabadell Mauri (1844-1909) es va casar, el 1871, amb la martinenca Teresa Cuxart Calvet (1850-1926), de Can Cuxart de la Carretera dels Enamorats, i aquests serien els progenitors d'en Francisco de Cal Viudet i ses germanes, generació, la d'aquests últims, en la qual ara ens centrarem. En Francesc Sabadell Mauri (1845-1914), que seria el masover del mas martinenc de la Torre del Fang (o, tal vegada, comasover, perquè consta que també hi havia els Anglí-Mas), es va casar, a Sant Andreu i el 1876, amb l'andreuenca Josepa Baliarda Buxó (1853-1920), filla dels també andreuencs Domènec Baliarda Campañà i Josepa Buxó Mañà, cosina, aquesta, de la mare d'en Francesc, la Rosa Mauri Buxó. L'enllaç el convertia en cunyat dels seus convilantans el carnisser Jaume Baliarda i el flequer Joaquim Baliarda i, amb la dona, engendraria els fills de nom Pepa, Martí, Joaquim i Bartomeu. Comentar que també hi va haver a Sant Andreu un Jaume i un Domènec Sa-

Joan Florensa Jaumandreu, historiador i arqueòleg. Porta publicats set llibres i més de dos-cents articles. Té així mateix altres sis monografies pendents de veure la llum, entre les quals les titulades *Camins martinencs* i *Horta, qm o*.

A Cal Viudet (dibuix fet per Nolasce Valls el 1906)

badell Baliarda, emperò aquests eren els nois dels pagesos del carrer de Can Giralt Joan Sabadell Bayés i Teresa Baliarda Campañà, germana, aquesta, per cert, del sogre d'en Francesc Sabadell Mauri, en Domènec.

Una seva besnéta, la senyora Teresa Salanqueda Raich, té l'amabilitat de reportar-me que la Pepa Sabadell Baliarda (1878-1958) i l'home d'aquesta, en Pere Basté Oliva (1875-1947), eren els masovers de Can Querol, mas que constituïa un enclavament d'Horta dintre Santa Eulàlia. El matrimoni va tenir dues noies, la Tresina (1905-1994) i la Rosa (1913-?), i la senyora Teresa, néta de la primera, m'explica que l'àvia es va casar amb el pagès eulalienc Nasi Salanqueda Iglésias (1901-1988), que s'havia llogat al mas, i aquests varen agafar el relleu d'en Pere i la Pepa al capdavant de la masoveria de Can Querol. Per cert, que la Pepa tenia parada de fruita i verdura al Mercat del Clot.

D'en Martí Sabadell Baliarda (1880-1956), també he obtingut informació mercès a l'amabilitat d'una seva besnéta, la senyora Rosa Fauró Sabadell en aquest cas, i a partir de fonts administratives. Així, tenim que aquell, el 1903, es va casar amb la santsenca Dolores Amat Arqués

D'en Martí Sabadell Baliarda (1880-1956), també he obtingut informació mercès a l'amabilitat d'una seva besnéta, la senyora Rosa Fauró Sabadell en aquest cas, i a partir de fonts administratives. Així, tenim que aquell, el 1903, es va casar amb la santsenca Dolores (pronuncieu a la catalana oriental, tancant la primera *o* en *u* i neutralitzant l'*e*) Amat Arqués (1886-c 1965) i, amb ella, va tenir els fills de nom Francisco (l'avi de la senyora Rosa i ses germanes), Pepeta, Maria, Rita, Montserrat, Isabel, Mercè (aquesta i les tres anteriors no varen arribar a adultes) i Martí. El 1922, la família va acabar marxant de la Torre del Fang, que aquell any va perdre les funcions agrícoles amb la seva compra per part de Fomento de Obras y Construcciones, per passar a una altra pagesia, la coneguda per la Torre d'en Pòlit, que tenia l'adreça de carrer de Sant Adrià, número 44, i era davant per davant de l'Escorxador Vell de Sant Andreu. Em refereix la meva informadora que, a la mort de la besàvia Dolores, cap a 1965, es varen deixar de treballar les terres de la Torre d'en Pòlit i ni l'avi Francisco ni el reoncle Martí ja no varen fer més

de pagesos: el primer va llogar una part dels terrenys al gendre, en Jaume Fauró Quintana, perquè hi pogués desplegar la indústria que volia crear, mentre que una altra part la va arrendar a la Kas i el segon, de la seva banda, ja havia fet aixecar el 1960 dues naus fabrils a la propietat.

Tocant a en Joaquim Sabadell Baliarda (1883-1938), sé que, el 1915, es va casar amb l'Isabel Estrada Sagristà (1891-?), que, filla del sarrianenc Josep Estrada Torruella i la cortsenca Antònia Sagristà Casas, havia nascut, feia vint-i-cinc anys, a Santa Eulàlia de Provençana i n'era veïna. I de l'últim dels germans Sabadell Baliarda, en Bartomeu, només puc dir que va néixer el 1885.

De l'Eulàlia i la Teresa Sabadell Mauri, sols he trobat que la segona va morir al 1905, soltera i a cinquanta-quatre anys, al mas eulalienc de can Laió, mentre que de la seva germana, la Rosa (1848-1905), conec que era casada amb el pagès andreuenc Bartomeu Trescals Basté (1837-1900) i que el matrimoni, que s'estava a la Plaça Vella de Sant Andreu, a la que havia estat la casa familiar dels Trescals-Basté i que ell havia heretat en tant que hereu, no va tenir família.

En Jacint Sabadell Buxó (1818-1885) es va casar, a Horta i el 1848, amb l'hortenca Paula Oliva Vila i, amb ella, va tenir els nois Teresa (1850-1901), Ramon (1851-1917) i Pere (1859-1901), aquest últim el masover de Can Solà de Santa Eulàlia.

En Vicenç Sabadell Buxó (1825-1892) era casat amb l'andreuca Francesca Trias Aguilera, amb qui tenia els fills de nom Maria (1851-1947), Ramon (1861-1935), Àngela (1865-1951), Joan (+ 1883) i Francesc (+ 1883).

I en Martí Sabadell Buxó (1831-?) és qui consta al capdavant, com a masover, de Can Sabadell, desaparegut mas de la Carretera d'Horta que el més amunt citat Jordi Sánchez té l'amabilitat d'avinentar-me que pertanyia al marquès de Santa Cruz. El 1861, en Martí es va casar amb la Mercè Berdura Gaig (1829-?), germana de l'hereu del veí mas de Can Berdura, i no puc dir els fills que amb ella va tenir, perquè, d'una banda, no he localitzat cap testament de cap dels dos i, de l'altra, si bé tinc notícia de persones que es cognomenaven Sabadell Berdura, desconec quines d'elles eren fruit d'aquest matrimoni i quines ho eren del format per una germana de la Mercè, la Vicenta Berdura Gaig, i el seu home, que es deia Pere Sabadell Casas.

**En Martí Sabadell i la Dolors Amat,
el dia del seu casament
(imatge gentilesa de la Sra. Rosa Fauró)**

La branca dels Sabadell que aquí ens interessa i en la qual, com deia, ara ens hem de centrar és, per això, la dels de Cal Viudet. A reprendre, per tant, el fil de l'evolució d'aquests un cop havíem arribat al matrimoni d'en Josep Sabadell Mauri i la Teresa Cuxart Calvet. La parella va tenir per fills la Teresa (1872-1955), que es casaria amb en Francesc Armengol Sagués (1868-1944), un fill extern de Can Xiringoi; en Domènec, nascut el 1874 i finat al cap d'un any; en Francisco (1875-1961), que, en una data que no puc precisar baldament haver mirat de conèixer-la a través dels llibres índex del Registre Civil i també a l'Arxiu Diocesà, es casaria amb l'Antònia Giralt Anglís (1884-?), una de les noies dels pagesos martinencs Domingo Giralt García (Santa Perpètua, 1851-1913) i Jacinta Anglís Oliva (1855-1938), de la casa de número 6 del carrer de Vilatrau; la Rosa, que només sé que va néixer el 1878, i en Martí i l'Eulàlia, de qui tan sols conec que varen expirar en edat infantil, el 1883 i el 1884 respectivament.

Vet aquí que, per l'octubre de 2013, l'amic Antònio Sabadell Jorge, de Can Co de la Mina, i un hom vàrem fer cap al Bar Brusi, que fins al seu tancament l'abril de 2023 obria

El 1922, la família va acabar marxant de la Torre del Fang, que aquell any va perdre les funcions agrícoles amb la seva compra per part de Fomento de Obras y Construcciones, per passar a una altra pagesia, la coneguda per la Torre d'en Pòlit, que tenia l'adreça de carrer de Sant Adrià, número 44, i era davant per davant de l'Escorxador Vell de Sant Andreu

les portes al número 23 del carrer de la Llibreteria i on, mercès a les gestions d'aquell, vaig tenir l'oportunitat d'entrevistar-ne la mestressa, la senyora Montserrat Sabadell Tuneu, que és néta d'en Francisco i l'Antònia de Cal Viudet. D'ella, vàreg collir la major part de les coses que ara explicaré.

Així, la senyora Montserrat em va reportar que a Cal Viudet els avis varen veure com arribaven al món el seu primer fill, en Josep, el 1903 i la filla, la Teresina, el 1906. Mes ai!, que, quan comptava quatre anys d'edat, el nen va tenir la dissort que un dia les arriendes de la mula de casa s'enganxessin amb una de les seves botines i l'animal

l'arrossegué un bon tros, fet de resultes del qual se'n va fer l'estella.

Va ser d'aquesta manera com, per mirar d'oblidar el disgust, en Francisco i l'Antònia varen fer estat d'aquell adagi que diu "d'allò que els ulls no veuen, el cor no se'n dol" i varen marxar de Cal Viudet amb la filla per anar a un altre mas, el martinenc de Can Nas, que, per com me'l va situar la senyora Montserrat i pel que es desprèn del mapa de Sant Martí que l'any 1871 va aixecar l'agrimensor Pedro Moreno Ramírez, penso que havia de ser el que també se'n deia a Ca n'Iglésias —aquell del qual us parlava en un meu anterior treball a partir que el va comprar en Vador "Titalda". Allà, va néixer el 1908 el pare de la meva informadora, a qui varen posar el mateix nom que el del malaguanyat primer fill, o sigui el de Josep.

En Josep Sabadell Giralt o Pep "Viudet", com li deien, es va fer tot un mosso i, com que ja diu que cada ovella s'aparella, el 1934 va prendre estat de la pariona que va trobar i que era la Francisca Tuneu Soms (1911-?), una de les noies de l'amo del berenador de la Mina, en Miquel Tuneu Sagrera, i la seva dona, l'Enriqueta Soms Vilà, que era filla de Maçanet. Aleshores, els Sabadell s'estaven al número 155 del carrer Baix de Vilatrau —uns vint anys hi havien de portar, perquè a l'Arxiu Municipal Contemporani de Barce-

Imatge actual de Can Pep "Viudet"

lona es conserva l'expedient de permís al pare d'en Pep, en Francisco, per afegir un pis a l'immoble i la sol·licitud és de 1914— i la nova parella hi va establir la seva residència. En aquesta casa, disposaven d'hortet al darrera i en Pep va plantar pins perquè l'aire fos més sanítos a les dues criatures que hi va tenir amb la muller, en Francisco i la Montserrat (aquesta, la meva font temps a venir). De tot plegat, ni les cues no queden. Ara, és la plaça del Doctor Cararach i Mauri.

I, cap a 1945, la família va passar a la casa de pagès que en Pep havia fet aixecar a la galta andreuenca de la Riera d'Horta, construcció que seria coneguda per a Can Pep "Viudet", a Cal Viudet o, més aviat de manera oficial, a Can Sabadell i a la qual l'Ajuntament va fixar l'adreça de "calle de Sabadell, 42". El mas, que cau a mig aire entre el de Can Riera i l'indret on fins al maig de 1992 s'alçava el de Can Nyau, és contemplat al si de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya, on, a la fitxa corresponent, podem llegir que va ser edificat "el 1941 [en realitat, el permís municipal per fer-ho és de 1944] en terres que el propietari, Josep Sabadell, conreava, heretades dels seus avantpassats". Al cens agrari de la Germandat de Pagesos de Sant Andreu de 1970, reproduït a les pàgines del llibre de col·lectiva autoria *Les masies de Sant Andreu de Palomar* (2014), consta que en Pep "Viudet", a qui es dona l'adreça de Prim, 255, era propietari d'una explotació considerada mitjana i, de fet, al *Plano que comprende el terreno cultivo regable con las Aguas de la Acequia Real en una parte del término de Sn. Andres de Palomar y del de Sn. Adrian de Besós*, aixecat per l'arquitecte Tomàs Soler Ferrer el 1836, veiem que la peça, que llavors pertanyia a Pere-Joan Riera-Parellada i Pujol, amo de Can Riera, figura amb una extensió de dues mujades, tres quartans, dues mundines i cinquanta-nou canes.

A l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, és present l'*Expediente de permiso a Don José Sabadell para ampliar y reformar la finca s/n de la calle de Sabadell*, un dels documents del qual, la memòria de les obres sol·licitades, ens permet fer-nos una idea de com era el nou mas nascut de la iniciativa d'en Pep "Viudet": "Dichas obras tienen por ob-

La senyora Montserrat Sabadell, que, al capdavant del ja desaparegut Bar Brusi, ha estat una cuinera de reconeguda vàlua

jeto reformar el actual almacén de forrajes y productos agrícolas, actualmente de planta baja, en forma de convertirlo en edificio rural-agrícola de planta baja y un piso, con vivienda y cuadra y parte de la planta baja para almacén de los aperos de labranza y el piso alto para almacén de forrajes y productos agrícolas.

"La parte correspondiente a vivienda constará de comedor, cocina y un dormitorio en planta baja con su w.c. correspondiente, y tres dormitorios grandes y uno de servicio en el piso superior con baño y lavabo anexo.

"Junto a la huerta se le adicionará un pequeño local de 3,50x4,40 destinado a cuadra de caballería.

"La construcción será toda ella a base de muros de ladrillo, revocado exteriormente y enlucidos con yeso sus paramentos interiores.

"Los pavimentos de las dependencias de la vivienda serán de mosaico hidráulico y los pertenecientes a la parte de almacén serán de rasilla común.

"Los techos, con vigamen de madera y solera continua. Las habitaciones, con cielo raso de yeso y cañizo.

"La cubierta, a dos pendientes con entramado de madera y teja árabe sobre solera.

"Como servicios anexos, se instalará agua potable corriente para la cocina, baño, lavabo y w.c. y alumbrado eléctrico en todas las dependencias.

"Las aguas residuales evacuarán a la fosa séptica, ya existente, con pozo absorbente construido en el mismo terreno de la huerta."

A banda de treballar-ne la terra, els Sabadell-Tuneu tindrien a Can Pep "Viudet" porcs i aviram. I, abans d'adquirir tractor, un cavall i un burro, que eren molt estimats de tots els de la casa. De carruatges, varen arribar a disposar de tartana, carro de trabuc, carro d'anar a plaça i carro de la bassa. Amb carro, anaven a plaça a la Llibertat.

Acabarem amb la descripció que la suara citada fitxa de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya fa de com és als nostres dies a Can Pep "Viudet": "Edifici de planta quadrada amb un annex i entorn d'horta i jardineria. La façana principal té el portal i tres balconades. Un dels laterals presenta tres balcons i diversos finestrals. A la part annexa, hi ha cinc finestrals petits. La teulada és un terrat practicable." ❖❖❖

estudis

Juan Giraldo

FÁBRICAS Y FABRICANTES EN LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (2)

CARTONES ARNELLA

Familia originaria de Barberà del Vallès que fabricaba cartón junto al río Ripoll, en el Molí Vermell, explotación que la sociedad “Roqueta-Arnella” mantuvo hasta 1921 elaborando cartón gris. Como el negocio fue bien se repartieron en 1892 las ganancias entre los tres hermanos, Pasqual se instaló en Barberà. Joan se trasladó a Sant Martí de Provençals con Salvador, el menor, para instalar una fábrica de cartón en terrenos del Marqués de Santa Isabel, en el pasaje Ricart número cuarenta del Poblenou.

Joan Arnella Mas se había casado en Barberà con Rosa Soler Viladric (1890-1969). Tuvieron dos hijos: Ramón, naci-

En 1947, la Asociación de Devotos Agricultores y Carreteros de San Antonio Abad, de la que era miembro Joan Arnella y que agrupaba a los vecinos del «Fondo», reclamó la celebración del culto en la antigua iglesia de Sant Martí, que permanecía cerrada tras «la devastación de la que fue objeto durante la dominación roja»

do hacia 1909, que continuó al frente de la fábrica y Jaume. Joan era un personaje peculiar. Había sido tejedor y esperantista. Tal era su admiración por el creador del esperanto, el doctor Zamenhof, que hizo un tejido con su efigie. En 1921 fue elegido juez municipal suplente de Barberà.

Juan Giraldo, membre de la Societat
d'Estudis de La Verneda de Sant Martí.

En la Exposición Universal de Barcelona de 1929 Joan adquirió una máquina para fabricar cartón con la que se estableció muy cerca de la antigua parroquia de Sant Martí de Provençals, en el Fondal de Sant Martí número uno. Se trataba de una pequeña fábrica que daba trabajo a una docena de obreros. Por entonces Salvador se casó y se quedó a cargo de la fábrica del Poblenou.

Entre los recuerdos de infancia del cantautor y folklorista Jaume Arnella París, nacido en Sant Martí de Provençals, hijo de Ramón y María, y nieto de Joan Arnella Mas, aparece la vieja máquina a la que cada operario introducía pequeñas modificaciones.

En mayo de 1930 se declaró un incendio en la fábrica del pasaje Ricart, que seguía a nombre de Joan. En 1932, Joan construyó un almacén en la calle de la Selva de Mar. Un año después, se convocó a Joan Arnella a las oficinas de la Cámara de la Propiedad de Vía Layetana número veintidós para un asunto relacionado con los tributos.

Parece que eran buenos tiempos para la industria cartonera. Salvador instaló en 1935 un generador de vapor en su fábrica del pasaje Ricart y cinco años después cambió la titularidad de la fábrica que al parecer seguía a nombre de Joan. Salvador instaló dos electromotores más, además de sustituir nueve motores eléctricos, ampliando hasta diez.

En 1936, fueron detenidos Ramón Arnella y otros industriales vecinos por pertenecer a Acció Ciutadana de Sant Andreu. En el juicio celebrado en el Tribunal Popular número cuatro, Ramón justificó su inscripción en dicho partido como única vía para obtener permiso de armas, necesario para su protección y la de sus propiedades. Resultaron absueltos y vitorearon a la República.

En 1942, el Ayuntamiento deniega el permiso solicitado por Joan Arnella Mas para efectuar obras de reforma y ampliación en la finca número uno de la calle Fondo de San Martín, por sobrepasar la altura de cinco metros y medio por encima de la acera de la calle, en la faja de dos metros de

El Molí Vermell (Barberà del Vallès), explotado por la sociedad Roqueta-Arnella hasta 1921

ancho contigua a la zona de altura máxima. La obra fue autorizada en 1947.

También Salvador solicitó iniciar obras de ampliación de la fábrica de papel y cartón del Poblenou en 1943, para ello presenta el proyecto de construcción de un cuarto de calderas, que no es aceptado por el Ayuntamiento al estar firmado por un perito industrial y no por un facultativo, con visado del Colegio Oficial de Arquitectos.

Al haber realizado las obras pese al permiso denegado, el Ayuntamiento propone en 1944 el derribo de la obra realizada en el plazo de un mes o, por el contrario, en ese mismo plazo, solicitar la legalización de la obra con la presentación de planos firmados por facultativos competentes, así como el pago de los derechos correspondientes con recargos del cien por cien, además de una multa de doscientas pesetas.

En 1947, la Asociación de Devotos Agricultores y Carrereros de San Antonio Abad, de la que era miembro Joan Arnella y que agrupaba a los vecinos del “Fondo”, reclamó la celebración del culto al menos el dominical, en la antigua iglesia de Sant Martí, que permanecía cerrada tras “la devastación de la que fue objeto durante la dominación roja”. Ya había sido restaurada bajo la dirección del arquitecto Vilaseca y el maestro constructor Luis Llovet.

Fàbrica Arnella, junto al núcleo antiguo de Sant Martí de Provençals

La mencionada Asociación, que se definía como una “colla d'arreplegats”, también solicitó la creación de una escuela municipal. Para emprender los trabajos de reconstrucción se constituyeron en Junta de Obras, lo que muestra su implicación en la recuperación del barrio. Joan era miembro de la Junta Parroquial en 1948.

En 1954, Joan Arnella Mas solicitó permiso industrial para instalar un tanque metálico en la casa número uno de la calle Fondo de San Martín. Por entonces era Ramón el gerente de la empresa, que seguía llevando el nombre de su padre. En 1959, Joan Arnella y Rosa Soler celebraron el once de abril sus bodas de oro en la iglesia de Sant Martí Vell.

La producción del cartón ondulado con la técnica del microcanal desató la guerra comercial con el único fabricante que lo producía en Barcelona, José María Porcioles, que luego sería alcalde de Barcelona. Este personaje dificultó todo lo posible los suministros de proveedores a Ramón Arnella, hasta que éste cesó su actividad a finales de la década de los sesenta.

En 1989, Ramón Arnella París editó una revista bimestral que llevaba por título “En serigrafía: revista informativa” que se publicó hasta el año 2013. Otro hermano, Joan Arnella París, destacó como piloto de automovilismo. ❖❖❖

Josep Manera Navarro

EL TEIXIT INDUSTRIAL DE LA VERNEDA DE SANT MARTÍ (2)

Publicàvem al butlletí passat de l'auro invento (número 14, estiu 2025, pàgina 28) la primera part del treball de camp sobre el polígon industrial vernedenc. Ara completem la informació amb la descripció de les principals empreses que s'hi troben.

El que denominen teixit industrial de la Verneda de Sant Martí està format per unes dues-centes empreses. Van fluctuant, són majoritàriament petites i només una seixantena es declaren com a fabricants.

El treball de camp es dividí, en primer lloc, en tres àrees principals, denominades A1, A2, i A3 i dues complementàries que denominarem B1 i B2.

A1-Carrer Santander, rambla de Prim i Via Trajana.

A2- Carrer Santander, Via Trajana i Jaume Brossa, que delimita el final de La Verneda de Sant Martí.

A3-Carrer Binèfar, Ca n'Oliva, Santander i Via Trajana.

B1-Carrer Santander, nombres senars, fins al 31. Empreses que desapareixen quan la nova estació intermodal de La Sagrera estigui acabada i aquesta zona passi d'industrial a urbana.

B2-Empreses de La Verneda Industrial i algunes que al mateix temps son compartides amb Sant Adrià de Besòs.

Recordem que dèiem a l'article anterior: hi ha quatre recintes industrials (tres a Binèfar, 37, Santander, 42-48 i Via Trajana, 50-56). Aquests són gestionats per Finques Karmel, que en gestiona dos més fora de la nostra zona; i un quart recinte a Santander, 49-51, gestionat per Valverd, SA.

Els més antics, Binèfar, 37 i Santander, 42-48, tot i que són perimetrats, tenen les portes d'entrada obertes els dies laborables i es posen a visitar. Via Trajana, 50-56 és la més gran. És un àrea totalment oberta i Santander, 49-51, tancada amb porter, ja que la propietat no permet que entrin persones que no siguin de les empreses, o per visites concretes a les mateixes.

També hi ha alguns edificis industrials: Santander, 13-15 (antiga La Vaca), Goded (Santander, 19), Via Trajana, 48 (escales A i B), i Binèfar, 27.

En aquest article no podem parlar de totes les empreses. Serà una primera part, veurem les empreses importants, siguin fabricants o de serveis, i una final amb empreses curioses.

EMPRESSES NOTÒRIES DE LA VERNEDA INDUSTRIAL

GRUP MONTPLET

Va iniciar-se el 1889 al Poblenou, amb el nom del fundador, Jaume Prunés Font. El 1941 es va traslladar al carrer València, 645; i el 1981 s'estableix a Via Trajana, 53-59. És on té la seu social i fabricació.

Una empresa familiar més que centenària de Barcelona, capdavantera en distribució d'alcohol etílic i fabricació de productes desinfectants, plaguicides i cosmètics, tant pel mercat espanyol com europeu. Des del seu naixement no ha deixat de créixer fins a convertir-se el 2018, en el Grup Montplet, compost per Alcohols Montplet i Laboratorios Montplet.

Actualment treballa amb dos àrees de negoci diferenciades. Per mitjà d'Alcohols Montplet es dedica a la distribució industrial, especialitzada en la comercialització d'alcohols etílics, mescles alcohòliques i altres dissolvents; i, per l'altre costat, ens trobem amb Laboratorios Montplet, dedicat a la elaboració, envasat i distribució de productes antisèptics i cosmètics.

OQEMA

Situat a Via Trajana, 47. L'empresa, que inicialment es deia Alcohols Barcelona, S.A. va ser adquirida, el 1981, per Alcohols Monplet i va canviar el seu nom per Productes Químics Barcelona S.A. "PROQUIBASA". El març de 2021 es ven a Grup Oqema, empresa alemanya, a partir del 15 de novembre es passa a denominar-se Oqema ibèrica S.A.

Oqema, que inicialment era una empresa familiar d'Alemanya fundada el 1966. Ara té oficines a Barcelona, Madrid i Lisboa. Oqema Iberia és avui dia un dels líders de la

Josep Manera és membre de la Societat d'Estudis de La Verneda de Sant Martí

distribució de productes químics a la Península Ibèrica i al Nord d'Àfrica. La companyia compta amb dos magatzems principals ubicats a Barcelona i Madrid i amb una xarxa de centres d'emmagatzematge per tot Espanya i Portugal.

Disposa d'una gamma de productes dissolvents i d'especialitats, focalitzats en els sectors de recobriments, materials de construcció, adhesius, neteja industrial, tractament d'aigües i tèxtil, alimentació i productes farmacèutics. Els camps principals d'aplicació són vernissos i pintures

Recordem que el 9 de març de 2020 va haver-hi una gran explosió al polígon que es va produir en l'empresa Proquibasa causant 2 morts, una vintena de ferits i força desperfectes materials.

GODED

Situa les seves oficines centrals al carrer Santander, 19. Des de 1940, el Grupo Goded és el major centre de serveis metal·lúrgics d'Espanya, amb més de 66.000 metres quadrats en servei, amb quatre fàbriques, tres a Polinya i una a Santa Perpètua de Mogoda.

Dins dels serveis metal·lúrgics que ofereixen en tall de

Almogàver

Farguell, al fons Goded

metalls hi ha el tall làser, oxi tall, tall plasma, tall làser tub, tall aigua, soldadura robotitzada, plegat, panellat, granallat, mecanitzats i tot tipus de processos. A més, són especialistes en estructures cargolades com ponts i passarel·les.

FARGUELL GROUP

Es troben al carrer Santander, 11. Des de 1943, són especialistes en el disseny i fabricació de components metàl·lics per al sector industrial.

Farguell són especialistes en estampació de peces metàl·liques i comptem amb més de vuitanta anys d'experiència al mercat. Experts en diversos mercats com ara automoció, climatització i electrònica de consum.

Disposa de maquinària d'última generació preparada per a la indústria 4.0. La pintura en pols és una de les alternatives més netes i eficaces. Farguell Group disposa d'un túnel de pintura al seu nou centre productiu situat a Vallbona D'Anoia.

SILGAN DISPENSING SYSTEM

Situat a Via Trajana, 25. Fa embalatges sostenibles per productes essencials: menjars, bellesa i cura personal, cura de mascotes, sanitat, atenció domiciliària, begudes...

El seus productes són: actuadors d'aerosol; tapes d'aerosol; polvoritzadors a bateria; mostres i minis de bellesa; dispensadors; polvoritzadors de boira fina. Crea solucions de

Mundimoto

Montplet

dispensació per a algunes de les marques més emblemàtiques del món, des d'activadors i bombes fins a polvoritzadors i tancaments.

Té la seu central a Richmond (Virgínia, EUA) i centres a Amèrica del Nord, Amèrica del Sud, Europa i Àsia.

SALTOKI

Es troba a Via Trajana, 41-43. Saltoki va néixer el 1978 amb l'obertura d'una botiga de subministraments i materials de fontaneria a Pamplona.

És un grup empresarial especialitzat en la distribució de materials per al professional en diferents àrees: fontaneria, climatització, calefacció, electricitat, il·luminació, construcció i interiorisme.

La seu social està domiciliada a Pamplona (Navarra), al Polígon Landaben. A Catalunya té quinze magatzems, i centres distribuïts per tot Espanya. Amb un total de vuitanta punts de venda per a professionals i set centres logístics. Vuitanta-dues botigues de fontaneria, electricitat i construcció, així com vint-i-tres exposicions d'interiorisme.

CABLEMATIC

Es troba al carrer Santander, 61. Cablematic és un majorista i distribuïdor especialitzat en productes informàtics i tecnologia. Distribueix perifèrics d'ordinador, armaris rack, àudio, vídeo, il·luminació, sonorització, fotografia, eines,

Tanatori de Mascotes

ferreteria, seguretat, alarmes, domòtica, control remot, SAI (Sistemes d'Alimentació Ininterrompuda), pantalles de projecció, i molts més productes relacionats amb l'electrònica i la tecnologia.

AMBULÀNCIES DOMINGO

Situat al carrer Santander, 52. Ambulàncies Domingo és una empresa familiar amb més de cinquanta anys d'experiència al sector del transport sanitari a Catalunya, per la qual cosa és un referent del sector. Estan especialitzats en el transport sanitari en ambulància, tant urgent com no urgent, i treballa tant pel sector públic (administracions) com pel privat (clíniques, mutualitats mèdiques, particulars). Les vint-i-quatre hores del dia, els 365 dies de l'any.

També fa la cobertura sanitària de tota mena d'esdeveniments, com ara actes esportius, culturals o socials, organització de festes...

AUTOCARES RAVIGO

Són al carrer Ca n'Oliva, 66. És una empresa de caràcter familiar, amb una trajectòria professional superior al seixanta anys d'activitat al sector del transport de viatgers per carretera, tant a nivell nacional com internacional.

Fa uns anys que, de manera pionera, va iniciar el camí d'adaptar els seus vehicles per transportar persones amb disminucions físiques.

Domingo

Ravigo

Oqema

La seva flota la componen més de cent unitats, que abasten capacitats que van des de les 15 places, passant per les 16, 22, 24, 25, 31, 35, 55, 60 i fins a les 72 places. La empresa disposa de unes instal·lacions de 4.265 metres quadrats. Tenen el seu propi taller de reparació i manteniment i un garatge per a tots els vehicles.

MUNDIMOTO

Al carrer Binèfar, 21-25. Dedicats a la venda de motos de segona mà, ocasió i Km 0. A la xarxa mostren més d'un miler de fotos de vehicles per a la venda i un centenar per renting. Amplíssima gama de models, estils, marques i cilindrades de 50 a 500cc.

TANATORI DE MASCOTES

Es troben a Via Trajana, 56. És el primer tanatori de mascotes de Barcelona, amb serveis similars a un tanatori de persones i amb incineració.

CIB (Culinary Institute of Barcelona)

Tenen la seu al carrer Santander, 49-51. El Culinary Institute of Barcelona és una escola d'alta cuina i gestió de restaurants nascuda el 2018.

Els fundadors, Ferran Fisas, Josep Gala i el gastrònom Pep Nogué, coincidien com a docents a una escola de cuina i compartien idees sobre com creien que havia de ser l'educació

Silgan

del segle XXI. Amb el temps, van decidir dur a terme aquestes propostes pedagògiques creant la seva pròpia escola, el Culinary Institute of Barcelona. L'escola va obrir les seves portes al gener de 2019 amb una promoció de cinquanta alumnes. Es tracta d'una escola amb un perfil internacional on el vuitanta per cent dels alumnes són estrangers.

FREE ZONE

Al carrer Santander, 31. Dirigit per Nadine Gerspacher i Nico Ricchini. Van començar amb la idea de proporcionar un pont per als joves ballarins acabats de sortir de l'escola per facilitar-los l'entrada al món de la dansa professional. Ara és una família de projectes dedicats a donar suport als joves professionals de la dansa, el desenvolupament d'artistes i la formació professional.

CERVESES ALMOGÀVER

Es troben al carrer Binèfar, 19. En Victor (fundador i gerent), Francesco (mestre cerveser) i Jaume formen l'equip de Cerveses Almogàver. Diuen que són una família apassionada per la cervesa artesana i que darrere les seves cerveses hi ha la seva dedicació a la qualitat i la innovació.

Embotellades per a la venda, fabriquen deu tipus diferents de cerveses. Es va posar en marxa el novembre de 2016. La idea va néixer el 2001 quan en Victor va viatjar als EUA i visitar una microcerveseria. ❖❖❖

estudis

Paz Balaguer, Paola Garcia, Alba Tenza, Francesc Antequera

L'HIPOGEU FUNERARI DE LA SAGRERA

La Revista d'Arqueologia de Ponent de la Universitat de Lleida va publicar aquest estudi en el seu número 23, de 2013. Porta per títol *L'hipogeu funerari de la Sagrera (Barcelona. Resultats preliminars)*. Informa d'un dels descobriments arqueològics més espectaculars dels que s'han fet en les obres de construcció de l'estació ferroviària i únic a Barcelona.

INTRODUCCIÓ

L'hipogeu funerari de la Sagrera es va localitzar en el decurs del seguiment arqueològic de les obres de construcció de l'estructura de la futura estació de la Línia d'Alta Velocitat de la Sagrera a Barcelona.

L'excavació de les restes que ens ocupen, situades dins les obres d'una infraestructura tan gran i complexa, va motivar la necessària col·laboració i bona voluntat de totes les parts implicades en els treballs arqueològics perquè aquests es poguessin realitzar amb el rigor científic necessari. Entre les parts implicades hem d'esmentar ADIF (Administrador de Infraestructuras Ferroviarias), promotora de l'obra que va finançar els treballs arqueològics, i, de forma especial, l'arqueòloga Emilia María de Aragón, assessora de Patrimoni Cultural d'aquest ens, així com la UTE Estructura de la Estación de la Sagrera del AVE. Els treballs es van realitzar a partir del projecte del Servei d'Arqueologia de l'Institut de Cultura de Barcelona i amb l'autorització de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Hem de remarcar la implicació, preocupació i dedicació constant del senyor Josep Pujades del Servei d'Arqueologia de l'ICUB, així com de l'arqueòloga territorial del Servei d'Arqueologia i Paleontologia de la Generalitat de Catalunya, la senyora Gemma Hernández.

La complexitat de la intervenció i la urgència de complir amb uns terminis amb el promotor de les obres es va veure reflectida en la composició de l'equip científic que dugué a terme l'excavació. La direcció tècnica va anar a càrrec de les arqueòlogues Paula Garcia Medrano i Alba Tenza Ferrer (CODEX Arqueologia i Patrimoni) i de l'arqueoantropòloga Paz

Balaguer Nadal (ESTRATS Gestió del Patrimoni Cultural). Igualment es va comptar amb la participació d'auxiliars especialitzats i de suport i antropòlegs de les empreses esmentades. Les feines de topografia i fotogrametria van ser realitzades per l'empresa Global Mediterrània.

Els treballs d'excavació es van perllongar durant tot un any, des del 2 de setembre del 2011, data en què es va detectar l'hipogeu, fins al 12 de setembre de 2012, data en què va concloure la seva excavació. Volem fer notar la provisionalitat dels resultats que es presenten en aquest article. Lamentablement, en el moment d'escriure aquest text, 5 mesos després d'haver finalitzat la intervenció, encara no hi ha finançament per dur a terme la memòria i els estudis corresponents. És evident que aquests treballs hauran de ser llargs i costosos però alhora, i més enllà de la necessitat de realitzar-los d'acord amb el que assenyala la normativa legal vigent al respecte, representen una oportunitat excepcional per a la investigació arqueològica del neolític final.

LOCALITZACIÓ DEL JACIMENT I RELACIÓ AMB LES TROBALLES DE L'OBRA

Com s'exposarà més endavant, l'hipogeu funerari de la Sagrera presenta una cronologia del neolític final. La seva descoberta es va dur a terme gràcies al sistemàtic seguiment arqueològic que s'està duent a terme des de desembre de 2010 i que a data de la redacció d'aquest article encara no ha finalitzat. L'obra engloba un espai d'uns 10.000 m² situat entre els districtes de Sant Andreu i Sant Martí de la ciutat de Barcelona i, més concretament, entre l'antic pont del Treball Digne i el pont de Calatrava al carrer de Bac de Roda. Les restes en qüestió es van detectar al sud d'aquest gran solar a uns 250 metres al nord del pont de Calatrava.

Aquesta zona de la ciutat presenta una orografia essencialment plana amb molt poc desnivell, la composició geològica de la qual correspon a deposicions quaternàries d'argiles

Paz Balaguer, arqueoantropòloga i professora; Paola García Medrano, Alba Tenza i Francesc Antequera, membres de CODEX-Arqueologia i Patrimoni.

vermelloses amb nivells carbonatats. Aquest espai era històricament ocupat per masies que realitzaven una explotació agrícola del terreny i no va ser fins mitjan segle XIX, amb la construcció de la línia fèrria que unia Barcelona amb Granollers, quan començaren a produir-se algunes alteracions sobre el terreny. Aquestes es van accentuar als anys vint del segle XX amb la construcció de la Ronda de Sant Martí i l'estació de mercaderies de la Sagrera. A partir dels anys cinquanta i sobretot dels anys seixanta del segle XX la urbanització del barri de la Verneda va alterar aquest paisatge.

A banda de l'hipogeu funerari, el seguiment arqueològic de les obres va permetre documentar altres restes prehistòriques. Aquestes no es presentaven concentrades en un punt determinat, sinó que les trobem disperses en els terrenys subjectes de la prospecció.

Uns 220 metres al nord es va excavar un enterrament en fossa i el fons d'una sitja de la qual es van recuperar dos

Uns 220 metres al nord es va excavar un enterrament en fossa i el fons d'una sitja de la qual es van recuperar dos fragments de ceràmica cardial

fragments de ceràmica cardial. Pel que fa a la inhumació en fossa es va constatar que havia patit remocions posteriors i es conservava només el crani, les vèrtebres cervicals, un fèmur i una tibia de l'individu juntament amb un fragment de sílex i un fragment de ceràmica a mà. Al punt més septentrional de la zona prospectada i a uns 450 metres al nord de l'hipogeu, també es van poder excavar algunes estructures prehistòriques, en aquest cas, corresponents a una possible estructura de combustió i a sis sitges, una de les quals amb una deposició secundària de restes humanes. Alguns fragments ceràmics recuperats dels reblliments d'aquestes darreres estructures corresponien al grup Véraza.

METODOLOGIA D'EXCAVACIÓ I REGISTRE

Tal com s'ha comentat anteriorment, l'hipogeu es trobava situat dins d'una obra de gran envergadura que treballa a marxes forçades per a poder construir l'Estació de l'AVE a la Sagrera. Aquest fet va condicionar que l'equip arqueològic i antropològic s'hagués d'adaptar, quant a temps i metodologia, a les característiques i els condicionants de l'obra. D'altra banda, les característiques físiques de l'hipogeu van plantejar, ja en un inici, la necessitat d'idear un sis-

tema d'excavació i extracció d'ossos específic per a aquesta intervenció. Aquest sistema va consistir a crear una estructura horitzontal a l'interior de l'hipogeu, constituïda per una base de taulons de fusta mòbils recolzada sobre uns puntals de ferro també horitzontals. Aquesta estructura quedava suspesa entre una paret de l'hipogeu i una paret de l'estructura de fusta que el cobria i protegia els ossos de les inclemències del temps. Aquest va ser el sistema menys perjudicial per a les restes ja que d'aquesta manera es podia procedir a la seva excavació i extracció sense haver de trepitjar la superfície de treball, podent moure els taulons de fusta segons les necessitats immediates de l'excavació.

La metodologia emprada per a l'excavació i extracció va consistir en la identificació i documentació de l'estratigrafia, de les restes òssies i de les diverses accions antròpiques que es van poder reconèixer a l'interior de l'hipogeu.

Pel que fa a les restes òssies, aquestes es van distingir en funció de tres categories diferents: individus (individus complets i/o caps d'individus associats a un número variable d'ossos); articulats (més de tres ossos en connexió anatòmica) i coordinats (ossos aïllats). A cada un d'aquests elements se'ls va donar un número de registre diferencial i se'ls va tractar fotogràficament i topogràficament.

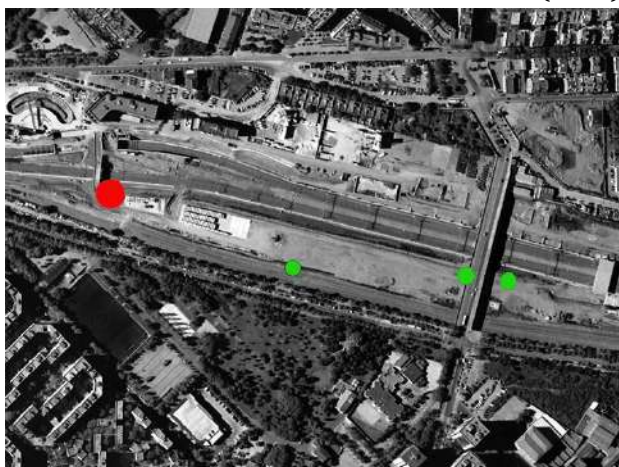
Tant els individus com els articulats van ser documentats també fotomètricament i en 3D, cosa que ens dona la possibilitat de tenir en diverses plantes la situació en l'espai i la seqüència dels enterraments documentats en la fossa. Aquesta tasca va ser realitzada per l'empresa Global Medite-rànea.

En el cas dels coordinats, es va utilitzar el sistema de quadrícules cartesianes per a poder situar dins l'espai de l'hipogeu cada un dels elements. Donades les característiques del jaciment, es va optar per utilitzar una quadrícula mòbil d'1 m x 1 m, en lloc d'establir una quadrícula fixa en el terreny. Aquest sistema també va ser utilitzat per coordinar la resta de materials recuperats (ceràmica, fauna, lític i metall).

En relació amb la metodologia emprada per a l'extracció i el tractament de les restes òssies durant els treballs de camp, aquesta va ser plantejada seguint les recomanacions de l'*Antropologia de Camp* de Henry Duday (1990). La seva aplicació sistemàtica permet: a) la identificació exacta de cada part de l'esquelet humà, b) la comprensió de les modificacions sofertes en la posició anatòmica de cada individu i c) la identificació de la relació precisa de cada individu amb els individus que l'envolten així com amb el propi espai funerari. La conjunció d'aquests tres punts és la que ens possibilita obtenir una visió global i dinàmica de l'enterrament.

Gràcies a l'anàlisi *in situ* de les diferents modificacions sofertes durant el procés de descomposició hem pogut reconstruir la dinàmica de deposició dels diferents cossos. I, a

Situació de l'hipogeu de la Sagrera (vermell) i de les restes arqueològiques localitzades (verd)

la vegada, identificar en alguns casos petits lapses de temps transcorreguts entre la deposició d'un individu i un altre. Aquests ens han permès entendre la complexa dinàmica d'enterrament en un fet antropològicament simultani com el que estem tractant. De la mateixa manera, la sistematització en la recollida de dades ha comportat la presa d'algunes de les mesures i observacions necessàries per a una primera estimació del sexe i l'edat de la mort, així com la identificació de certes condicions patològiques. La distinció de fractures *perimortem*, l'observació de postures forçades d'origen patològic o la recollida de càlculs biliars són tasques impossibles de realitzar al laboratori.

La recollida de totes les dades es va plantejar seguint una premissa bàsica: màxima qualitat en el mínim temps possible. Buscant minimitzar el temps de la intervenció però, alhora, assegurant una màxima qualitat del futur estudi arqueoantropològic es van prendre diverses mesures.

En primer lloc, es va descartar la consolidació d'aquells ossos que es trobaven en pitjor estat de conservació. Aquesta laboriosa tasca es va substituir per un registre minuciós de camp. Aquelles estructures anatòmiques que es conservaven en pitjor estat i que eren decisives per a l'estudi antropològic van ser degudament delimitades, fotografiades i en els casos necessaris, també mesurades. Ens referim, en concret, als trets sexuals més distintius i a la dimensió màxima dels ossos llargs que es conservaven sencers en la seva longitud però que, a causa del mal estat de conservació, resultava impossible extreure sencers. D'aquesta manera garantíem la possibilitat d'un estudi poblacional i biomètric de qualitat sense alentir el temps d'extracció dels individus que es conservaven en pitjor estat.

En segon lloc, pel que fa a l'estudi biomètric, tan sols es va prendre una mesura sistemàtica de les dimensions màximes (M1), en lloc de realitzar totes i cadascuna de les mesures possibles per a cada tipus d'os. L'elecció d'aquesta mesura va venir determinada per ser la que permetia una major aproximació a la caracterització biomètrica dels individus.

Finalment, durant l'excavació es va realitzar una recollida selectiva de sediment per a la realització de diverses analítiques (fosfats i pH). A més a més, tenint en consideració la sospita d'un fet epidèmic com a causa principal de la deposició simultània, es recolliren mostres de sediment allotjat a les cavitats abdominals per a futurs estudis parasitològics.

DESCRIPCIÓ DE L'ESTRUCTURA FUNERÀRIA

L'estructura funerària de la Sagrera correspon a un hipogeu excavat directament en el terreny geològic o natural de la zona. Aquest terreny està constituït per un nivell d'argiles molt compacte de color ataronjat/vermellós amb nòduls de carbonat.

L'hipogeu es troba orientat NW/SE i situat a una cota de 13,60 m.s.n.m. amb unes mesures totals de 5,5 m de llarg per 3 m d'ample. La zona d'accés de l'hipogeu es troba ubica-

*Tenint en consideració la sospita
d'un fet epidèmic com a causa
principal de la deposició simultània,
es recolliren mostres de sediment
allotjat a les cavitats abdominals
per a futurs estudis parasitològics*

da cap al SE de l'estructura, la qual descendeix en rampa cap a un petit espai destinat a l'entrada de 2 m de llarg per 1,5 m d'ample. En aquesta zona es localitzaren dos retalls ovalats (UE 7162 i 7163) orientats NE/SW de 0,6 m x 0,5 m x 0,15 m cadascun. El retall situat més al nord tenia al seu interior dues pedres verticals, a manera de falca. Creiem que aquests dos retalls podrien estar relacionats amb el sistema d'entrada, el qual hipotetitzem que estaria configurat per una estructura abatible de fusta.

Davant d'aquest espai destinat a l'entrada se situa una cambra de dimensions més grans (4 m x 3,5 m) de planta quasi circular, la qual estava destinada pròpiament a la funció funerària. Hem de remarcar que la morfologia i les dimensions exactes de la cambra ens són desconegudes, ja que una petita part del lateral NE d'aquesta cambra va ser escapçada durant els rebaixos efectuats per l'obra. (1) No obstant això, la trajectòria de la línia que conforma la planta de la cambra apunta cap a aquesta morfologia circular. La base de la cambra presenta irregularitats en el terreny i es troba situada a una cota de 12,35 m.s.n.m. amb un cert pendent cap al nord. A la zona est es va documentar un nou retall circular de funcionalitat

indeterminada (UE 7157). A la paret sud s'identifica un cau d'animal (UE 7160) la presència del qual haurà de ser recordada per tal d'entendre alguns dels desplaçaments ossis documentats. Pel que fa a la coberta, aquesta havia desaparegut a causa de l'afectació produïda amb la construcció entre 1851 i 1854 de la línia fèrria que anava de Barcelona a Granollers, i que discorria just per aquest punt.

SEQÜÈNCIA D'ENTERRAMENT

L'hipogeu funerari de la Sagrera presenta tres moments d'ús clarament diferenciats. Un primer moment d'ús col·lectiu, un segon moment d'ús múltiple i un tercer d'ús individual. (2)

El primer moment es caracteritza per l'enterrament col·lectiu successiu dels individus d'una mateixa comunitat. Aquests individus haurien estat enterrats gradualment en el centre de la cambra, directament sobre el sòl. A mesura que l'espai es tornava insuficient les diferents restes eren enretirades a banda i banda de l'eix principal, tot alliberant l'espai central per al sepeli dels nous inhumats. Aquesta dinàmica es plasma en una acumulació important de restes desarticulades en els sectors sud-est i sud-oest de la cambra, a banda i banda de l'eix establert pel passadís d'entrada. Lògicament, a causa d'aquesta desarticulació ens és del tot impossible inferir la posició original dels cossos en el moment del seu enterrament. Paral·lelament al desplaçament de les restes per a facilitar els nous enterraments trobem la recol·locació de gran part dels cranis (inhumació secundària), els quals foren localitzats alineats al llarg del perímetre sud-oest i oest de la cambra. En aquest punt hem de recordar que l'estructura es trobava escapçada per acció de la maquinària en el seu sector més septentrional, fet que ens impedeix valorar la presència/absència de cranis en posició secundària en aquest sector.

Durant aquesta primera fase cal destacar la pràctica absència d'aixovar, com a mínim de material no perible. Una absència que contrasta amb la quantitat de morts enterrats (prop d'un centenar). Tan sols la presència de dos petits vasos ceràmics i una possible dena de collaret indiquen l'existència d'ofrenes funeràries a l'interior de la cambra.

El segon moment s'inicia amb el trencament de forma inesperada de la dinàmica d'ús descrita fins ara, a causa de la necessitat de sepeli simultani de gran quantitat d'individus (més d'un centenar). Així doncs, els últims inhumats del moment anterior no foren ja enretirats sinó que es mantingueren *in situ*, coberts directament pels nous enterraments. Aquests foren disposats ja sia en posició decúbit prono amb les cames flexionades i lateralitzades cap a l'esquerra, ja sia en posició decúbit lateral dret amb les cames flexionades. En gran part dels casos durant el procés d'excavació s'observaren signes

evidents d'haver estat enterrats embolcallats en alguna mena de mortalla funerària. Aquesta norma tan sols es trenca en tres casos concrets —decúbit prono amb els braços replegats sota el ventre i extremitats inferiors estirades (dos casos) i decúbit supí amb les extremitats superiors estirades sobre el cap i les inferiors semiflexionades. Hem de destacar que, especialment en el cas d'aquest últim inhumat, l'aparença era la d'un individu arrossegat fins a l'interior de la sepultura i deixat estès al mig de la cambra.

La simultaneïtat d'aquestes inhumacions ha estat determinada arqueoantropològicament per la cronologia relativa de les dislocacions articulars. Durant el procés d'excavació s'observa com la deposició d'un individu sobre el seu precedent en cap cas no havia comportat el desplaçament dels ossos dels individus inferiors, tot implicant la presència encara de teixits connectius que mantenien les articulacions

Aquests individus haurien estat enterrats gradualment en el centre de la cambra, directament sobre el sòl. A mesura que l'espai es tornava insuficient les diferents restes eren enretirades a banda i banda de l'eix principal

en estat estricte. De fet, els únics desplaçaments observats eren conseqüència de la gravetat i de la creació d'espais buits durant la descomposició dels teixits tous.

Els dos moments d'ús diferenciats tenen el seu correlat en la composició poblacional de cadascun d'ells. Normalment, en poblacions preindustrials, el normal patró de mortaldat reflecteix una elevada taxa de mortalitat infantil. Un cop superada l'anomenada "crisi de la infància", però, les probabilitats de supervivència durant l'etapa juvenil són molt més elevades, fet que es tradueix en una presència molt reduïda d'aquest tipus d'individus en el registre funerari, i augmenten novament en arribar a la seva maduresa (WOOD *et al.* 2002). Aquest patró coincideix, a grans trets i a manca de l'estudi arqueoantropològic de laboratori, amb la distribució poblacional observada durant els treballs de camp en el primer moment d'enterrament a l'hipogeu. En el segon moment, això no obstant, augmenta exponencialment la presència d'individus juvenils. Un fet que trenca amb la dinàmica poblacional estàndard per a aquest tipus de grups socials i que ens fa pensar en un fet excepcional que hauria trencat la pauta

Ortofotografia corresponent al segon moment d'ús (realitzada per Global Mediterrànea)

natural. Estàriem, doncs, davant el que s'ha anomenat una "anomalia demogràfica" (CASTEX 2007).

Atès que la descomposició de la matèria orgànica és un fenomen relativament ràpid, l'enterrament simultani de diferents cossos sencers implica que els individus van morir aproximadament al mateix temps, dins un lapse de temps inferior al necessari perquè comenci la desarticulació del primer individu (període que generalment s'estima no superior a dues setmanes) (DUDAY 2008). Existeixen únicament dues causes principals que puguin provocar la mort simultània d'un grup poblacional tan nombrós: la guerra i les epidèmies. Durant el procés d'excavació es tingué especial cura a enregistrar les possibles fractures *perimortem* que poguessin denotar clars signes de violència. Totes les fractures obertes observades corresponien, principalment, a processos tafonòmics *postmortem*, fet que ens fa descartar, a manca d'un estudi antropològic exhaustiu, l'element bèl·lic com a fet causant. Igualment es procedí al garbellat de tot el sediment extret a fi i efecte d'assegurar-nos que no es perdia cap possible artefacte o fragment que pogués haver quedat allotjat al teixit muscular, sense deixar marques als esquelets (puntes de sageta, punyals...). La seva total absència corrobora la hipòtesi d'un episodi epidèmic com a causa més probable per a la defunció simultània de tots els inhumats.

Finalment, hem de destacar que, un cop pràcticament reblert l'interior de l'hipogeu, s'hauria produït el darrer moment d'ús. Es tracta d'un últim enterrament, a l'interior de la cambra, en el seu extrem més occidental. L'individu, un home adult, es trobava en posició decúbit supí amb les cames lateralitzades i hiperflexionades, i hauria estat enterrat dins d'una mortalla funerària. El seu sepeli en aquesta estructura, juntament amb la coincidència ritual de la seva posició, ens fa sospitar que pogués pertànyer a la mateixa comunitat enterrada. Tal com es veurà en l'apartat corresponent, la datació radiocarbònica d'aquest individu no presenta diferències estadísticament significatives respecte les datacions disponibles a dia d'avui per a l'interior de la cambra. Aquest fet corrobora l'afirmació que ens trobem davant un individu que formava part del mateix grup social.

CULTURA MATERIAL

El material arqueològic recuperat a l'hipogeu funerari de la Sagrera és molt escàs. Aquest es localitza a dos estrats diferents: el que engloba el primer nivell d'ús i el que engloba el segon.

Amb relació al segon nivell d'ús, els diversos materials s'introduïren amb el mateix sediment i, per tant, no es pot considerar aixovar. Està format per diversos fragments ceràmics, una ascla de sílex i un fragment de metall de base coure. El

conjunt ceràmic està constituït per diversos fragments informes, en molts casos de coccio reduïda, sense cap mena de decoració o element prènsil. L'ascla de sílex està feta amb una varietat de sílex blanc, amb talls molt ben conservats. És una ascla simple, sense cap tipus de retoc. Ateses les seves petites dimensions, no podem inferir cap mena d'informació relativa al tipus de nucli del qual va ser extreta o a la seva funcionalitat. Pel que fa al fragment metàl·lic de base coure, aquest era informe i de molt reduïdes dimensions. Aquest fet, juntament amb la seva ubicació erràtica enmig del sediment, fa que no puguem realitzar cap inferència *a priori* respecte al seu origen i la seva funció. Tots aquests materials s'introduïren juntament amb algunes pedres calcàries de dimensions variables i diversos fragments de carbons de reduïdes dimensions.

Aquest tipus de ceràmica el localitzem en jaciments funeraris relativament propers com Cova del Frare (Matadepera, Vallès Occidental), Balma dels Ossos (Berga, Berguedà), Cova de les Encantades (Martís, Pla de l'Estany) o Cau d'en Calvet (Torroella de Montgrí)

El segon conjunt de materials fou dipositat intencionadament entre els cossos inhumats del primer nivell d'ús, raó per la qual el considerem com a aixovar. Està integrat per una dena de collaret i dos vasos ceràmics, a més d'una altra ascla de sílex de les mateixes característiques que l'anterior, l'origen de la qual no pot ser *a priori* dilucidat. La dena és de pedra blanca i presenta una morfologia perfectament circular, amb un petit forat al centre. Està polida i no ha pogut ser associada a cap mort en particular. Pel que fa als vasos ceràmics, aquests són molt similars entre ells. Presenten una morfologia hemisfèrica, amb les vores secants verticals, llavis arrodonits, panxes convexes i fons també convexus. Cap dels dos no presenta cap mena de decoració. Al terç superior del cos els dos vasos presenten un element prènsil en forma de petita llengüeta —en el cas del vas 1— i de petit mugró (en el vas 2). (3) Ambdós vasos són de petites dimensions, amb una alçada i un diàmetre màxim no superiors als 8 centímetres, tenint per tant una capacitat interior molt petita. Presenten unes parets relativament gruixudes en relació amb les seves dimensions i podem observar una coccio oxidant a l'exterior i reduïda a l'interior. Un

Vista de l'hipogeu seccionat per la maquinària abans d'iniciar-ne l'excavació

d'ells presenta una petita perforació a la meitat superior d'una de les parets i en desconeixem la funcionalitat. Aquest tipus d'aixovar és característic a Catalunya durant el neolític final.

Aquest tipus de ceràmica el localitzem en jaciments funeraris relativament propers com Cova del Frare (Matadepera, Vallès Occidental), Balma dels Ossos (Berga, Berguedà), Cova de les Encantades (Martís, Pla de l'Estany) o Cau d'en Calvet (Torroella de Montgrí), entre d'altres (MARTÍN 1985; CASTILLO 1962; TARRÚS 1982; TOLEDO 1991).

La pràctica absència d'aixovar és coherent atesa la relació de la major part de l'enterrament amb un fet epidèmic. A més, és lògic que l'escàs aixovar hagi aparegut relacionat amb els enterraments inicials, dipositats gradualment i amb molta més cura. El que sí que ens sembla sorprenent és, precisament, el reduït nombre d'aixovar en relació amb la quantitat de restes inhumades del primer nivell d'ús. A banda de la ceràmica i dels característics punxons d'os, la gran presència i profusió d'objectes d'ornament en context funerari és una de les característiques principals d'aquest període (MARTÍN, PETIT i MAYA 2002: 306-307). Denes, braçalets i penjolls adopten morfologies variades i es produeixen sobre matèries molt diverses. En pedra són recurrents les denes cilíndriques de pedra verda o variscita; discoidals, cilíndriques i bitronco-còniques de calcària, lignit i esteatita, i els petits penjolls d'esquist (Cova de les Encantades de Martís, Coveta del Marge del Moro). Sobre malacofauna són comunes les denes discoidals de *Dentalia*, les denes de *Columbella* i els penjolls i/o denes de *Glycymeris*. També s'han documentat de forma esporàdica alguns elements en os (penjolls, botons) (Cova del Frare, Cova de Can Sadurní) així com denes d'or i coure (Balma dels Ossos, Cau d'en Serra). Jaciments emblemàtics per la quantitat d'objectes recuperats són el ja esmentat Cau d'en Serra (Picamoixons, Alt Camp), la Cova de l'Arbonès (Pradell, Priorat) o la Coveta del Marge del Moro (Begues, Baix Llobregat).

CRONOLOGIA I PARALLELS

Paral·lelament al procés d'excavació, hem pogut realitzar set datacions radiocarbòniques a càrrec del CEDAD—*Centre di Datazione e Diagnostica di la Universitat di Lecce*,

a Itàlia. La primera d'elles correspon a l'últim individu dipositat dins l'hipogeu (UE 7045). La resta es van realitzar sobre quatre individus del segon moment d'ús (fase d'enterrament simultani, UE 7144) i dos del primer moment d'ús (fase d'enterraments successius, UE 7158). Aquests es trobaven distribuïts de cap a cap de la cambra. Restem a l'espera de poder realitzar quatre datacions més que ens permetran afinar millor en la ubicació temporal de les dues dinàmiques d'ús original d'aquest hipogeu funerari.

Com es pot veure, totes les datacions ens remetent al neolític final. L'estudi estadístic realitzat (test de T i Xiquadrat) mostra que no existeixen diferències estadísticament significatives entre elles. **(4)** Aquest fet evidencia l'ús continuat i pràcticament contemporani de l'estructura partint de

situem el primer moment d'ús de l'hipogeu entre el 2861 i el 2713 cal ANE. El segon moment d'ús es produiria entorn del 2883-2461 cal ANE

les observacions arqueoantropològiques realitzades en relació amb la dinàmica d'ús de l'estructura. L'única excepció és la datació corresponent a l'articulat 24 de la UE 7158. Aquesta discordança haurà de ser degudament analitzada sobre la base de la revisió de les relacions estratigràfiques entre els diversos individus de cada moment d'ús. Així, doncs, i a l'espera dels resultats de les darreres datacions radiocarbòniques, situem el primer moment d'ús de l'hipogeu entre el 2861 i el 2713 cal ANE. El segon moment d'ús es produiria entorn del 2883-2461 cal ANE, tot corresponent el darrer individu enterrat (tercer moment d'ús) al 2871-2640 cal ANE.

Amb relació als paral·lels, la tipologia dels hipogeus en aquestes cronologies és molt variada i presenten característiques arquitectòniques diferents en funció de la zona geogràfica i del tipus de roca en què van ser excavats. A Catalunya, els hipogeus es localitzen principalment l'àrea costera i prelitoral (PETIT i PEDRO 2003).

Els dos hipogeus més significatius a Catalunya són el de Costa de Can Martorell (Dosrius, Maresme) i l'hipogeu del Carrer París (Cerdanyola, Vallès Occidental). Ambdós estan relacionats amb el campaniforme però els seus processos són molt diferents. L'hipogeu de Costa de Can Martorell es troba excavat al granit desfet típic de la zona del Maresme i presenta una cambra subcircular a la qual s'accedeix per un corredor megalític amb llosa basculant (MERCADAL 2003). S'hi

Detall dels arraonaments

localitzaren més de 200 individus que han estat relacionats amb un episodi de violència i enterrament massiu. Aquesta relació ha estat establerta a partir de la presència de 68 puntes de sageta de sílex triangulars i amb aletes i peduncle, de morfologies variades, que haurien estat allotjades als cossos dels inhumats. L'aixovar és realment escàs, el conformen únicament una peça ceràmica circular perforada, una petxina, fragments ceràmics llisos i fauna variada. Sobre un gran bloc granític pertanyent a la caiguda de l'arcada de la cambra es localitzaren dos vasos ceràmics, un sense decoració i amb la superfície exterior bruniada i un altre amb decoració campaniforme impresa tipus pirinenc. Les datacions radiocarbòniques disponibles marquen un rang entre el 2403 i el 2227 cal ANE. **(5)**

Pel que fa a l'hipogeu del Carrer París aquest és un sepulcre de petites dimensions, amb corredor i cambra subcircular (FRANCÈS *et al.* 2004; 2007). S'han pogut documentar diverses fases d'inhumació, separades per episodis de reorganització de l'espai. Aquestes fases estan relacionades, a excepció de la primera, amb la presència de diversos tipus ceràmics amb decoració campaniforme (epimarítim, marítim i pirinenc). Tan sols durant la primera fase es documentaren diverses puntes de sílex que, tot i que es relacionen directament amb la presència dels individus, arran de l'absència de fractures clares d'impacte no poden ser vinculades amb la causa de la mort. Cronològicament, les dades radiocarbòniques situen aquest jaciment entre el 2702 i el 2372 cal ANE. **(6)** La datació més antiga d'aquest jaciment (UBAR-817), corresponent a l'únic nivell sense ceràmica campaniforme, és plenament contemporània al nostre jaciment.

Fora de Catalunya, trobem exemples d'aquest tipus de sepultura en diferents zones geogràfiques, però molt especialment al sud de França. En aquesta regió, els investigadors han establert tres grans grups d'hipogeus, els del Baix Roine (Drome i Vaucluse), els d'Arles (Bouches du Rhone) i els de Llenguadoc (Gard i Hérault) (SAUZADE 1983; ARNAL *et al.* 1953; COLOMER 1979). Entre tots ells es coneixen prop d'una vintena de jaciments del neolític final similars al nostre, si bé no en les seves característiques concretes sí en el caràcter

hipogeu i en el caràcter col·lectiu de l'estructura. No obstant això, la morfologia de la cambra, el nombre de cossos inhumats i l'origen de la seva deposició és variable. Entre aquests hipogeus hem de destacar especialment els de Boileau (Sarrians) i de Crottes (Roaix). Pel que fa a l'hipogeu de Boileau, aquest presenta una planta ovalada d'uns 4,30 m de llarg per 3 m d'ample. Al seu interior es localitzaren prop de 80 individus tant en posició decúbit lateral com decúbit prono i decúbit supí, la majoria d'ells amb les cames flexionades, havent emprat, en molts casos, mortalles funeràries. En aquest jaciment s'identificaren també algunes parts d'individus desplaçades del seu lloc original, fet que ha estat interpretat com a activitats de reordenació i reducció dels esquelets durant el seu procés de descomposició (MAHIEU 1987).

Pel que fa a l'aixovar aquest el compon prop d'una quinzena de vasos ceràmics de tipus hemisfèric, la majoria dels quals presenten un petit mugró solitari en el terç central

Pel que fa a l'aixovar aquest el compon prop d'una quinzena de vasos ceràmics de tipus hemisfèric, la majoria dels quals presenten un petit mugró solitari en el terç central o superior del cos

o superior del cos. A més de la ceràmica trobem una quarantena de puntes o fragments de puntes de fletxa i una cinquantena d'ascles de sílex, la majoria sense retocar. La presència d'elements d'ornamentació personal és nombrosa, amb més de 350 denes discoidals d'esteatita i un centenar de penjolls d'os, a més d'algunes denes discoidals de calcària i d'altres de variscita (MAHIEU 1994).

L'hipogeu de Crottes (Roaix) tan sols conserva una part de la seva cambra, la morfologia final de la qual no ha pogut ser inferida. El tram conservat, de morfologia triangular i amb una superfície de 32 m², presentava dos nivells d'ús separats per un nivell estèril. Entre ambdós es pogueren identificar més de 250 individus. El primer nivell d'ús es corresponia amb un nivell d'enterraments successius amb diverses remocions i arranjaments. El segon nivell respon a un ús que s'identifica en el seu moment com a simultani o pràcticament simultani. Aquest respondria a un fet bèl·lic atesa l'elevada presència de puntes de fletxa foliàcies, algunes de les quals foren localitzades, fins i tot, dins la caixa toràctica de certs individus. Hem de destacar, però, que revisions recents d'aquest jaciment posen en dubte la simultaneïtat de gran

part dels individus del nivell superior (CHAMBON 2003). En aquest segon nivell s'identifica la presència, a més de les puntes de fletxa ja esmentades, de gran nombre de vasos ceràmics, de diversa tipologia, alguns d'ells amb elements de premsió tipus llengüeta o mamelló solitaris. A banda d'aquest aixovar es documentaren diversos elements d'ornamentació personal com ara denes toneliformes o discoidals de diversos materials i dos penjolls trilobulars calcaris sense paral·lels coneguts (BEYNEIX 2003).

Dins la península Ibèrica, tot i que no és pròpiament un hipogeu ja que és una cavitat d'origen natural, volem destacar l'enterrament múltiple de Camino del Molino (Caravaca, Múrcia), tant per la quantitat ingent d'individus localitzats com perquè és aparentment contemporani al nostre hipogeu (LOMBA MAURANDI *et al.* 2009). En aquesta estructura, de forma ovalada amb un diàmetre aproximat de 7 m, s'han recuperat un total de 1.300 individus en un nivell continu, disposats en tot tipus de posicions. El jaciment ha estat interpretat com a lloc de deposició continua d'individus complets, molts d'ells subjectes a recol·locacions. Els investigadors han destacat la poca quantitat de material arqueològic interpretat com a aixovar si es compara amb l'enorme quantitat d'individus. Així, s'han localitzat un total de 200 vasos ceràmics, la majoria amb carena baixa i de reduïdes dimensions, així com un nombre indeterminat de puntes de sílex foliàcies i de peduncle. Pel que fa als elements d'ornamentació personal destaca la presència de nombroses denes discoidals així com d'una cinquantena de peces tubulars fetes amb os d'au que formarien part d'un mateix collaret. El moment d'ús d'aquesta cavitat abasta, segons les datacions radiocarbòniques, un període de pràcticament 350 anys. (7) Segons els càlculs paleodemogràfics, tenint en consideració el nombre d'individus i el lapse temporal, la comunitat d'origen es correspondria amb un poblat d'entre 70-80 persones.

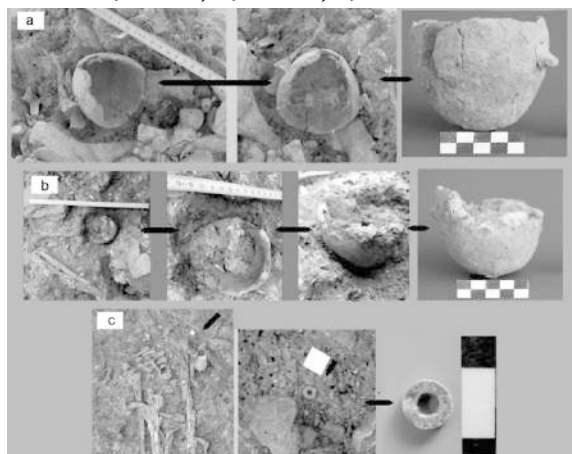
VALORACIÓ I PERSPECTIVES DE FUTUR

L'hipogeu funerari de la Sagrera constitueix una troballa única i excepcional en l'arqueologia catalana dels darrers anys. Aquesta excepcionalitat radica tant en el tipus d'estructura documentada com en el seu estat de conservació. Igualment, el nombre d'individus enterrats de manera simultània tan sols troba paral·lels en territori català en l'hipogeu de Costa de Can Martorell. De fet, tant les característiques estructurals com les deposicionals i artefactuals ceràmiques ens remeten més aviat al món hipogeic del neolític final de la vall del Roine.

És interessant remarcar que, de forma sincrònica als hipogeus, es documenten a Catalunya altres tipus d'estructures funeràries. Coves, abrics, cavitats paradoxals i sepulcres megalítics són emprats de llarg a llarg de tot el terri-

Aixovar corresponent al primer moment d'ús de l'hipogeu.

a) Vas 1; b) Vas 2; c) Dena de collaret

tori. Caldrà, doncs, investigar a quina o quines realitats socials respon aquesta diversitat funerària. Paral·lelament, i entrant ja a analitzar la dinàmica deposicional de l'hipogeu, hem de recordar que les diferències existents entre els diversos individus d'una sepultura o les variacions en la modalitat dels dipòsits poden ser indicatives de diferències socials, comunals o conjunturals (fam, epidèmies, guerres). A la vegada, el fet que siguin enterrats en una mateixa cavitat és indicatiu d'un punt d'unió. La recerca, doncs, haurà de dirigir-se a dilucidar allò que els uneix i allò que els separa.

Tenint en consideració tots els punts abans esmentats, hem dissenyat un projecte de recerca per tal d'abordar l'estudi de l'hipogeu de la Sagrera en la seva globalitat. Aquest projecte se centra en tres punts bàsics:

- Anàlisi de les relacions entre el jaciment funerari i els jaciments contemporanis, funeraris i habitacionals, de l'entorn immediat.
- Estudi comparatiu de l'aixovar funerari i resta de materials recuperats amb l'aixovar procedent de jaciments contemporanis tant del territori català com també, i sobretot, francesos.
- Estudi poblacional, paleopatològic i genètic de la població inhumada.

Pel que fa al primer punt hem de destacar que fins fa pocs anys eren escasses les restes prehistòriques documentades al pla de Barcelona, la majoria d'elles se centraven als barris del Raval, Sant Pere i Santa Caterina. Les troballes de jaciments i les intervencions realitzades es limitaven a uns quants punts aïllats, emmarcats en el context de grans excavacions de cronologies romanes, medievals i modernes, i a un únic jaciment complex, com és el de Sant Pau del Camp. En els darrers anys, això no obstant, s'han localitzat nous jaciments d'entitat a la zona del Raval. Més recentment, i gràcies als moviments de terra que han comportat les obres de l'AVE a la zona de la Sagrera i Sant Andreu, s'han trobat nombroses restes prehistòriques, sobretot del neolític antic i mitjà. De la zona de la Sagrera ja se n'ha parlat a la introducció d'aquest

article. A la zona de Can Nyau, al capdamunt de la Rambla de Prim es van localitzar materials prehistòrics d'un jaciment afectat l'any 1854 per la construcció de la línia de ferrocarril que unia Barcelona amb Granollers i posteriorment l'any 1986 en el decurs d'unes obres de canalització i soterrament de serveis (DE LA VEGA 1993). Més recentment, molt proper a la zona de Can Nyau, al carrer de Josep Soldevila es va excavar un assentament a l'aire lliure datat al neolític antic postcardial (ARROYO 2012; MONGUILO 2012). I finalment, a la zona de l'estació de Renfe de Sant Andreu Comtal es van documentar 12 sitges del neolític mitjà, una d'elles amb una inhumació i una del neolític final-calcolític (ARROYO 2011). És aquesta una constant en tot el pla de Barcelona, on la majoria de restes neolítiques corresponen a la primera fase del període. No obstant això, tenim constància de la presència de restes del neolític final a dues grans àrees de la ciutat. A la zona de la Sagrera hem d'esmentar, a banda de l'hipogeu

Molt proper a la zona de Can Nyau, al carrer de Josep Soldevila es va excavar un assentament a l'aire lliure datat al neolític antic postcardial

objecte d'estudi, algunes troballes residuals que li són properes. Tal com ja hem comentat a la localització del jaciment, a uns 450 m d'aquest han sorgit recentment algunes estructures tipus sitja, en el rebliment d'alguna de les quals s'ha pogut determinar la presència d'algun fragment ceràmic tipus Vèraza.

Al centre de la ciutat destaquen les restes localitzades als jaciments de Reina Amàlia 16-16 bis i de la Riereta 37-37 bis. Ambdós jaciments representen espais d'ús habitacional o domèstic. Es tracta, en el primer cas, d'un assentament costaner molt pròxim a la línia del mar del qual només resten unes acumulacions de pedres de diferents tipus i formes de funcionalitat incerta, per bé que s'ha hipotetitzat sobre la seva possible definició en tant que elements fixadors de grans vasos ceràmics (BORDAS 2006). En el segon cas, es tracta d'un assentament a l'aire lliure, amb quatre fases d'ocupació, la primera de les quals se situa en el neolític final. D'aquest període se localitza una estructura tipus cubeta de morfologia ovalada, parets divergents i fons pla, reblerta de pedres de litologia diversa, amb alteracions tèrmiques. Aquest tipus d'estructura ha estat interpretat com una llar que transmetria l'escalfor a partir d'elements refractaris, similar als forns polinesis (CARLÚS i GONZÁLEZ 2008). Finalment, i com a

restes aïllades, cal esmentar els diversos fragments ceràmics d'estil Vèrera localitzats a l'excavació de la zona situada entre els carrers de Sant Pau, Reina Amàlia, Hort de la Bomba i de les Carretes (GRINO 1998).

Caldrà, doncs, posar en relació les diverses restes trobades del període objecte d'estudi per tal de poder relacionar la població enterrada a l'hipogeu amb els assentaments contemporanis.

Amb relació al segon punt, l'estudi de l'escàs aixovar ha de ser plantejat tant des del punt de vista morfològic com tecnològic i funcional. La recerca de paral·lels serà abordada des de la perspectiva d'aclarir les possibles relacions entre la nostra comunitat i les comunitats contemporànies. En aquest sentit, d'altres investigadors ja han posat en relleu les intricades xarxes de relacions, interaccions i intercanvis existents durant el neolític final català (MARTÍN, PETIT i MAYA 2002). Paral·lelament, considerem imprescindible realitzar un estudi arqueomètric dels artefactes recuperats, especialment d'aquells que formen part de l'aixovar. Aquest haurà d'aportar dades sobre el seu procés de producció, ús i abandonament. Les característiques i el possible origen de la matèria primera (sílex, argila, metall); les diferents tècniques de fabricació emprades, o la funcionalitat de l'artefacte seran algunes de les preguntes que intentarem respondre.

Finalment, i pel que fa a l'estudi poblacional, paleopatològic i genètic de la població inhumada, s'han establert diferents sublinies de recerca.

— Caracterització paleodemogràfica de la població inhumada. L'estudi comparatiu de la composició poblacional en termes de sexe i edat entre els diferents nivells d'ús de l'hipogeu i entre aquests i els jaciments funeraris contemporanis ens permetrà caracteritzar el tipus de població d'origen. Igualment l'anàlisi dels patrons de mortaldat ens possibilitarà aprofundir en la casuística d'un enterrament del tipus del segon moment d'ús de l'hipogeu.

— Anàlisi de les relacions de filiació entre els individus inhumats. Es procedirà a l'anàlisi dels trets discrets (epigenètics) dels diferents individus. Aquesta anàlisi permetrà, de manera complementària a les realitzades mitjançant l'ADN, (8) valorar les relacions de parentiu entre els diferents individus així com caracteritzar les vinculacions amb poblacions contemporànies.

— Estimació de les condicions de vida i de treball de la població enterrada. Es tindran en consideració els diferents indicadors que permeten posar en relació la càrrega patògena del medi amb el tipus i la qualitat de la dieta així com les càrregues laborals que deixen la seva empremta en el siste-

Detall dels cranis secundaris

ma esquelètic. En el cas concret que ens ocupa, es parlarà especialment a tots aquells indicadors de malalties infeccioses i patologies *perimortem*, a fi de poder determinar l'origen del dipòsit simultani. Aquestes dades seran contrastades amb els resultats dels estudis parasitaris que es pretenen realitzar sobre les mostres de sediment allotjat a les cavitats abdominals que es prengueren durant el procés d'excavació.

— Estudi poblacional comparatiu amb els diferents grups socials contemporanis localitzats tant en el mateix context geogràfic com en l'àmbit peninsular i europeu. L'estudi estadístic de totes les variables poblacionals i la seva comparació inter i intrapoblacional resulta un pas definitiu i imprescindible per valorar la importància de la població de la Sagrera i entendre la causalitat històrica que va poder portar a la configuració final d'un dipòsit tan singular.

NOTES

(1) Va ser gràcies a aquest escapçament que es descobrí el jaciment.

(2) Segons nomenclatura de H. Duday (2008).

(3) Aquests vasos es troben actualment en procés de restauració a l'Àrea d'Intervencions en el Patrimoni del Servei d'Arqueologia de l'ICUB.

(4) Chi-Quadrat: $df=5$, $T=7.9$.

(5) UBAR-696 = 3920 ± 80 BP; 2561-2144 cal ANE; UBAR-695 = 3875 ± 50 BP; 2457-2295 cal ANE; LY-7837 = 3810 ± 55 ; 2343-2143 cal ANE; LY-7838 = 3795 ± 55 ; 2335-2042 cal ANE.

(6) UBAR-817 = 4110 ± 60 BP; 2859-2578 cal ANE; UBAR-860 = 3870 ± 45 BP; 2457-2292 cal ANE.

(7) Beta-244973 = 4170 ± 40 BP = 2920-2870 cal ANE; Beta-244974 = 3850 ± 40 BP = 2570-2510 cal ANE.

(8) Tot i que hem establert els contactes oportuns amb un grup de recerca especialitzat en aquestes anàlisis, a dia d'avui encara restem a l'espera de la confirmació per procedir a la seva aplicació a la nostra mostra poblacional. ❖❖❖

BIBLIOGRAFIA

- ANTEQUERA DEVESA, F. (2012). LAV estructura de l'estació de la Sagrera. A: *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2011*. Museu d'Història de Barcelona. Barcelona: 80.
- ARNAL, J., LATOUR, J., RIQUET, R. (1953). Les hypogées et stations néolithiques de la région d'Arles-en-Provence. *Études Roussillonnaises*, t. III, 1: 27-69.
- ARROYO, S. (2011). LAV sector de Sant Andreu. A: *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2010*. Museu d'Història de Barcelona. Barcelona: 45.
- ARROYO, S. (2012). LAV sector de Sant Andreu. A: *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2011*. Museu d'Història de Barcelona. Barcelona: 89.
- BEYNEIX, A. (2003). *Traditions funéraires néolithiques en France Méridionale. 6000-2200 avant J.-C.* Collection des Hesperides. Éditions Errance. Paris.
- BORDAS, A., SALAZAR, N. (2006). Vestigis del neolític final al barri del Raval de Barcelona: estudi de les restes trobades al carrer Reina Amàlia. A: *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona, Quarhís 02*. MHCB. Barcelona: 24-35.
- CARLÚS, X., GONZÁLEZ, J. (2008). Carrer de la Riereta, 37-37 bis: Un nou assentament prehistòric al pla de Barcelona. Primers resultats. *Cypsela*, 17: 91-114.
- CASTEX, D. (2007). Les anomalies démographiques: clefs d'interprétation des cimetières d'épidémies en archéologie. A: CASTEX, D., CARTRONI, I. (2007). *Epidémies et crises de mortalité du Passé*. Institut Ausonius (Bordeaux) et librairie De Boccard. Paris: 109-138.
- CASTILLO, A. del (1962). La Balma dels Ossos de Berga. A: *VII Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: 201-208.
- COLOMER, A. (1979). *Les grottes sépulcrales artificielles en Languedoc oriental*. Archives d'Écologie Préhistorique, 1979-4, 117. Toulouse: 30.
- DE LA VEGA, J. (1993). *Els primers batecs històrics de Sant Martí de Provençals. Aproximació als orígens*. Barcelona.
- DUDAY, H., COURTAUD, P., CRUBÉZY, E., SELLIER, P., TILLIER, A. M. (1990). L'anthropologie "de terrain" reconnaissance et interprétation des gestes funéraires. *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris*, 2-3/4: 29-50.
- DUDAY, H. (2008). Archaeological proof of an abrupt mortality crisis: Simultaneous deposit of cadavers, simultaneous deaths? A: D. RAULT, M. DRANCOURT (eds.). *Paleomicrobiology: Past Human Infections*. Chpt. 3. Université de la Méditerranée. Marsella: 49-54.
- EDO, M., VILLALBA, M., J., BLASCO, A., ALESAN, A., MALGOSA, A. (2002). El nivell d'enterraments col·lectius de la coveta del Marge del Moro, Begues. A: *XII° Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, 10-11-12 de novembre del 2000. Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà: 643-658.
- FRANCÈS, J., GUÀRDIA, M., MAJÓ, T., SALA, O. (2007). L'hipogeu calcolític del carrer París de Cerdanyola del Vallès. *Tribuna d'Arqueologia*, 2006 (Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya): 315-333.
- FRANCÈS, J., MAJÓ, T., SALA, O., GUARDIA, M., HERNÁNDEZ, J. (2004). Hipogeu calcolític del carrer París (Cerdanyola del Vallès). *Cota Zero*, 19: 7-9.
- GRIÑÓ, D. (1998). Memòria de la intervenció arqueològica al solar comprès entre els carrers de Sant Pau, Reina Amàlia, Hort de la Bomba i de les Carretes (el Raval, Barcelona) (codi MHCB 036b/08). Memòria inèdita dipositada al Centre de Documentació del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona.
- LOMBA MAURANDI, J., LÓPEZ MARTÍNEZ, M., RAMOS MARTÍNEZ, F., AVILÉS FERNÁNDEZ (2009). El enterramiento múltiple, calcolítico, de Camino del Molino (Caravaca, Murcia). Metodología y primeros resultados de un yacimiento excepcional. *Trabajos de Prehistoria*, 66: 143-159.
- MAHIEU, E. (1987). L'hypogée des Boileau (Vaucluse). Vers une meilleure connaissance des rites funéraires du Néolithique provençal. *Bulletin de la Société Préhistorique Française*, t 84, 1: 5-7.

- MAHIEU, E. (1994). L'hypogée des Boileau (Vaucluse, France). Organisation, fonctionnement, comparaisons. A: DD. AA. (2000). *L'Ipogeismo nel Mediterraneo: origini, sviluppo, quadri culturali: atti del Congresso internazionale*, 23-28 maggio 1994, Sassari-Oristano, Italia. Università degli studi di Sassari, Facoltà di Lettere e Filosofia, Istituto di Antichità, Arte e Discipline Etnodemologiche. Dipartimento di Scienze Umanistiche e dell'Antichità, V. 2. Sassari: 591-606.
- MARTÍN, A. (2003). Els grups del neolític final, calcolític i bronze antic. Els inicis de la metal·lúrgia. *Cota Zero*, 18: 76-105.
- MARTÍN, A., BIOSCA, A., ALBAREDA, J. M. (1985). Excavacions a la Cova del Frare (Matadepera, Vallès Occidental). Dinàmica ecològica, seqüència cultural i cronologia absoluta. *Tribuna d'Arqueologia 1983-1984*: 97.
- MARTÍN, A., PETIT, M. A., MAYA, J. L. (2002). Cultura material, economia i intercanvis durant el III mil·lenni a Catalunya. *XII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà: 295-321.
- MERCADAL, O. (coord.) (2003). La costa de Can Martorell (Dorsius, El Maresme). Mort i violència en una comunitat del litoral català durant el tercer mil·lenni aC. *Laietania*, 14: 256.
- MONGUILÓ, E. (2012). LAV sector de la Sagrera. *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2011*: 85.
- PETIT, M. A., PEDRO, M. (2005). Hipogeos durante el III Milenio AC en el Nordeste de la Península Ibérica. *Mayurqa*, 30: 203-223.
- SAUZADE, G. (1983). *Les sépultures du Vaucluse du Néolithique à l'âge du Bronze*. Université de Provence. Éditions du LPHP/IPH. Paris.
- TARRÚS, J. (1982). L'Alta i la Baixa Garrotxa del Neolític al Calcolític. *Ausa*, vol. 10, 102-104: 131-151.
- TOLEDO, A., RUEDA, J. M. (1991). Estudi de la Cultura material del Cau d'en Calvet. *Papers del Montgrí. El Cau d'en Calvet, un enterrament del neolític*, 9: 15-29.
- WOOD, J. W., HOLMAN, D. J., O'CONNOR, K. A. FERREL, R. J. (2002). Mortality models for paleodemography. A: HOPPA, R. D. i VAUPEL, J. W. (eds.). *A: Paleodemography, age distributions from skeletal samples*. Cambridge University Press.

Llorenç Ferrer i Alòs

MAGÍ PLADELLORENS PLAYÀ, DE RABASSAIRE AL BAGES A EXPORTADOR DE VINS A SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Article aparegut a la revista *Estudis d'Història Agrària* (número 17, 2004) sota el títol "La formació de la burgesia catalana. Magí Pladellorens Playà, de rabassaire al Bages a exportador de vins a Sant Martí de Provençals".

L'any 1841 naixia a Castellgalí Magí Pladellorens Playà. Era el segon fill de Valentí Pladellorens Puig, pagès i Rosa Playà Casajuana. El matrimoni va tenir nou fills, Domingo l'hereu es queda amb el patrimoni de Castellgalí i Magí va emigrar a Barcelona on es dedica al negoci de vins, activitat amb la qual acumula una impressionant fortuna: els seus marmessors van xifrar la fortuna de Magí en 5.076.817 ptes. (1), comptabilitzant una casa d'estiueig a la Granada del Penedès, dues cases a la Rambla de Catalunya, una al passeig de Gràcia i un mas a Castellgalí. La dedicació a les investigacions sobre viticultura a Catalunya del Dr. Emili Giralt —de la qual moltes de les meves recerques sobre aquest tema són deutes— feia que el seguiment de la trajectòria de Magí Pladellorens fos un bon tema per contribuir al seu homenatge.

EL MAS PLADELLORENS A CASTELLGALÍ

En el fogatge de 1497 de Castellgalí hi apareix un Miquel Pla (IGLESIES, 1991: I, 479) i en el de 1553, Bartomeu Pla i Antoni Pla (IGLESIES, 1979). No hi ha cap Pladellorens però sí que sabem que existeix des d'antic un mas Pla i la formació del nom ha de tenir alguna cosa a veure amb el Pla que viu al mas Llorens o el mas Pla del Llorens. De fet en el capbreu de l'any 1569 (2) hi ha la declaració de "Petrus Pla, massis Llorens" i sabem també que el mas Pla del Camí l'indava amb el mas Llorens.

En el segle XVIII el mas encara existia amb aquest nom. L'any 1745 Repelió Pladellorens "*pagès i hereu del mas Pladellorens*" feia un establiment de terra a rabassa morta

(3) però en algun moment va desaparèixer tal vegada per endeutament (4).

En el cadastre de 1747 Repelió Pladellorens declarava 4 quarteres de secà, 2 de vinya, 8 quartans d'olivera, mig quarta d'hort, 1 quartera de bosc, 10 d'erm i 30 de roques, dos mossos, dues mules, un porc, 18 ovelles i 9 cabres (5). Encara que les dades sobre extensió no siguin fiables tot indica que estem davant d'un mas. L'any 1764 torna a sortir, però en els cadastres de 1776, 1779 i 1785 desapareix el cognom Pladellorens dels possessors de terres a Castellgalí (6). L'any 1760 Honest Pladellorens, fill de Repelió, comprava un pati per fer-se una casa a la partida de la Coromina (7). Després el topònim mas Pladellorens desapareix i ningú ens ha sabut indicar de quin mas es tractaria. Presuposem doncs que els deutes podien haver acabat abocant els Pladellorens a la venda del mas i, tot i que és molt probable que els avantpassats llunyans de Magí Pladellorens sorgissin d'aquest mas —connexió que no hem pogut establir—, els Pladellorens que nosaltres seguirem eren petits pagesos com molts altres de Castellgalí que van començar a créixer i acumular patrimoni en el segle XIX.

ENDEUTAMENT PAGÈS: EL MAS TAIÓ DE CASTELLGALÍ

L'endeutament pagès fou un fenomen estructural que afecta diversos masos de Castellgalí (8). Anton Casajoana posseïa el mas Casajoana i el mas Taió i era un dels pagesos de mas importants del terme, però en el segle XVIII els deutes van començar a pressionar-lo i per fer-hi front va començar a vendre a carta de gràcia, a establir patis o a vendre perpètuament part del seu patrimoni. La seva política de segregació de propietats es va centrar en el mas Taió i en alguna altra peça de terra prop de l'església i castell que són claus en la configuració del Castellgalí del segle XVIII.

Llorenç Ferrer i Alòs és catedràtic
d'Història Contemporània de la
Universitat de Barcelona.

L'any 1747, per lluir 510 lliures de censals i 140 lliures de pensions endarrerides va vendre a carta de gràcia a Jaume Playà, pagès, el mas Taió per 650 lliures **(9)**. El 1749 la casa fou recuperada creant un censal a la Seu de Manresa **(10)**. Aquest mateix any va establir a rabassa 8 Q. del mas Taió a Josep Prunés i el mateix dia un tros de terra per poder-s'hi fer una casa **(11)**. Pocs dies després establia 6 Q. i terreny per fer una casa a Josep Puig, pagès i el 1752 repetia l'operació amb Valentí Playà a qui establia 3 Q. de terra **(12)**. En els tres casos, l'Anton Casajoana venia automàticament a carta de gràcia als tres pagesos la cinquena part de fruits que havien de pagar a canvi que assumissin censals que ell prestava a la Seu **(13)**. Les vendes a carta de gràcia s'anaven renovant de tal manera que al final els establiments deuien convertir-se en propietat perpètua, tal com es dedueix de l'existència a l'actualitat del raval del Taió i d'algunes cases que encara porten aquells topònims **(14)**. El procés és prou interessant per copsar la mobilitat social dins dels petits pagesos que, a través de l'instrument de la rabassa morta i de la creació de censals, podien acabar adquirint una quantitat important de terres a costa dels problemes d'un important pagès de

Les operacions amb els petits pagesos de Castellgalí no deuien ésser suficients per resoldre els problemes de deutes que tenia Casajoana i va haver de recórrer a Pau Fàbregues, un comerciant de Manresa dedicat a múltiples negocis entre els que no defugia la producció i comercialització de vins

mas. A la segona meitat del segle XVIII el mas Taió s'havia fragmentat entre diversos pagesos.

Les operacions amb els petits pagesos de Castellgalí no deuien ésser suficients per resoldre els problemes de deutes que tenia Casajoana i va haver de recórrer a Pau Fàbregues, un comerciant de Manresa dedicat a múltiples negocis entre els que no defugia la producció i comercialització de vins. El 1758 Pau Fàbregues comprava a carta de gràcia les herbes i pastures del mas Taió per 150 lliures **(15)**. L'any 1760 es posava en marxa una operació similar a la que s'havia fet amb els pagesos del poble, s'establia a Pau Fàbregues, botiguer de *panyos* de Manresa 15 quarteres per plantar vinya i per fer-hi casa dins dels límits del mas Taió **(16)**. Gairebé immediatament es ve-

nia perpètuament (i amb els diners Casajoana podia recuperar la casa del mas Taió, pagar el dot d'una filla seva i recuperar les herbes venudes) la cinquena part de fruits per 580 lliures, el que suposava que els Fàbregues consolidaven una propietat de 15 Q. on van construir una casa que encara avui és coneguda com a Cal Pau Fàbregues **(17)**.

Els problemes de deutes deuien continuar i Anton Casajoana va continuar venent: tota la casa del mas Taió amb 6 Q. de terres a carta de gràcia per pagar 227 lliures i pagar l'enterrament del seu pare per 300 lliures (1762) **(18)**; 2,5 jornals d'oliveres per 150 lliures (1763) **(19)**; de nou les herbes i pastures a canvi de deixar-li 150 lliures (1764) **(20)**; venda a carta de gràcia de la quarta part de fruits de dues peces de 12 jornals establertes a dos pagesos per 160 lliures (1765) **(21)**.

El volum del deute d'Anton Casajoana amb Pau Fàbregues va anar creixent i el 1768 ja era de 2259 ll. 10 s. quan va haver de vendre a carta de gràcia a quitar dins de cinc anys agrupant totes les vendes que tenia anteriorment fetes: el mas Taió amb les 6 Q. de terra, parts de fruits de diferents peces de terra establertes a diferents pagesos entre altres al seu germà, herbes i pastures, tot el que li quedava del mas Taió i el dret de lluir i quitar que tenien Valentí Playà, Josep Prunés i Josep Puig de les parts de fruits de les peces de terres que aquests tenien com hem vist més amunt **(22)**. Amb aquesta venda, Pau Fàbregues controlava la casa del mas Taió, algunes terres del seu voltant i totes les parts de fruits dels pagesos a qui s'havia establert terres en aquests anys **(23)**.

No coneixem al detall l'evolució posterior però l'antic mas Taió va resultar fragmentat: els Fàbregues només retenien al segle XIX la casa de Pau Fàbregues i les terres plantades de vinya de 1760 i eren els pagesos a qui s'havia establert una extensió important de terres en el segle XVIII amb dret a construir casa els que van consolidar la propietat en el segle XIX: Joan Prunés, Francesc Puig i altres que constituïen el raval del Taió.

És el 1864 que Valentí Pladellorens Puig declara en el Registre de la Propietat la possessió de la casa del mas Taió (formada per baixos, dos pisos i una fàbrica d'aiguarent) i

la possessió sembla que venia del seu pare o avi que havia mort el 1824 **(24)**. De fet el 1816 sabem que Valentí Casajoana, pagès de Castellgalí reconeixia que Joan i Anton Pladellorens li havien pagat una quantitat “de pago de cens que anualment me fa y me presta per la casa tenen a la partida del mas Tayó” **(25)**. Els Pladellorens que seguirem en les properes planes, formaven part d’aquests petits pagesos que participaren de la partició del mas Taió per la via dels establiments i de les compres a carta de gràcia i, d’entrada —com no fos un parentiu llunyà— no eren descendents directes del mas Pladellorens que hem esmentat més amunt. L’observació és important: Magí Pladellorens Playà, el gran exportador de vins que trobarem a Barcelona i del que després parlarem, no era el cabaler d’una casa de pagès més o menys rica de la Catalunya Central, sinó el cabaler d’una família de petits pagesos rabassaires en ascens.

ELS PLADELLORENS DEL MAS TAIÓ

Antoni Pladellorens, pagès, fill de Joan i Rosa Casajoana, va fer testament l’any 1824 i deixava 30 lliures de llegítima a cada filla i 3 lliures a cada fill **(26)**. Són quantitats irrisòries que ens fa pensar en un origen social molt modest. Aconseguir terres a rabassa fou segurament la base del seu ascens social **(27)**. Algun avantpassat podia haver sorgit del mas Pladellorens de Castellgalí, però la relació en aquest moment era inexistent.

L’amillarament de 1861 és un bon punt de partida per conèixer la seva situació. Valentí Pladellorens Puig, propietari, declara **(28)**:

Terres en propietat	6Q. 2q. (1,5 q. regadiu / 4,75 Q. de seca i 125 Q. d’erm)
Terres a parceria	38 Q. 4q.
x Parcer d’Ignàsia Otzet	10 Q. 9q. vinya
x Parcer Francesc Playà	3Q. 6q. vinya
x Parcer Josep Feixes	1Q. 4q. vinya
x Parcer Domingo Puig	6Q 6q. vinya
x Parcer Francesc Vintró	5Q. 4q. vinya
x Parcer Josep Casajoana	8Q. 11q. vinya 2Q. secà

Són les terres a parceria les que li permeten fer el salt. En total conreava 13,17 Ha. entre terres en propietat i a rabassa. Després va anar fent-se un patrimoni propi. En un inventari de 1883 sabem els béns que posseïa Valentí Pladellorens i quan els havia adquirit **(29)**:

-Herència. Mas Taió (casa + 6Q. 3q. de terra). Li venia del seu pare.	1.589 ptes.
-1851. Compra peça de terra (24. 3q.) que arrodonia la finca del mas Taió.	
-1853. Compra d’una casa amb un tros de terra al carrer Manresa	600 ptes.
-1861. Compra d’una part de l’heretat Castellet de Sant Vicenç de Castellet quan fou venuda (4 Q. 8q.)	2.300 ptes.
-1864. Hereta de la seva mare una casa al C/. Montserrat de Castellgalí	972 ptes.
-1869. Compra del mas Playà de Castellgalí (39Q 6q.)	6.783 ptes.
-1870. Compra casa Gameu per 120 ll (30)	320 ptes.
-1877. Casa C/ Predicadors de Manresa amb un hort d’1 q.	7.780 ptes.

Un simple rabassaire no era capaç d’adquirir aquestes propietats només amb el seu treball. Com explicar el seu ascens social? Un padró d’habitants de l’any 1861 ens dona la resposta. Valentí constava com a “propietario y negociante de vinos”, tenia 8 fills, dos criats i Magí Pladellorens Playà, el fill segon, tenia 18 anys i declarava com a professió “sirviente del establecimiento” **(31)**. Valentí, a més de conrear les vinyes, comerciava amb vi, segurament el propi i els dels seus veïns, i mentre Domingo, el fill gran i hereu, es cuidava de la terra, Magí es va especialitzar en el negoci del seu pare. Una etiqueta de vi del segle XX ens parla de “casa fundada en el año 1829” **(32)**, és doncs probable que aquesta fos la data que comencessin a comerciar en vi a Castellgalí. Fou la combinació del conreu de vinyes amb el negoci de vins el que va permetre a Valentí Pladellorens Puig fer-se amb un patrimoni (la darrera compra és de 1877), de tal manera que a la segona meitat del segle XIX semblava tot un pagès de mas. I fou aquest negoci familiar el que preparà a Magí per aprofitar les enormes oportunitats d’aquest negoci a Barcelona quan la fil·loxera va delmar les vinyes franceses i va enlairar els preus del vi a Catalunya. De fet ja deuria tenir una llarga experiència.

Valentí Pladellorens Puig va tenir nou fills i va planificar la col·locació dels fills d’acord amb les pràctiques habituals del sistema hereditari català. En el seu testament fa hereu a Domingo, el fill mascle primogènit i deixa 300 lliures de llegítima als fills segons Magí, Pere, Francesc, Jaume i Joan i a les filles Teresa, Josepa i Vicenta **(33)**. Teresa, la filla gran, es va casar el 1860 amb Joan Pladellorens que deuria ésser algun parent llunyà seu i aporta un dot de 300 lliures **(34)**. L’hereu es casa el 1861 amb Francesca Canudas, filla d’un pagès de mas de Súria i aporta un dot de 900 lliures **(35)** el que mostra l’ascens social de la família. Els germans van haver d’espavilar-se i segurament s’impregnaren de l’esperit negociant del seu pare: Magí el trobarem a Barcelona, altres germans i nebots treballaran amb ell i Jaume era comerciant a Manresa **(36)**.

A Domingo, que es va quedar fent de pagès a les terres comprades pel seu pare, les coses li començaren a anar malament. Segurament la caiguda dels preus del vi i la crisi agrària de finals de segle foren les causes del seu progressiu

Retrats de Magí Pladellorens i Mercè Clot
(1889, Fèlix Via Pagès,
Museu de la Cultura del Vi de Vilafranca)

empobriment i l'aparició de dificultats econòmiques. Al "*germà comerciant*" de Barcelona, les coses li anaren extraordinàriament bé i ell no podia dir el mateix (37). Fou en aquest moment de dificultats quan Magí Pladellorens Playà s'ofereí a comprar les terres del Mas Taió i dels voltants i aixugar els deutes. I així fou, el 16 de desembre de 1895 Manuel Pladellorens, hereu, venia al seu oncle per 7.500 ptes. el mas Taió, el Playà i la casa del Garneu (38). La família venedora se n'anà a viure a la casa de la tia Eulàlia a Castellgalí i anota en algun lloc que la venda s'havia fet "*con muy malas artes*", mostra del dolor d'haver perdut la casa pairal en benefici d'un cabaler que havia fet fortuna a Barcelona.

MAGÍ PLADELLORENS PLAYÀ

Va néixer el 1841 al mas Taió i era el tercer fill i el segon mascle de Valentí Pladellorens Puig i Rosa Playà Casajoana. Pagesos i rabassaires dedicats al negoci de vins des de 1829, de tal manera que Magí, el fill segon, s'especialitzà en aquesta activitat mentre que el seu germà hereu ho feia en el conreu de les terres. El 1857 no apareix empadronat a casa seva de Castellgalí i en canvi sí que ho està el 1861 com a «*serviente del establecimiento*» de vins que tenia el seu pare. On venien el vi? El fet que el tren passés per

francès, però cal dir que, en el moment de casar-se, Magí ja mostrava un poder econòmic notable. El dot que rebia era una xifra important. És probable que Mercè Clot heretés també propietats de la seva família perquè quan va morir sense testament l'any 1902 sabem que tenia una casa a Altafulla i el mas Girbals de Baix a Canyelles (31 Ha. 20 ca.) plantades en bona part de vinyes. És molt probable que la producció d'aquest mas de la seva dona produís pels magatzems de Sant Martí de Provençals.

Poc sabem de Magí Pladellorens des de que va sortir de Castellgalí fins que el trobem instal·lat a Sant Martí de Provençals el 1881, però la seva activitat vitícola havia de ser important i orientada a obtenir vins de qualitat. Les etiquetes impreses pel seu fill Antoni esmenten diverses medalles aconseguides en certamens internacionals i ens proporcionen una certa cronologia del negoci: casa fundada el 1829 (per força s'ha de referir a Castellgalí), 3 medalles d'or, 6 de plata i dues mencions honorífiques a Madrid el 1877; gran medalla d'Or a l'Exposició Universal de París del 1878 que li va reportar la Creu de la Legió d'Honor per la seva presentació del vi "Gloria"; Gran Medalla d'Or a Amsterdam, 1883; medalla d'or a Amberes, 1885; Grand Prix de la Exposició Universal de París de 1889 i gran premi a Buenos Aires el 1910. Els anys setanta, doncs, quan ja estava casat ja es dedicava amb intensitat al negoci i els resultats amb les medalles que va obtenir, mostren que ja tenia una bona situació.

Si bé a Catalunya les exportacions de vins i aiguardents havien tingut un paper destacat des del segle XVIII (VALLS JUNYENT, 2004), a la segona meitat del segle XIX es dispararen degut a l'increment dels preus del vi produït sobretot per l'aparició de la fil·loxera a França de tal manera que el negoci de l'exportació resulta extraordinàriament rendible (GIRALT, 1990: 222-232. PAN-MONTOJO, 1994: 139-156). Per poder exportar amb comoditat era fonamental instal·lar-se prop del port i, en aquest sentit, Sant Martí de Provençals reunia les condicions idònies especialment el Passeig del Cementiri. El negoci era relativament senzill tal com el descriuen J. Nadal i X. Tafunell (NADAL; TAFUNELL, 1992: 83-87):

El 1874 Magí Pladellorens, de 32 anys, negociant de vins, natural de Castellgalí, però veí de Barcelona es va casar amb Mercè Clot Riera, de 21 anys, natural de Barcelona, filla de Joan Clot Baradat, rendista i Teresa Riera

Castellgalí fa pensar que l'orientació cap a Barcelona fos del tot lògica i allà va instal·lar-se i desenvolupà encara més el seu negoci d'exportació de vins.

El 1874 Magí Pladellorens, de 32 anys, negociant de vins, natural de Castellgalí, però veí de Barcelona es va casar amb Mercè Clot Riera, de 21 anys, natural de Barcelona, filla de Joan Clot Baradat, rendista i Teresa Riera. El dot que aportava la noia era de 5.000 duros, "*un armari de trèmol de chicaranda, un piano i una còmoda de caoba*" (39) i Magí feia un augment de dot de la mateixa quantitat. Poc sabem d'aquesta família, encara que la situem a Sitges o a Vilanova i els records familiars la fan dedicada a la navegació i d'origen

“L'embocament dominant a Catalunya és de caràcter molt més simple, limitant-se a unes operacions mecànico-físiques, amb la finalitat de mesclar el vi, elevar-ne el grau alcohòlic i classificar-lo. A la pràctica, l'embocament segueix aquest procés: buidatge del most lliurat per l'agricultor dins uns dipòsits d'obra construïts sota el paviment de local; elevació del líquid per mitjà d'una bomba mecànica (amb un motor de gas d'un sol cavall sol haver-n'hi prou) fins a les tines de coupage i classificació que, en nombre divers i damunt pilastres de mamposteria, s'arrangieren al llarg de crugies del local; i filtrat de la barreja obtinguda, seguida de classificació i trànsit cap els bocois degudament ensofrats i preparats.”

La matrícula industrial de Sant Martí permet establir una certa cronologia en el desenvolupament d'aquesta activitat. L'any 1861 sols hi havia dues empreses dedicades a vins i destil·lats, que passaren a 27 el 1877, a 47 el 1886 i 72 el 1904. A més, el 1886 hi havia 11 empreses d'elaboració entre els 50 primers contribuents de Sant Martí i 4 el 1904 (NADAL; TAFUNELL, 1992: 271, 302-305). Un d'aquests era Magí Pladellorens al Passeig del Cementiri, 344, lloc d'on no es mourà en tota la seva trajectòria. Era un dels grans exportadors de vins com els Maristany i els Gironella **(40)**.

Des de quan s'instal·là a Sant Martí de Provençals? La primera notícia és de l'any 1881 quan demana permís a l'ajuntament per instal·lar una màquina de gas d'un cavall per moure les bombes **(41)**. Aleshores vivia al Passeig de l'Aduana 4, 1er, relativament a prop d'on tenia el magatzem. És molt probable que per aquests anys els Rocamora, que tindran a la zona una importantíssima fàbrica de sabó, li lloguessin un terreny on construï els primers magatzems. El 17 de març de 1884 va comprar 1903 m² a 2,5 rals el pam per un import total de 18.084 ptes. **(42)** que l·lindava amb els terrenys que tenia llogats als Rocamora. Pocs dies després entrava una petició per construir uns magatzems en aquests terrenys i li donaven permís **(43)**. Fou el 23 de gener de 1907, poc abans de morir, que va comprar a Marc Rocamora la peça de terra que havia tingut llogada des del començament amb una extensió de 4.986 m² i en va pagar 170.000 ptes. **(44)**. En el moment de la seva mort tenia gairebé 6.000 m² dedicats a magatzems per l'embocament i exportació de vins.

És el llarg i detallat inventari dels béns de Magí Pladellorens a la seva mort l'any 1908 el que permet fer-se una idea de l'activitat econòmica de l'empresa, inventari alçat quan els bons anys de la dècada dels vuitanta del segle XIX ja havien passat i l'empresa vivia de l'impuls que havia agafat aleshores. Si bé el negoci era l'embocament de vins i la seva venda al major, Magí Pladellorens explotava

directament o mitjançant parcers les finques del mas Taió de Castellgalí (i segurament deuria comprar molt més vi als pagesos dels seu poble d'origen) on es cuidava de tot el seu fill de cosí Antoni Pladellorens Tardà, el mas Gimbals de Baix de Canyelles (Garraf) que era de la seva dona i el mas Feliu de Sant Quirze del Vallès del que no hem pogut datar quan fou adquirit ni de quina manera. En l'inventari del mas Taió del mateix any hi consten 104 bocois de 5 cargues plens del most de la collita d'aquell any que eren de la casa comercial de Sant Martí.

El centre d'operacions principal eren els magatzems del Passeig del Cementiri 344 a Sant Martí de Provençals. En la nau 1 hi havia 15 cisternes “*toneles*” (dipòsits de fusta de gran capacitat), 22 bocois (bótes de 5 cargues), 62 quarteroles (bótes petites d'una carga) plens de vins de diverses menes com si d'aquesta nau es despatxés al client de la mateixa ciutat. En la nau 2 hi havia uns dipòsits de ferro on es guardava alcohol (n'hi havia en aquell moment 62 Hl.), dues cisternes, i 6 tines (dipòsits d'obra on fermentava el most, encara que també podien servir per guardar un determinat tipus de vi). Després venia el que s'anomenava

És el llarg i detallat inventari dels béns de Magí Pladellorens a la seva mort l'any 1908 el que permet fer-se una idea de l'activitat econòmica de l'empresa

el “patinillo y cobertizo” on hi havia 15 bocois i 20 pipes (bótes de 4 cargues) amb els vins més envellits (del 1882 i 1885) i els generosos com moscatell, oporto i rancis del Morral, Premià, Sigalet i Estudiant. A continuació hi havia 9 cisternes de gran capacitat amb vi negre i blanc i un petit carreró entre les dues naus amb 30 bocois i 7 pipes. Després s'esmenten els patis 1 i 2 en els que hi havia 26 cisternes, 4 tines i 27 bocois amb vi blanc i negre; en el pati de la xemeneia hi havia 9 cisternes i 7 tines també amb vi blanc i negre; en el magatzem de la fàbrica 82 quarteroles i 8 tines i en el pati 4 també conegut amb el nom de Samelis hi havia 19 cisternes i 102 andanes amb una capacitat de 30/35 bocois cada una d'elles amb un total de 2.309 bocois i 87 pipes amb vins ben diversos majoritàriament blancs i negres, però també amb arrop blanc i negre (most bullit reduït), mistela, most blanc ensofrat i baixos de diversos tipus de vins. Hi havia també una casa escriptori amb el laboratori i el despatx. De tot plegat es pot deduir que Magí Pladellorens necessitava una extensió considerable de metres

per poder rebre els vins, reforçar-los amb alcohol i endolcir-los si feia el cas, fer-ne els cupatges corresponents i preparar els bocois i quarteroles per enviar-los al lloc de destinació. En l'inventari apareixen algunes garrafes i també ampelles però sempre s'esmenten amb mostres de vins diversos, no es dedueix que s'embotellés en vidre, encara que a l'escriptori apareixen "40.000 *etiquetas para botellas*". De fet a Buenos Aires l'empresa Mors i Cia. tenia consignats 410 bocois amb 2.112 de vi blanc dolç, 10.441 quarteroles de vi blanc sec i 7.077 quarteroles de vi negre de taula. Bocois i quarteroles deuen ésser els instruments més importants per la comercialització.

¿Quant vi tenia emmagatzemat Magí Pladellorens en el moment de la seva mort? Tot i que amb tantes cisternes i bocois podien haver-hi vins de moltes classes, en el quadre 1 hem sintetitzat els tipus de vi i les cargues que n'hi havia de cada tipus (una carga 1,2124 HI.):

Quadre 1
Tipus i quantitat de vi als magatzems de
Magí Pladellorens l'any 1908

Tipus de vi	cargues	%	HI.
Arrop	973,5	1,4	1.181,2
Baixos de diferents tipus	833,5	12	1.011,4
Mistela	15	18,2	
Most blanc ensofrat	980,55	1,4	1.189,8
Vi blanc (Reforçat i endolcit)	39.519,8	55,7	47.953,3
Vi blanc Almendralejo	57	69,2	
Vins blancs diversos	171,3	0,2	207,8
Vi Gloria	13,5		16,4
Vi Màlaga	15,5		18,8
Vi moscatell	775,75	1,1	941,3
Vi Oporto	11		13,3
Vins rancis	140		169,9
Vi negre (reforçat i endolcit)	26.768,2	37,7	32.497,5
Vins molt vells	593,75	0,8	720,45
Vins altres	70.585,5		
TOTAL	70.938,8		86.077,1

Quan es va prendre l'inventari el magatzem tenia 86.077 HI. Com que no tenim la capacitat màxima de les cisternes ni de les tines buides no sabem la capacitat màxima del magatzem però es deuria situar en els 125.000 HI. Les dades sobre el tipus de vi són molt clares, en el magatzem predominava clarament el vi blanc (suposava el 55,7% del vi) i seguia el vi negre sense cap especificació de procedència (37,7%). En quantitats més petites trobem l'arrop i el most blanc ensofrat; entre els vins alicorats predominava el moscatell (1,1%) i molt lluny una mica d'oporto, Màlaga i rancis; unes quantes cargues de vins molt vells i el Vi Gloria que tenia més de vint anys i del que només li'n quedaven 13 cargues i, finalment, baixos de diversos tipus que servien per millorar altres vins.

L'inventari ens proporciona gairebé sempre l'any de la collita del vi, cosa que ens permet veure fins a quin punt hi havia envelliment de vi en el magatzem de Magí Pladellorens. En el quadre 2 hem classificat els vins segons la data de collita.

Quadre 2
Vins del magatzem de Magí Pladellorens
segons l'any de la collita

Vi Gloria 1882-1885	13,5	
Vi blanc reforçat i endolcit 1899	304	0,4
Vins molt vells	593,75	0,8
Mistela tinta 1901	10	
1905	5.318,65	7,5
1906	23.871,8	33,65
1907	36.278,4	51,1
1905/1906	3.993,95	5,6
Sense data	554,75	0,8
TOTAL	70.938,8	

En realitat es treballava amb els vins de les tres darreres anyades. El 7,5% del vi era de l'anyada de 1905, el 33,65% de la del 1906 i el 51,1% de la darrera de 1907. Un 5,6% del vi era barreges dels anys 1905 i 1906. Excepte les barreges d'aquests dos anys no s'especifiquen barreges d'anys diferents. El magatzem tenia unes quantes cargues de vins molt vells (no se'ns especifica la data); mistela de l'any 1901, unes quantes cargues de vi blanc de 1899 i 13 cargues que deuen ésser el millor ja que se l'anomena Vi Gloria, potser una marca de la casa, que tenia més de vint anys. Es treballava fonamentalment, doncs, amb les dues darreres anyades i una suplantava l'altra a mesura que n'arribava una de nova.

Dels vins blancs i negres no se'n cita la procedència. Dels blancs en consten 57 cargues d'Almendralejo i de negre, 1.293 cargues de Calig. De la resta sol aparèixer el qualificatiu d'endolcit, reforçat o reforçat i endolcit a la vegada. El vi blanc i el vi negre, per exemple, apareixen citats de la següent manera:

Vi blanc	191 cargues
Vi blanc endolcit	1.224
Vi blanc reforçat	6.348,25
Vi blanc reforçat i endolcit	30.348,5
Vi blanc reforçat, endolcit i clarificat	1.404
Vi negre	212,4 cargues
Vi negre endolcit	645
Vi negre reforçat	5.228,5
Vi negre reforçat i endolcit	17.911,05

Pràcticament tot el vi blanc i el vi negre era manipulats reforçant-lo (és a dir afegint-li alcohol per tenir més grau) i/o endolcint-lo. La major part de les cargues eren les dues coses a la vegada, el que ens defineix que els mercats on venia els vins Magí Pladelloréns (i d'això si que no en sabem res tret que tenia un corresponsal a l'Argentina) volien vins dolçets i reforçats de grau i que el blanc era el vi que tenia més acceptació o almenys era el predominant en els magatzems de Magí Pladelloréns.

El que segurament havia començat a aprendre a petita escala a Castellgalí ho va desenvolupar a gran escala a Barcelona aprofitant una conjuntura extraordinària. Malgrat que algunes històries familiars parlen d'un "indiano" avui hem de descartar aquesta hipòtesi: Magí Pladelloréns va fer fortuna venent vi a Amèrica, però no va fer la fortuna a Amèrica i va tornar ric. El seu ascens social es pot seguir a través de les inversions en béns immobles que va realitzar.

LA CASA DE LA GRANADA, LA CASA DEL PASSEIG DE GRÀCIA I LES DE RAMBLA CATALUNYA

El 4 de febrer de 1887 Magí Pladelloréns, del comerç i de Barcelona, va comprar 74 a. 12 ca. a La Granada (Penedès) a la partida molí del Vent per 9.500 ptes (45). El 12 de maig comprava 74 a. 12 ca més per 6.540 ptes. (46). El 1896 arrodonia la finca amb la compra de 80 a. 9 ca. a un propietari de Vilanova i la Geltrú per 2.475 ptes. (47). En aquesta finca, la meitat de la qual és de la Granada i l'altra meitat és de Vilafranca del Penedès va construir-hi la Villa Mercedes, copia gairebé idèntica de la finca que Napoleó III va fer construir a Pau per Eugenia de Montijo (48) i una capella dedicada a Sant Gaudenci (D.D.A.A., 1992: 136-137) (49). Per què Magí Pladelloréns va decidir construir una torre de segona residència a La Granada? Ho desconeguem. Allà no hi tenia vinyes ni cap negoci directe que coneguem. L'única raó seria la proximitat al nucli més important de vinaters exportadors

de Catalunya situats a tocar de l'estació de Vilafranca i amb qui segur que havia de tenir intensos contactes.

Quadre 3 Cronologia de l'adquisició de finques per part de Magí Pladelloréns Playà

Any	Finca	Preu adquisició declarada (en ptes.)	Valor inventari 1908 (en ptes.)
1884	1.903 m ² (Magatzems de vi)	18.084	236.000
1887	74 a. 12 ca. La Granada (Penedès)	9.500	
1887	74 a. 12 ca La Granada (Penedès)	6.540	120.000
1889	Casa Passeig de Gràcia, 84	350.000	
1891	Casa Rambla Catalunya, 20	510.000	(aprox.) 500.000
1895	Casa Rambla Catalunya, 5	502.500	498.000
1895	Mas Taió, Playà i Garneu a Castellgalí	7.500	90.000
1896	80 a. 9 ca. Vilafranca del Penedès	2.475	
1907	4.986 m ² (Magatzems de vi)	170.000	

Font: Registres de la Propietat citats i inventari de Magí Pladelloréns.

La segona línia que mostra l'enriquiment i ascens social fou la compra de finques al centre de la ciutat i en els carrers de més prestigi social. El 5 de desembre de 1889 comprava a Rafel Masó Grau, una casa de tres pisos al Passeig de Gràcia, 84 amb jardí de 1.133 m² al costat mateix del banquer Evarist Arnús i que es va convertir amb la nova residència de la família (50). El 14 de setembre de 1891 Magí Pladelloréns va comprar a les germanes Oliver Méndez una casa a la Rambla Catalunya n. 20 formada per semisoterrani, entresol i quatre pisos per 510.000 ptes. (51). I el 2 de maig de 1895 comprava una altra casa amb soterrani, entresol i quatre pisos a la Rambla de Catalunya, 5 a Joan Miró Murtra per 502.500 ptes. (52). És probable que estigués pensant en deixar-ne una a cada fill, ja que el 1904, quan es va casar el seu fill gran Antoni Pladelloréns Clot li va deixar precisament la primera de les cases com a aportació al casament (53).

Finalment, Magí Pladelloréns s'interessa per la seva casa pairal a Castellgalí. Segurament mai no va deixar de tenir contacte amb el poble on va néixer, on deuria comprar vi a molts pagesos per vendre'l després des de Barcelona. A mesura que s'anava fent gran aquesta relació amb Castellgalí es va mitificar, ell havia sortit d'allà i havia esdevingut un home ric, la qual cosa el porta a fer favors de tota mena a aquell municipi. Aquesta relació culminarà amb la compra al seu nebot de la casa pairal quan aquest estava en procés de ruïna. Efectivament el 16 de desembre de 1895 Manel Pladelloréns Canudas venia al seu oncle Magí Pladelloréns

Playa, el mas Taió, el mas Plaia i la casa del Garneu per 7.500 ptes. (54). El patrimoni s'hagués acabat venent igual, però als parents no els hi féu cap gràcia que fos l'oncle qui recomprés la casa pairal.

A partir de la compra de la casa pairal el contacte amb Castellgalí es reforça. El 1896 es començà l'ampliació i reforma de l'església parroquial i les obres foren finançades en gran part per Magí Pladellorens. Les obres les dugué a terme Ignasi Om i Ponsa, l'arquitecte modernista de Manresa i finançà diverses escultures de Josep Llimona. En agraïment a aquest ajut, la clau de volta de l'església encara llueix les inicials M.P. en record de qui les va finançar (VILA; SERRA et al., 1997). En aquests anys també va construir la carretera des del mas Taió fins a Coll d'Arbós a la carretera de Can Massana i el 1897 proposava a l'ajuntament de construir un camí del mas al poble i proposava a l'ajuntament que construís des del poble fins a la carretera de Manresa (55). Al final va haver de pagar 750 ptes. pel tros de camí que havia

De tot plegat es pot deduir que Magí Pladellorens necessitava una extensió considerable de metres per poder rebre els vins, reforçar-los amb alcohol i endolcir-los si feia el cas, fer-ne els cupatges corresponents i preparar els bocois i quarteroles per enviar-los al lloc de destinació

de fer l'ajuntament. Quan va morir el 1908 l'ajuntament bateja la plaça principal amb el seu nom. Els mèrits que s'esmentaven eren els següents:

"...pues amen de donativos particulares en especie y dinero a la gente necesitada de este distrito en más de una ocasión, hay que añadir las que contribuyeron al engrandecimiento y enbellecimiento de la Iglesia parroquial construcción por su cuenta de la carretera que empalmando con la de Manresa a Esparraguera cerca de la fábrica del Sr. Monteys y atravesando este pueblo va a parar a su propiedad Manso Tayó cuya extensión aproximada es de 3 Kms., instalación de la soberbia cruz denominada del bosque en sustitución de la que de insignificante mérito existía allí de tiempo immemorial; reparación de la histórica y venerada hermita de Santa Margarita y por último donativo de 5000 ptas para contribuir a la construcción de una palanca sobre el río Cardoner." (56)

Al final de la seva vida, Magí Pladellorens Playà va esdevenir un protector del seu poble d'origen. No sols això, tot i que va morir a La Granada el 19 d'agost de 1908 i tenia un mausoleu al cementiri del sud-oest de Barcelona, va ésser enterrat per desig propi al cementiri de Castellgalí on es va fer construir un mausoleu modernista amb la seva cara esculpida sobre marbre i una inscripció: *"Magí Pladellorens Playà, exportador de vins"*. L'home ric, sorgit del treball i de l'esforç, retornava a la terra d'origen. Aquesta trajectòria vital es reflecteix en el seu testament i la contradicció és el seu fill Antoni.

El testament de Magí Pladellorens Playà data del 19 de febrer de 1908 (57). Es declara *"almacenista de vinos"* i, en començar, resumeix la seva trajectòria vital:

"la fortuna que a costa de perseverante trabajo, fatigas y privaciones logré formar, no sirva para alimentar insanas codicias, ni torpes apetitos, sino para estimular benditos anhelos de mejorar de posición principalmente por medio del trabajo y de recompensar a los que devotos de esta santa virtud me han ayudado a adquirir los bienes que poseo".

El treball i l'esforç havien estat les guies de la seva vida per aconseguir un ascens social i calia premiar tots aquells que s'esforçaven per seguir aquest camí. Això explica el comportament a Castellgalí, però també les característiques del seu testament. És molt probable que amb l'oncle de Barcelona hi treballessin germans i nebots (recordem que Magí tenia 9 germans) que constituïen la xarxa de treball de l'empresa i de qui es recorda en el moment de fer testament. La família era un element clau en la seva concepció mental: el seu inventari és ple de quadres de familiars (58) i al Passeig de Gràcia s'esmenta un llibre amb la genealogia de la família. També apareix algun quadre amb declaracions del Papa Lleó XIII, precisament el Papa que va desenvolupar la doctrina social de l'església i que reflexionava sobre la riquesa i el seu ús social. Només tenia un problema: el seu fill Antoni no responia a les seves expectatives i, tot i ésser l'hereu i haver-li de deixar una part important de l'herència, li va posar totes les limitacions que va poder. Eren les contradiccions entre el que s'havia esforçat i el que ho havia rebut tot ja muntat.

El testament, doncs, especifica que volia ésser enterrat a Castellgalí al costat dels seus pares i que volia l'enterrament més senzill. De les dues cases que tenia a la Rambla Catalunya, una era pel seu fill gran —que ja li havia donat quan es va casar— i l'altra per Gaudenci, el seu fill segon. A partir d'aquí començava un procés de distribució de béns que demostra, en primer lloc, que tenia molts problemes amb qui havia de ser el seu hereu i, en segon lloc, la idea que la seva

**Casa de Pladellorens al passeig de Gràcia.
Revista *Barcelona Artística y Industrial*
(1917, davant on es veu el carro)**

fortuna era també conseqüència del treball de moltes persones a qui els hi reconeixia la seva col·laboració.

Els masos Taió i Plaia o la casa del Garneu —la casa pairal recomprada el 1895— no la deixava al seu hereu sinó a Antoni Pladellorens Tardà, un modest pagès que se li havia ocupat de les coses a Castellgalí. Segons l'arbre genealògic Magí i Antoni eren fills de cosins, és a dir, els seus avis eren germans (59). Cabalers modestos que havien pogut sobreviure gràcies a l'accés a la terra a rabassa morta i a fer-se una casa amb molt d'esforç. L'any 1861, segons l'amillament de Castellgalí, el pare de l'Antoni conreava 4,5 Q. en propietat i 16,75 Q. a rabassa morta, gairebé totes elles plantades de vinya (60). Un parent modest, treballador, fidel havia servit de contacte, li havia facilitat l'adquisició i transports de vi de Castellgalí a Barcelona. I Magí Pladellorens li va agrair deixant-li una de les finques que més apreciava.

L'altra propietat apreciada i estimada com era la torre de la Granada del Penedès la deixava al seu nebot Magí Pladellorens Samsó, fill del seu germà Pere (61), de qui deuria ésser padri i probablement hauria treballat amb ell en el negoci. Recomanava especialment tenir cura de la capella que tenien a la finca. Es també sorprenent aquest llegat a un nebot.

El conflicte amb el seu fill gran es dedueix amb el destí que dona al negoci d'exportació de vins *"a que desde hace muchos años vengo dedicándome"*. El deixa *"a mi antiguo dependiente"* José Lozano Gros i funcionaria amb el nom de *José Lozano. Sucesor de Magí Pladellorens*. José Lozano en seria el director i responsable, però el capital de l'empresa es repartia de la següent manera: José Lozano hi participava en 375.000 ptes., Luís Lozano, 50.000 ptes, Salvador Sans 50.000 ptes mentre hi continués treballant i al seu fill Antoni, 1.250.000 ptes. De la part de capital que quedés, dues terceres parts s'havien de repartir entre els fills de la Teresa germana del Magí (casada amb Joan Pladellorens com hem vist més amunt) i els de Josepa, una altra germana, i una tercera part entre els fills de Domingo —el germà hereu a qui havia comprat la casa pairal de Castellgalí i els del seu germà Jaume. Mentre durés el negoci, ningú no podia retirar

el capital i només es podien cobrar els beneficis, excepte Antoni, el seu fill, que no podia retirar tampoc els beneficis fins que el negoci no es liquidés: *"al liquidarse la casa, podrá retirar los expresados beneficios y capital en el caso de que haya trabajado con asiduidad en el negocio y prestado a la casa positivos servicios, a juicio de los albaceas y mediante que no haya enajenado ni gravado bienes de mi adquiridos"*. Preveia també com es liquidaria el negoci i quan això passés, els treballadors rebrien una indemnització que oscil·lava entre 5.000 i 25.000 ptes. segons el temps que portessin a la casa. També deixava a la seva criada Margarida Colomé una pensió vitalícia de 2 ptes al dia.

Tota la resta de béns no els deixava al seu fill, sinó al seu nebot Valentí Altimiras Pladellorens i si aquest moria sense descendència a un altre nebot Valentí Pladellorens Toll.

Al final de la seva vida, Magí Pladellorens Playà va esdevenir un protector del seu poble d'origen. No sols això, tot i que va morir a La Granada el 19 d'agost de 1908 i tenia un mausoleu al cementiri del sud-oest de Barcelona, va ésser enterrat per desig propi al cementiri de Castellgalí on es va fer construir un mausoleu modernista

Nomenava consell de família a aquests dos nebots a qui nomenava hereus i a Joan Pladellorens Canudas, fill del seu germà Domingo.

El testament de Magí mostra la seva personalitat i les contradiccions del seu temps. D'una banda conflictes amb el seu fill que no seguia precisament la trajectòria de treball i esforç que ell havia mantingut durant la seva vida i que creia que era la base del seu creixement —d'altra banda comportament molt normal en fills de la burgesia de l'època—; i de l'altra l'agraïment a tota la xarxa familiar a través de deixar participació en el negoci a tots els seus nebots, i propietats molt significatives a parents llunyans o a nebots amb qui havia tingut una especial relació i agraïment als treballadors i als seus homes de confiança. És probable, per tant, que el negoci de Magí Pladellorens que s'origina en la compra-venta de vins a Castellgalí i que després saltà a Barcelona, acabés arrossegant una bona part dels germans i després

Interior de la Casa de Pladellorens.
Revista *Barcelona Atracción* (1911)

alguns nebots que treballessin amb ell en un negoci que donava per tots.

L'origen humil no l'oblida mai i si bé creia que l'enriquiment era només fruit del seu treball i esforç, assumia que l'esforç dels altres també havia contribuït a la seva bona situació i ho va agrair amb donatius en vida i en els llegats en el seu testament sobretot a l'entramat familiar d'on havia sortit i que l'havia ajudat a arribar on era ara. L'única contradicció era el seu fill que no havia sortit com ell esperava.

¿Es va complir el testament? Hom té la impressió que la liquidació del testament fou impecable, però Antoni Pladellorens Clot, el fill gran del Magí, reaccionà ràpid i va evitar-ne la descomposició mitjançant la recompra de les finques que el seu pare havia deixat a parents propers. El mes de novembre de 1908 Valentí Altimira Pladellorens, nebot d'en Magí, jornaler i que vivia al carrer Mas de Sant Martí de

El conflicte amb el seu fill gran es dedueix amb el destí que dona al negoci d'exportació de vins "a que desde hace muchos años vengo dedicándome". El deixa "a mi antiguo dependiente" José Lozano Gros i funcionaria amb el nom de José Lozano. Sucesor de Magí Pladellorens

N'Antoni Pladellorens Clot, segons el testament, només hi tenia un capital important invertit i no en podia treure ni els beneficis que pogués produir aquest capital. La gestió i la direcció passava a Josep Lozano Gros que havia estat un encarregat i gestor fidel. Així es va inscriure al Registre el setembre de 1909, però, sense que sapiguem a canvi de què, el 6 de maig de 1911 es dissolia l'antiga societat i se'n constituïa una de nova sota el nom de A. Pladellorens y J. Lozano dedicada al comerç de vins. El capital era de 2.500.000 ptes i els socis eren Josep Lozano (500.000 ptes.) i Antoni Pladellorens (2.000.000 ptes). El que s'havia fet era pagar a tots els nebots que tenien algun dret sobre l'empresa i alliberà a Antoni Pladellorens de les restriccions del testament **(63)**. L'hereu, que el pare no nomena, n'acaba essent recomprant als nebots les propietats del seu pare **(64)**.

Com a conclusió, la trajectòria de Magí Pladellorens Playà és una mostra de l'aprofitament de les oportunitats que brindava el país en el segle XIX. Havia sorgit d'una família humil de pagesos rabassaires i hem volgut insinuar que aquest contracte no sempre era sinònim de precarietat sinó que podia servir per ascendir socialment. El salt qualitatiu de la família es produí quan complementà el treball al camp amb el comerç de vins i el doble ofici aboca al pare a dedicar un fill a la terra i l'altre al negoci de vins. L'ascens social fou impressionant. El Magí es troba amb la immensa sort dels alts preus del vi en els anys vuitanta que li va permetre una acumulació molt important i que va saber aprofitar. Ideològicament l'esforç i el treball eren la seva guia, el que havien fet possible la millora de la situació, però també la xarxa de germans i nebots amb qui treballa o delega feines de l'empresa i a qui va agrair a bastament en el seu testament. El record pel poble que l'havia vist néixer es mitifica al llarg de la seva vida fins al punt de recomprar la casa pairal, fer donacions importants a Castellgalí i voler ser enterrat al cementiri del

Provençals i que havia d'heretar la casa del Passeig de Gràcia, va renunciar a canvi de 100.000 ptes. que li pagava l'Antoni Pladellorens; qui havia de ser hereu si en Valentí no tingués descendència, en Valentí Pladellorens Toll, un altre nebot, dependent de comerç, va renunciar a aquesta possibilitat a canvi de 2.000 ptes. L'Antoni recuperava així la casa principal de la família per un preu molt inferior a l'inventariat.

La casa de la Granada fou heretada per Magí Pladellorens Samsó —i els hereus d'aquest així ho confirmen— i, en canvi, la casa consta com a propietat de l'Antoni Pladellorens, és a dir, que també se'n deuria produir una recompra. En els masos Taió i Plaia de Castellgalí passa una cosa similar. Antoni Pladellorens Tardà, el fill de cosí, en fou l'hereu i així ho va inscriure en el registre de la propietat, però el 14 d'abril de 1909 Antoni Pladellorens Clot recomprava la finca per 50.000 ptes. **(62)**.

L'altre gran problema era l'empresa de venda de vins.

poble. La riquesa que havia acumulat era fruit del seu treball i dels seus orígens. Tot aquest esforç, però, amb una vida de burgès acomodat, va topar amb la contradicció de com interpretar el món aquells que no han hagut de fer gairebé res per gaudir de la riquesa i que ni el testament de Magí Pladellorens ple de cauteles va poder resoldre.

BIBLIOGRAFIA

- ARJON CASADO, I. (2001). *Sant Quirze del Vallès*. Valls: Cossetania.
- BENET CLARÀ, A.; FERRER ALÒS, LI. (1990). *Artés. Societat i economia d'un poble de la Catalunya Central*. Artés: Ajuntament.
- D.D.A.A. (1992). *Vilafranca del Penedès a través de la seva arquitectura. La ciutat que ens ha arribat*. Vilafranca del Penedès: Ajuntament.
- FERRER ALÒS, LI. (1983). "Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (s. XVIII)". *Estudis d'Història Agrària*, núm. 4, p. 101-128.
- (1986). "L'església com a institució de crèdit: les quotidianes distribucions de la Seu de Manresa". *Recerques*, núm. 18, p. 7-46.
- (1987). *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (s. XVIII-XIX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GIRALT, E. (1990). "L'agricultura". Dins: *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, p. 120-305.
- GRUP D'INVESTIGACIÓ HISTÒRICA DE SANT QUIRZE DEL VALLÈS (1999). *Masies de Sant Quirze del Vallès*. Sant Quirze del Vallès: Ajuntament.
- IGLESIES, J. (1979). *El fogatge de 1553. Estudi i transcripció*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajoana.
- (1991). *El fogatge de 1497. Estudi i transcripció*. Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajoana.
- NADAL, J.; TAFUNELL, X. (1992). *Sant Martí de Provençals. Pulmó industrial de Catalunya (1847-1992)*. Barcelona: Col·luma.
- PAN-MONTOJO, J. (1994). *La bodega del mundo. La vid y el vino en España (1800-1936)*. Madrid: Alianza Universidad.
- ROIG ESTRADÉ, P. (2000). *Masies del Garraf*. Vilanova i la Geltrú: El Cep i la Nansa.
- VALLS JUNYENT, E (2004). *La Catalunya atlàntica. Aiguarent i teixits a l'arrencada industrial catalana*. Vic: Eumo.
- VILA, J.; SERRA, T. et al. (1997). "Castellgalí fa cent anys: vida de poble i obres a la parròquia." *L'Amigant*, 6-9.

NOTES

- (1) Registre de la Propietat n. 3 de Barcelona, Tomo 761, finca 867, fol. 89.
- (2) Capbreu de Castellgalí, 1569, Not. A. Sala, fol. 10, AHCM.
- (3) Not. Rallat 1745, 3-VI-1745, fol. 127, AHCM.
- (4) L'any 1744 Maria una filla de Jaume Pladellorens rebia de dot només 50 lliures del seu germà i una caixa de noguer i 66ll. 3 s. de la seva mare que era la segona dona. Aquesta quantitat tant petita per un mas seria un indicador de que les coses no anirien gaire bé o que la situació no era precisament gaire bona.
- (5) Cadastre de Castellgalí de 1747, Carp. 399, AHCM.
- (6) *Ib.*
- (7) Not. Rallat 1760, fol. 52, AHCM.
- (8) De fet fou especialment virulent a Castellgalí, a pocs quilòmetres de Manresa. Josep Gall venia el mas Gall de Riudescales a Valentí Vintrolé de Navarcles el 1751 (Not. J. Sala Tomasa, 12-VI-1752); Josep Casasayas venia el mas Riubes a Rnd. Martí Vilardaga (Not. Rallat, 26-I-1750 i l'any 1843 Josep Rimbau Playà, pagès va vendre definitivament el mas Pla del Camí a Josep Solà i Abadal, metge de Manresa després d'un llarguíssim procés d'endeutament (Not. Mas 1843, 8-VII-1843, AHCM). El fenomen de l'endeutament pagès ja el vàrem estudiar fa uns quants anys (FERRER ALÒS, 1983, 1986, 1987).
- (9) Not. J.A. SALA 1747, fol. 280, 21-XII-1747, AHCM. El comprador podia construir una tina el cost de la qual recuperaria quan es recomprés el mas i podia plantar les vinyes que vulgués de les que hauria de pagar una cinquena part quan es retornessin els diners. En realitat la venda inclou la casa i les terres subjectes de ser plantades.
- (10) Not. Rallat 1749, fol. 14, AHCM.
- (11) Not. Rallat 1749, 10-VIII-1749, fol. 272, AHCM.
- (12) Not. Rallat 1749, 18-VIII-1749, fol. 288 i Not. Rallat 1752, 17-VIII-1752, fol. 289, 308 i 311, AHCM. El mateix dia de l'establiment i Anton Casajoana venia la quarta part de fruits de la terra establerta per poder lluir un censal creat a la Seu. És a dir, que la terra establerta a rabassa va esdevenir una venda perpètua. El 1754 es renovava una venda a carta de gràcia de la cinquena part de fruits venuts a Josep Puig a qui havia establert la terra uns anys abans (Not. Rallat 1754, fol. 196, 18-VIII-1754, AHCM).
- (13) Ho hem pogut documentar en el cas de Valentí Playà el mateix dia que va rebre la terra en establiment li fou venuda a carta de gràcia la part de fruits que havia de pagar (Not. Rallat 1752, fol. 311, 1-VIII-1752, AHCM). Sobre Josep Puig (Id. 1754, fol. 196, 18-VIII-1754) i sobre Josep Prunés (Id. 1754, fol. 180, 8-VIII-1754).
- (14) En els protocols notariais de Manresa es troben moltes referències a establiments, vendes a carta de gràcia de parts de

fruits que deurien acabar algunes d'elles en la possessió perpètua. És el cas de Salvador Casajoana (establiment de terra per construir casa (Not. Rallat 1754, fol. 42, 541-1754, AHCM).

(15) Not. Rallat 1758, fol. 86, 15-V-1758, AHCM.

(16) Not. J.A. Sala 1760, fol. 100, 20-VI-1760, AHCM.

(17) Not. J.A. Sala 1760, fol. 150, 5-X-1760, AHCM. En l'amillament de Castellgalí de l'any 1861 hi consta la propietat de Mariano Fàbregues, descendent de'n Pau, que tenia aquesta casa amb 19,6 Q. de vinya, 3 Q. d'erm i 9 quartans de secà.

(18) Not. J.A. Sala 1762, fol. 18, AHCM.

(19) Not. J.A. Sala (1763-1765), fols. 179-180 (1763), 13-XI-1763, AHCM.

(20) Not. J.A. Sala 1763-1765, fols. 143-144 (1764), 19-IX-1764, AHCM.

(21) Not. J.A. Sala 1765-1768, fols. 42-43 (1765), 16-V-1765, AHCM.

(22) Not. J.A. Sala 1765-1768, fols 118-120, 120-121 (17681, AHCM. Hem vist més amunt que Anton Casajoana havia establert parcel·les grans i dret a fer-se casa a diferents pagesos que, al mateix temps, havien comprat a carta de gràcia les parts de fruits. Els Casajoana podien recuperar quan volguessin les parts de fruits, pagant els diners que els parcers els hi havien deixat. Amb aquesta venda era Pau Fàbregues qui podia recuperar les parts de fruits tornant els diners als pagesos.

(23) Anton Casajoana, pressionat pels problemes que tenia, va vendre i establir patis a la partida de la Coromina que estava prop del camí a Montserrat i potser en altres indrets. Algun dels carrers actuals del poble es deuen a aquests establiments (Not. Rallat 177, fol. 35, 20-11-1773, AHCM).

(24) Registre de la Propietat de Manresa n. 2, Tomo 14 fol. 122.

(25) Not. Mandrés 1816, fol. 47, 13-X-1816, AHCM.

(26) Registre de la Propietat n. 2 de Manresa, Tomo 14, fol. 122.

(27) Aquesta afirmació ens porta a un replantejament de la utilització de la rabassa. Sovint s'ha interpretat la rabassa com a generació de pagesos pobres i d'un mecanisme d'explotació del treball mitjançant el pagament d'una part de fruits que afavoria al pagès de mas. Tot i que normalment fou així, l'acumulació de terres establertes a rabassa per part del pagès podia ésser un mecanisme d'ascens social. Això ho hem estudiat en el cas d'Artés (BENET CLARÀ; FERRER ALÓS, 1990) i en l'exemple de Valentí Pladellors es pot interpretar el mateix.

(28) Amillament de Castellgalí, 1861, Arxiu Municipal Castellgalí (AMC).

(29) Not. Suanya 1883, Esc. 168, 1-IV-1883, AHCM

(30) Era una casa sola que estava dins del mas Playà (RP de Manresa n. 2, tomo 409, fol. 151).

(31) Padró de 1861, n. 523, AMC.

(32) Aquestes etiquetes ens han estat facilitades per Josep M. Torres Pladellors.

(33) Not. Mandres 1863, 29-III-1863, n. 64, AHCM.

(34) Not. Mandres 1861, Esc. 471, 20-IX-1860, AHCM.

(35) Not. Mandres 1861, Esc. 365, 24-VI-1861, AHCM.

(36) Not. Suanya 1883, Esc. 262, 16-V-1883, AHCM.

(37) En el Registre de la Propietat n. 2 de Manresa consten diverses inscripcions que fan referència a les llegendes dels germans i a un crèdit de 2000 ptes que Ramon Bernadó Font feu a Manuel Pladellors, fill de Domingo, al 12% d'interès amb la hipoteca del mas Taió (Tomo 525, fol. 20).

(38) Registre de la Propietat n. 2 de Manresa, Tomo 132, fol. 108.

(39) Not. Ferran 1874 n. 102, 30-11-1874, AHPB.

(40) Sobre aquests exportadors vegeu NADAL; TAFUNELL, 1992: 87.

(41) Expedients d'instal·lació de màquines de vapor, Arxiu de Sant Martí de Provençals.

(42) Not. Nicolau 1884 n. 552, fol. 1851, 17-III-1884, AHPB.

(43) Llicències d'obres a particulars, 1884, Arxiu Sant Martí de Provençals. Aquest any continuava vivint al Passeig de l'Aduana.

(44) Registre de la Propietat n. 21 de Barcelona, Tomo 281, fol. 29.

(45) Not. J. Parés 1887, 4-II-1887, Arxiu Històric de Vilafranca del Penedès (AHVP).

(46) Not. J. Parés 1887, 23-V-1887, AHVP.

(47) Not. J. Parés 1896, 21-IV-1896, AHVP.

(48) Informació facilitada per la família.

(49) Així es descriu la Villa Mercedes: "Al mig d'un jardí de concepció romàntica s'aixeca la casa, la capella, la torre de l'aigua, els estanys, les fonts i un conjunt d'elements ornamentals que van des d'un petit turó amb una creu de terme fins a diferents formes d'estatuària. La casa aïllada i rectangular, segueix en les seves façanes principals unes pautes compositives classicistes, tot incorporant elements decoratius diversos amb la voluntat que l'arquitectura resultant guanyi en expressivitat. Així doncs s'hi incorporen l'estucat simulant maó vist, uns ulls de bou amb gelosia i sobretot un gran ràfec perimetral amb cartel·les vistes en un intent d'establir una relació dialèctica amb la poètica de les construccions d'àmbit rural (...) Dels cossos complementaris destaca una capella, que presenta la particularitat de tenir la nau composta segons pautes neogòtiques i el campanar segons pautes romàniques".

(50) Documentació de la família Pladellors.

(51) Registre de la Propietat n. 3 de Barcelona, Tomo 566, Arxiu 8, fol. 183.

(52) Registre de la Propietat n. 3 de Barcelona, Tomo 761, finca 867, fol. 89, Arxiu 34.

Així es descriu la Villa Mercedes: “Al mig d’un jardí de concepció romàntica s’aixeca la casa, la capella, la torre de l’aigua, els estanys, les fonts i un conjunt d’elements ornamentals que van des d’un petit turó amb una creu de terme fins a diferents formes d’estatuària. La casa aïllada i rectangular, segueix en les seves façanes principals unes pautes compositives classicistes, tot incorporant elements decoratius diversos amb la voluntat que l’arquitectura resultant guanyi en expressivitat. Així doncs s’hi incorporen l’estucat simulant maó vist, uns ulls de bou amb gelosia i sobretot un gran ràfec perimetral amb cartel·les vistes en un intent d’establir una relació dialèctica amb la poètica de les construccions d’àmbit rural

(53) Not. Martí Beyá 1904, 31-V-1904, AHPB. El fill gran Antoni es va casar als 19 anys amb Antònia Rocamora Roses també de 19 anys. El casament segellava l’amistat que havien tingut les dues famílies amb negoci en el mateix indret. Els Rocamora havien llogat els terrenys de Sant Martí on Magí Pladellorens va instal·lar el seu negoci a l’engròs. La noia aportava de dot una casa de quatre pisos al barri de Tetuan i el nuvi la casa que li deixava el seu pare de la Rambla Catalunya 20.

(54) Not. Fco. Calaff 1895, 16-XII-1895, AHPM.

(55) Actes de Castellgalí, 12-XI-1897, AMC.

(56) Actes de Castellgalí 23-VIII-1908, AMC.

(57) Ens ha arribat per via de la família. Agraïxo a Josep Singla Pladellorens les informacions que m’ha proporcionat sobre aquest personatge i el seu entorn. Ell és qui em va fer despertar l’interès per Magí Pladellorens.

(58) Una part d’aquests quadres es poden veure exposats al Museu del Vi de Vilafranca a la Sala Pladellorens. Foren donats a aquest museu per Antoni Pladellorens.

(59) Antoni era fill de Pere Joan Pladellorens i aquest de Martí Pladellorens, germà de l’avi del Magí. Martí era un cabaler que es va casar el 1819 i la seva dona li aportava la modesta quantitat de 30 lliures (Not. Mandrés 25-IV-1819). Un any abans Valentí Casajoana li va establir 2 Q. de terra a la partida del mas Taió de les quals pagaria la quarta part de fruits i un petit tros per poder-s’hi construir una casa i un hort pel que pagaria una gallina de cens. L’entrada eren 25 lliures i si no les pagava en efectiu, pagaria el 3% anual (una llibreta de censos que conserva la família mostra que fins el 1928 es pagava la gallina i 5 ptes de censos). La casa que s’hi construí fou coneguda com Cal Martí de la Serra del Taió. El 1848, Pere Joan Pladellorens fill de’n Martí es va casar amb Maria Tardà que va aportar 100 lliures al casament (Not. Mandrés 1848, 18-VI-1848, AHCM) i les seves germanes van rebre 25 lliures com a dot (Not. Mandrés 1849, 1-V-1849, AHCM). Aquesta trajectòria mostra el descens social dels pagesos cabalers i com la possibilitat d’accedir a terres a rabassa morta dels altres masos es convertia en una de les vies per fundar una nova llar. La proximitat al mas Taió i el fet de ser parents, va convertir l’Antoni Pladellorens en la persona idònia per portar els assumptes del Magí. Tant estreta deuria ésser la relació que li va deixar les terres de Castellgalí.

(60) Amillament de Castellgalí, 1861, Arxiu Municipal de Castellgalí.

(61) Pere Pladellorens Plaia era el tercer fill mascle de Valentí i Rosa. Havia nascut el 1846 i es va casar el 1872 amb Joana Samsó del barri de Gràcia. Va morir el 1911 i va deixar dos fills Josep i Magí. Dec aquesta informació a Ramon Pladellorens a qui agraïxo la seva amabilitat.

(62) Registre de la Propietat n. 2 de Manresa, Tomo 132, fol. 108.

(63) Registre de la Propietat n. 21 de Barcelona, tomo 537, llibre 165, fol. 119.

(64) L’altre fill, Gaudenci Pladellorens, home de poca salut, gaudí de la casa de Rambla de Catalunya i del llegat de la seva mare que consistia en una casa a Altafulla i el mas Girbals de Baix a Canyelles (ROIG ESTRADÉ, 2000: 104). El 1918 fou reformat i els plànols es troben a l’Arxiu Pons Domínguez (www.coac.net/coac/centre-documentacio). També gaudiren del mas Feliu de Sant Quirze del Vallès que passà a anomenar-se mas Pladellorens. El mas era ric en aigua i bona part dels horts de la zona es regaven amb els aqüífers de la zona i subministraven aigua al nucli urbà de Sant Iscle. Tenia 67,86 Ha., 22,8 Ha. De les quals estaven plantades de vinya (GRUP D’INVESTIGACIÓ HISTÒRICA DE SANT QUIRZE DEL VALLÈS, 1999: 79-81. ARJON CASADO, 2001: 56-57). Agraïxo a la bibliotecària Tere Casas la informació que m’ha facilitat. Gaudenci es dedica al comerç de vins ja que la família guarda etiquetes de vins produïts a la finca de Canyelles. ❖❖❖

GENT vernedenca

TOT PER LA PALMERA

Salvador Mañosas (1951-2025) va ser durant més de vint anys el president de l'associació de veïns de la Palmera. La seva tasca va ser reconeguda amb la Medalla d'Honor de Barcelona el 2020.

Va morir com havia vis-cut: intentant millorar la vida dels seus conciutadans. La seva darrera lluita va ser perquè les persones amb dificultats respiratòries, com ell, enganxades a dues màquines per poder sobreviure, tinguessin un tractament favorable per part de les companyies elèctriques.

Com deia en una entrevista: "El fred, per la tensió muscular, i la calor, per l'augment de la fatiga, compliquen les nostres malalties i representen un augment en el cost final de les factures elèctriques". La seva campanya va obtenir ressò en el *Defensor del Pueblo*. Aquest va instar a la *Secretaría de Estado d'Energía* a adoptar una solució per les més de tres milions de persones afectades.

Mañosas va fer públic un manifest en què deia: "Demanem als diferents monopolis elèctrics i al govern que, amb caràcter d'urgència, revisin conjuntament amb Sanitat la tarifa elèctrica actual per a tots els usuaris que acrediten la necessitat d'estar connectats a la xarxa elèctrica per a la seva supervivència".

Preguntat per la funció de les associacions de veïns, Mañosas afirmava que servien "per estar assessorats de tot el que està passant al Districte i tenir informats als teus veïns i que gaudeixin de totes les possibilitats socials o econòmiques. I també per divertir-se. S'ha de gaudir de les festes."

Havia estat membre de la junta de la Federació d'Associacions Veïnals de Barcelona i es feia creus de l'escassa participació del veïnat en les lluites per millorar la ciutat: "La gent es queixa molt, demana molt, però no participa en res.

La gent es queixa molt, demana molt, però no participa en res. Aquest és el problema greu que hi ha en aquests moments al moviment veïnal. Potser perquè no sabem convèncer la gent, que és possible, o que la gent passa de tot

Aquest és el problema greu que hi ha en aquests moments al moviment veïnal. Potser perquè no sabem convèncer la gent, que és possible, o que la gent passa de tot."

També era contrari a la transformació de la plaça de la Palmera en una superilla: "No ens agrada. La Palmera ja és una superilla natural. No fa falta que vinguin a posar limitacions de cap tipus. Ja se li va dir a l'Ajuntament i sembla que ho va entendre. Els cotxes només entren per passar al mercat pel carrer Andrade."

Al barri es fa la festa major pel mes de juny, no per Sant Martí. Mañosas en parla de la col·laboració amb les altres entitats: "Amb la bona entesa amb la coordinadora VERN i l'associació Sant Martí de Provençals estem col·laborant amb les festes de Sant Martí. Abans el ball es feia a poliesportiu ASME i ara venen aquí a la pista. Com que som la referència de les sardanes a Sant Martí, es fan a la plaça de La Palmera."

L'altra seva gran passió eren les sardanes. A la Palmera és l'únic lloc del barri on es poden veure ballades i, sempre, per la seva festa major: "Som gairebé quaranta persones. Vam començar tres o quatre i després la gent es va animar. Assagem al poliesportiu cada dijous. La idea de fer-ho aquí era perquè la gent ens veiés. A la Trobada de Colles Veteranes venen deu colles."

Darrerament sortia poc degut a la seva malaltia. Poc abans de morir va gravar un programa de televisió sobre un fet luctuós que va ocórrer en el seu bloc de pisos. Barcelona Televisió té una emissió setmanal de nom Barcelona Confidencial. Relata successos de caràcter policial. L'any 2008, una veïna del bloc que fa cantonada entre la rambla de Prim i el carrer d'Andrade va fer explotar el seu pis, matant dos joves veïns i a ella mateixa, ruixant el terra amb gasolina. Mañosas i la seva dona expliquen el cas i l'estrany caràcter de la dona. ❖❖❖

00-desembre 2020 (56 pàgs.)**EDITORIAL**

1980-2020: quaranta anys divulgant la història del barri

ESTVDIS

05-Sobre els orígens medievals de Sant Martí de Provençals (Joan Gispert i Ricardo)
15-El context de l'acció cultural (1) (Eduard Miralles i Ventimilla)
26-La mescla social (Claire Court)

TALLER D'HISTÒRIA

27-Els noms de dones als carrers de La Verneda de Sant Martí
30-El projecte «espais sense nom»

PUBLICACIONS

31-Biblioteca bàsica sobre La Verneda de Sant Martí
32-Petita història de La Verneda de Sant Martí
32-La Sagrera-Navas. recull gràfic (1890-1984)

DOCUMENTS

33-La donació Martori
34-Goigs en llahor del gloriós sant Martí

PATRIMONI

35-El campanar de l'església vella de Sant Martí de Provençals (Delfi Dalmau i Argemir)

EXPOSICIONS

36-Els grans fotògrafs retraten La Verneda de Sant Martí
39-La vil·la romana de la Sagrera -39-

EN LÍNIA

43-altzadiako.wordpress.com

ANTIC MUNICIPI

44-La cartografia parcel·laria a Sant Martí de Provençals (1853-1871) (Núria Font Casaseca)
47-El teixit urbà de la Sagrera (Joan Pallarès-Personat)

TEXTS BÀSICS

49-Resum històric de la Verneda de Besòs (Joan Rovira Costa)

LA VERNEDA DESAPAREGUDA**01-març 2021 (98 pàgs.)****EDITORIAL**

De Jornades, Congressos i Consells

ESTVDIS

05-La visita pastoral com a eina de coneixement històric (Joan Gispert i Ricardo)
13-La Verneda-Sant Martí: una escola que s'atreveix a somiar (Montse Sánchez Aroca)
24-Ocells a La Verneda de Sant Martí (Òscar Bargalló)
29-El context de l'acció cultural (i 2) (Eduard Miralles i Ventimilla)
39-El polígon de San Martín (Lluís Cantallops)

TALLER D'HISTÒRIA

47-Pràctiques de paleografia i diplomàtica
50-El retaule de Sant Martí

PUBLICACIONS

51-Autors i autores, vernedencs i vernedenques (1)

DOCUMENTS

53-Sant Martí de Provençals durant la Primera República
54-Romanço de Sant Martí de Provençals (Jaume Arnella)

PATRIMONI

57-Intervenció a la vil·la romana del Pont del Treball (D. Alcubierre, E. Hinojo, A. Rigo)
69-El museu de l'església vella de Sant Martí de Provençals

EXPOSICIONS

71-La Verneda de Sant Martí a vol d'ocell
73-La ciutat informal. Barraques a Barcelona
77-Barcelona Flashback: kit d'història en 100 objectes

EN LÍNIA

79-el-rec-comtal.blogspot.com (Enric H. March)

ANTIC MUNICIPI

80-Notes de toponímia del Pla de Barcelona (Josep Moran i Ocerinjauregui)
87-El segell de Sant Martí (Josep Freixa)

TEXTS BÀSICS

88-Orígenes del pueblo de San Martín de Provensals (Francisco de Bofarull y Sans)

LA VERNEDA DESAPAREGUDA**02-juny 2021 (104 pàgs.)****EDITORIAL**

El patrimoni dels barris perifèrics

ESTVDIS

05-Autonomia, federació, independència. eleccions al Parlament de Catalunya (1980-2021) (César Aguado Lozano)
12-El futur de les perifèries urbanes (1) (Ramon Grau i Manuel Arranz)
21-La Verneda de Sant Martí, l'horta de la ciutat (Josep Maria Huertas Claveria)
29-La Perona. conseqüències de la segregació social (1) (X. Camino i P. Díaz)
41-Els estudis sobre el Clot-Camp de l'Arpa (Jordi Morell)
48-La Verneda i Sant Martí de Provençals a la Gran Enciclopèdia Catalana (M. Cahner i C. Massana)

TALLER D'HISTÒRIA

51-Els mosaics de Camp Arriassa

PUBLICACIONS

55-Autors i autores, vernedencs i vernedenques (2)
57-Futbolítica

DOCUMENTS

58-Història de San Martín de Provensals (Eduard Masachs)

PATRIMONI

62-Nova intervenció a la vil·la romana del Pont del Treball (1) (D. Alcubierre, J. Ardiaca, P.L. Artigues, S. Ilobet)

EXPOSICIONS

74-Masies i fàbriques a La Verneda de Sant Martí
76-Art contemporani al Piramidón

EN LÍNIA

77-elpougrupdestudis.blogspot.com

ANTIC MUNICIPI

78-Sant Martí de Provençals a les «Fulles històriques de Sant Andreu de Palomar» (Joan Clapés)
83-Sant Martí: mil anys d'història (A. Nicolau i C. Vicente)

TEXTS BÀSICS

91-Geografia general de Catalunya. Ciutat de Barcelona (Francesch Carreras y Candi)

LA VERNEDA DESAPAREGUDA

03-novembre 2021 (132 pàgs.)

EDITORIAL

Quan arribi l'estació

ESTVDIS

05-Petita història de La Verneda de Sant Martí (Jesús Floro)
10-Els gegants de la Verneda (Daniel Venteo)
17-Parera (Montse Oliva)
24-La Perona. Conseqüències de la segregació social (i 2) (X. Camino i P. Díaz)
32-1889: el decantament del debat sobre l'agregació a Sant Martí de Provençals (Jordi Pujol i Forn)
37-La premsa a Sant Martí de Provençals: 1872-1897 (Jordi Pradas)

TALLER D'HISTÒRIA

55-Línia de la Verneda: una escultura amb història
58-Noves rutes per conèixer el barri

PUBLICACIONS

78-Guia de San Martín de Provensals 1888 (César Aguado Lozano)
79-Escolaritzar Barcelona

DOCUMENTS

80-El coronavirus a l'Hospital de Sant Pau: una mirada personal (Neus Buil)

EN LÍNIA

84-Va passar aquí

PATRIMONI

85-Nova intervenció a la vil·la romana del Pont del Treball (i 2) (D. Alcubierre, J. Ardiaca, P.L. Artigues, S. Llobet)

ANTIC MUNICIPI

97-Al sud-oest del Besòs (Alfred Matas)
102-Sant Martí, poble fabril i industrial per excel·lència (Maria Teresa Mirri)

TEXTS BÀSICS

109-Tots els barris de barcelona (J. Fabre i JM. Huertas Claveria)

LA VERNEDA DESAPAREGUDA

04-març 2022 (100 pàgs.)

EDITORIAL

Nomenclàtor vernedenc

ESTVDIS

05-Sant Martí de Provençals: 125 anys agregat a Barcelona (Josep Maria Sarabia i Roig)
09-El Pla de Barris de la Verneda i la Pau
13-Records de la lluita per un barri millor (Societat d'Estudis de La Verneda de Sant Martí)
23-El Plan Parcial Levante Norte
33-L'Associació Sant Martí Esport (ASME)
38-El rec comtal i la torre de Sant Joan: orígens del Clot-Poblenou (Joan Fuguet Sans)
44-Història del Foment Martinenc (Josep Maria Solé i Sabaté)

TALLER D'HISTÒRIA

49-Crònica negra de La Verneda de Sant Martí

PUBLICACIONS

53-Crònica fotogràfica de barcelona (1833-1986)
54-Constructores de ciutat: Sant Martí

DOCUMENTS

55-Excursió a Sant Martí de Provençals (1879)
56-Sant Martí de Provençals: un projecte veïnal

PATRIMONI

63-La creu de terme de Sant Adrià de Besòs

EXPOSICIONS

64-Història de la Palmera de Sant Martí
69-Esteve Luceron. La Perona. L'espai i la gent

EN LÍNIA

70-arxihistoricpoblenou.cat

ANTIC MUNICIPI

71-Sant Martí de Provençals, pulmó industrial de Barcelona (J. Nadal i X. Tafunell)

TEXTS BÀSICS

79-Apunts per a una història de Sant Martí de Provençals (Comissió de l'Arxiu Històric de Sant Martí de Provençals)

LA VERNEDA DESAPAREGUDA

05-juny 2022 (100 pàgs.)

EDITORIAL

Sortir a la llum

TEXTS BÀSICS

05-Notes per a l'història de Sant Martí de Provensals (1918) (Joan Morera i Soler)

ESTVDIS

41-Els instituts Infanta Isabel d'Aragó i Joan d'Àustria (Cèlia Cañellas i Rosa Toran)
55-El barri de la Pau (Montse Oliva)

TALLER D'HISTÒRIA

49-L'escola La Caixa (Pilar Gracia Ruiz)
54-Vèrtexs geodèsics al barri (Miguel González Acosta)

PUBLICACIONS

75-Història de les plantes (Ricard Llerins)
75-Dones de Sant Martí (Isabel Segura)
76-La Colla del Besòs (C. Alemany, M. Escobar, N. Sanmartí)
76-Episodis de la història de Sant Martí de Provençals (Jordi Casas i Roca)

DOCUMENTS

77-Els «verns» de la Verneda (Carmen Morencia)
78-Apunts de historia (Luis G. Bros)

PATRIMONI

81-Intervenció arqueològica a la masia Can Cadena (Miriam Esqué)

EXPOSICIONS

93-Habitar Barcelona. Reptes, combats i polítiques al segle XX

EN LÍNIA

94-barcelofilia.blogspot.com

ANTIC MUNICIPI

95-Maria Espinalt, una veu de la lírica internacional (Nicasi Camps)

LA VERNEDA DESAPAREGUDA

06-desembre 2022 (96 pàgs.)

EDITORIAL
Noms propis

ESTVDIS

05-De Can Titalda a Ca n'Iglésias. La família pagesa dels Vidal (Joan Florensa)
11-La Primera República en Barcelona (Mercedes Nieto)
15-La Gran Via de les Corts Catalanes al Districte de Sant Martí (David Marín)
33-Els polígons de Barcelona (Amador Ferrer i Aixalà)
43-Club Esportiu Júpiter, amb l'estel per bandera (Ramon Usall)

TALLER D'HISTÒRIA

47-Treballant la història dels carrers de La Verneda de Sant Martí
50-La fàbrica S.F. Vila

PUBLICACIONS

51-Autors i autores vernedencs i vernedenques (3)
52-«La Primera República», de Benito Pérez Galdós
53-Itineraris industrials per Sant Martí
53-Petita història de Sant Adrià de Besòs

DOCUMENTS

54-Breve síntesis històrica de Sant Martí de Provençals
57-La proclamació de la Primera República a Sant Martí de Provençals

PATRIMONI

58-El patrimoni vernedenc protegit (1): les masies

EN LÍNIA

60-Les rutes temàtiques de barcelonaturisme.com

EXPOSICIONS

62-Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona: exposicions virtuals

ANTIC MUNICIPI

63-El rec comtal a la Barcelona medieval (Pere Ortí)

TEXTS BÀSICS

69-Recull de dades per a una història de Sant Martí de Provençals (1) (Josep Freixa i Giralte)

LA VERNEDA DESAPAREGUDA

07-primavera 2023 (104 pàgs.)

EDITORIAL
Les dones a La Verneda de Sant Martí

ESTVDIS

05-La classe política a Sant Martí de Provençals (1875-1897) (J. Pradas i L. Ubero)
29-Salvador Seguí, el noi del sucre (Marta Coll)
35-Nota històrica sobre el antiguo pueblo de San Martín (Ramón Alberdi)
41-Els Encants i la Fira de Bellcaire. una mirada des de la història urbana (Manel Guàrdia)

GENT VERNEDENCA

49-Dues sindicalistes de l'antiga fàbrica Vitos

TALLER D'HISTÒRIA

51-Exposició al carrer pel Vuit de Març: «Les dones a La Verneda de Sant Martí»

PUBLICACIONS

55-Atles MUHBA d'història de Barcelona
55-Mig segle de compromís dignificant la Sagrera
55-Un crit a la consciència
55-fútbol y anarquismo
55-Pla de Barris. Barcelona 2015-2023

DOCUMENTS

56-Proyecto de restauración de la iglesia Sant Martí de Provençals (Miquel Batet Arderiu)
59-Presentació del retallable de l'institut Infanta Isabel d'Aragó (Angeleta Ferrer i Sensat)

PATRIMONI

60-Els plafons ceràmics dels instituts Joan d'Àustria i Infanta Isabel

EXPOSICIONS

61-Nova «Barcelona Flashback»

EN LÍNIA

62-barcelonasagrera.com

ANTIC MUNICIPI

63-Anarquisme i anarquistes al Poblenou (Jordi Fossas)

TEXTS BÀSICS

71-Recull de dades per a una història de Sant Martí de Provençals (i 2) (Josep Freixa i Giralte)

LA VERNEDA DESAPAREGUDA

08-estiu 2023 (112 pàgs.)

EDITORIAL
Ibáñez i els premis merescuts

ESTVDIS

05-Sagrera i la xarxa ferroviària de Barcelona (Jordi Julià Sort)
15-L'epidèmia de còlera de 1884-1885 a Sant Martí de Provençals (Carles Grabuleda)
23-L'habitatge social a la Barcelona dels anys 50. El cas del polígon Parera (Georgina Miralpeix)
33-Centuriació i estructuració de l'ager de la colònia Barcino (JM Palet/ JI. Fiz / HA. Orengo)
47-Desde los fogones: la revista «Carrer» (1) (Andrés Naya)

GENT VERNEDENCA

51-Francisco Ibáñez, un vernedenc universal

TALLER D'HISTÒRIA

55-Art urbà a La Verneda de Sant Martí: les persianes

PUBLICACIONS

59-Pedra i poder
59-Cada dia és festa
59-El Camp de la Bota
59-L'Aliança del Poblenou. 150 anys d'història
59-Després de la vergonya

DOCUMENTS

60-Programa de la Festa Major de 1961
66-El camí de la Verneda

PATRIMONI

67-Vitralls de l'institut Infanta Isabel de Barcelona (Javier Clemente Hernández)

EXPOSICIONS

71-Galeria Halfhouse

EN LÍNIA

72-Arxiu Municipal del Districte de Sant Martí de Provençals

ANTIC MUNICIPI

73-Torrents i rieres d'Horta (El Pou)

TEXTS BÀSICS

87-Els primers batecs històrics de Sant Martí de Provençals (Josep de la Vega)

LA VERNEDA DESAPAREGUDA

09-tardor-hivern-2023 (96 pàgs.)

EDITORIAL

La Verneda de Sant Martí, dibuixada

ESTVDIS

05-El territori de Via Trajana (Rafael Pradas)
17-Petita història de sant Adrià de Besòs (M. Fuentes i P. Bayés)
27-Domini simbòlic i fragmentació cultural (1) (Joan Roca i Albert)
41-Desde los fogones: la revista «Carrer» (i 2) (Andrés Naya)

GENT VERNEDENCA

45-Infància en una vaqueria

TALLER D'HISTÒRIA

47-Una bomba al carrer Fluvià / Edifici a edifici / Pòdcast sobre la Palmera

PUBLICACIONS

51-Més carrers parlen de dones / L'Infanta, mig segle educant / Premis Sant Martí 1963-2002 / Arbres venerables de Catalunya / Subirachs en General Òptica
52-Edificis viatgers de Barcelona / Recuérdalo tú y recuérdalo a otros / Barcelona: secretos a la vista / Cròniques del fang / Barcelona en construcció (1940-1970)

DOCUMENTS

53-Vida de San Martín de Tours

PATRIMONI

69-Masia Ca l'Arnó, salvada pels pèls

EXPOSICIONS

73-Ni déu, ni estat, ni patró

EN LÍNIA

74-Centre de Documentació de la Sagrera

ANTIC MUNICIPI

75-L'Ateneu Regionalista del Poblenou (MJ. Vidal / S. García / I. Centeno)

TEXTS BÀSICS

81-La Verneda de Sant Martí: molts barris en un de sol (J. Fabre / JM. Huertas Claveria)

LA VERNEDA DESCONEGUDA

10-primavera 2024 (104 pàgs.)

EDITORIAL

Cada dilluns, cita amb la història

ESTVDIS

05-1.000 anys d'història (Enric H. March)
15-Estructura parcel·l·lària i aprofitament agropecuari al delta del riu Besòs en època medieval (Josep Maria Palet)
27-Domini simbòlic i fragmentació cultural (i 2) (Joan Roca i Albert)
35-Sant Martí de Provençals. el paradís de la indústria (Carles Grabuleda Teixidor)

GENT VERNEDENCA

44-Masies i masovers a La Verneda de Sant Martí: testimonis

TALLER D'HISTÒRIA

51-Cronologia dels fets més rellevants de la transformació de La Verneda de Sant Martí (Miguel González Acosta)
54-La Verneda de Sant Martí, edifici a edifici

PUBLICACIONS

55-La Verneda de Sant Martí, dibuixada
57-Sant Adrià de Besòs, una bibliografia

DOCUMENTS

59-Sant Martí, de poble agrícola a barri obrer (AV Sant Martí de Provençals)

EXPOSICIONS

66-La primavera republicana. Barcelona 1931-1939

PATRIMONI

67-40 años del cierre del cine Verneda (Roberto Lahuerta)

EN LÍNIA

69-Cartografia del poble de Sant Martí de Provençals

ANTIC MUNICIPI

70-El grup benèfic Wad-ras, «La Prote» (Carles Sánchez-Valverde Visus)
73-Tribunal Tutelar de Menores

TEXTS BÀSICS

79-Sant Martí de Provençals, de poble a nucli industrial (1820-1897) (Francesc Caballé)

LA VERNEDA I ELS GRANS FOTÒGRAFS

11-estiu 2024 (96 pàgs.)

EDITORIAL

La Guia

TEXTS BÀSICS

05-Guia y plano de San Martín de Provensals (1888) (Josep Suñol)

TALLER D'HISTÒRIA

47-Àrees de jocs infantils a La Verneda de Sant Martí
51-La Verneda de Sant Martí, edifici a edifici (3)

ESTVDIS

53-La masoneria en San Martín de Provensals (Juan Giraldo)
59-La Verneda de Sant Martí a la Viquipèdia / Wikipedia (Jordi Salas)
65-«Diversitat funcional» a La Verneda de Sant Martí (Josep Maria Sarabia i Roig)

GENT MARTINENCA

68-Juan Torrents y Coral: espiritista, masón y teósofo (Juan Giraldo)

GENT VERNEDENCA

76-Un vernedenc als Jocs Olímpics

PUBLICACIONS

77-Fútbol y anarquismo (Miguel Fernández Ubiría)

DOCUMENTS

80-La premsa de barris a Barcelona (1939-1982) (JM. Huertas i Manuel Vilaseró)

PATRIMONI

86-Levante: de sala de cinema a bingo (Roberto Lahuerta)

EXPOSICIONS

87-Bicentenari de Clavé, Pi i Margall i Balaguer a l'Arús
88-Espai Subirachs

EN LÍNIA

89-mortadelo-filemon.es

ANTIC MUNICIPI

90-De la muntanya al mar: una passejada pel Guinardó (Joan Corbera)

EL BARRI DE LA PAU

12-tardor-hivern 2024 (88 pàgs.)

EDITORIAL

Perill de gentrificació

ESTVDIS

05-Introducció als processos de gentrificació (Guillermo Aguirre)
11-Arqueología del feminismo (Juan Giraldo)
17-L'escola del Clot (Enric Puig i Jofra)
23-El naixement del Club d'Escacs Sant Martí (David Vivancos)
27-Sant Martí de Provençals (Pere Illa)

GENT MARTINENCA

37-Exiliados, apátridas y trotamundos: Émile Henry Caubet (Juan Giraldo)

GENT VERNEDENCA

41-N'hi ha qui lluiten tota la vida...

TALLER D'HISTÒRIA

43-Les botigues cinquantenàries a La Verneda de Sant Martí (Ester Riera)

PUBLICACIONS

47-Eduard Miralles. la cultura com a passió

EXPOSICIONS

48-L'última collita
48-En fugida. Refugiats

DOCUMENTS

49-Pregó de la Festa Major del Clot i del Camp de l'Arpa (1980) (Josep Freixa)
53-Escuela de adultos La Verneda-Sant Martí (Elisenda Giner)

PATRIMONI

67-El mural fotogràfic de Via Trajana

EN LÍNIA

68-envisitadecortesia.com

ANTIC MUNICIPI

69-Lápidas y escuts de la Torre de Sant Joan (Ramón Arabía y Solanas)

TEXTS BÀSICS

74-Guía de Sant Martí de Provensals (Gayetà Cornet y Mas)
76-Sant Martí de Provençals, de la vila al barri (Néstor Bogajo)

ANTIC SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

13-primavera-2025 (112 pàgs.)

EDITORIAL

La importància dels arxius

ESTVDIS

05-El llibre de viatge com a eina de coneixement històric (Joan Gispert)
17-Damm i La Verneda de Sant Martí (Jordi Salas)
29-L'escola Casas. 75 anys d'història (Mariona Ribalta)
35-Dones de Sant Martí (Isabel Segura)
41-El naixement de les comissions de barri (Marc Andreu Acebal)

GENT VERNEDENCA

49-Una vernedenca contra l'Alzheimer

TALLER D'HISTÒRIA

51-Exposició «La Verneda de Sant Martí Flashback. breu història en imatges»

GENT MARTINENCA

63-Joan Agustí, l'alcalde farmacèutic, popular i polèmic (Josep Maria Rovira)

PUBLICACIONS

71-UESMAP. Breu història del centre excursionista
72-Dolça a la Torre de Fang
72-Pere Falqués. L'arquitecte municipal de la barcelona modernista

DOCUMENTS

73-San Martín de Provensals. Obrador de Barcelona

PATRIMONI

77-Passatge d'Antoni Gassol

EXPOSICIONS

78-Dones de paraula

EN LÍNIA

79-La Veu del Carrer

ANTIC MUNICIPI

80-El Poblet, un barrio de Sant Martí de Provençals (Josep Collado)
85-Els supermercats dels anys 50 (Daniel Venteo)

TEXTS BÀSICS

95-Burgueses contra el municipalismo (Francesc Nadal Piqué)

LA VERNEDA LLUITADORA

14-estiu 2025 (96 pàgs.)

EDITORIAL

Un concert per recordar

CÒMIC

05-Un còmic sobre la història de La Verneda de Sant Martí (Daniel Torrado)

ESTVDIS

14-50 anys del tiroteig del carrer guipúscoa (Jordi Salas Ballesteros)
22-Fábricas y fabricantes en La Verneda de Sant Martí (1) (Juan Giraldo)
28-El teixit industrial de La Verneda de Sant Martí (1) (Miguel González Acosta)
31-El naixement de la Unió Excursionista Sant Martí de Provençals (Santi Rovira i Viñals)
35-Herbes i arbres a La Verneda de Sant Martí (Ricard Llerins Bonet)
37-En defensa de la cultura catalana (E. Plantada i A. Alcoberro)

GENT VERNEDENCA

43-«Las niñas de Rusia»

GENT MARTINENCA

45-Els Clarós, industrials licorers al Poblenou

TALLER D'HISTÒRIA

47-Exposició «Masies i fàbriques a La Verneda de Sant Martí»

PUBLICACIONS

51-Resistències: Revolució (1934-1935)

DOCUMENTS

52-Pregó de la Festa Major de La Verneda de Sant Martí de 1989 (Ramon Colom i Esmatges)
53-Primer certàmen literari del Casal Catalanista Provensalench (1880)

PATRIMONI

58-Escultura «El Mur»

EXPOSICIONS

60-Les exposicions de la SELAV

EN LÍNIA

61-Va passar aquí, ara sí

ANTIC MUNICIPI

62-La Urbanització Meridiana (B. Fernández)
67-El nou Casal de Molins del Clot (L. Cases, M. Fages, B. Gómez, M. Rius)

TEXTS BÀSICS

71-Els Premis Sant Martí (Daniel Venteo)

LA VERNEDA LLUITADORA

ÍNDEX D'AUTORS I AUTORES

A

César Aguado Lozano-02/05; 03/78
Guillermo Aguirre-12/05
Ramón Alberdi-07/35
Agustí Alcobarro-14/37
Daniel Alcubierre-01/57; 02/62; 03/85
Ramón Arabia y Solanas-12/69
Jaume Arnella-01/54
Marc Andreu Acebal-13/41
Jordi Ardiaca-02/62; 03/85
Manuel Arranz-02/12
Pere Lluís Artigues-02/62; 03/85

B

Miquel Batet Arderiu-07/56
Óscar Bargalló-01/24
Pilarín Bayés-09/17
Francisco de Bofarull y Sans-01/88
Néstor Bogajo-12/76
Luis G. Bros-05/78
Neus Buil-03/80

C

Francesc Caballé-10/79
Max Cahner-02/48
Xavier Camino-02/29; 03/24
Nicasí Camps-05/95
Lluís Cantallops-01/39
Cèlia Cañellas-05/41
Francesch Carreras y Candi-02/91
Lluís Cases-14/67
Isabel Centeno-09/75
Joan Clapés-02/78
Javier Clemente Hernández-08/67
Marta Coll-07/29
Josep Collado-13/80
Ramon Colom i Esmatges-14/52
Joan Corbera-11/90
Gayetà Cornet y Mas-12/74
Claire Court-00/26

D

Delfí Dalmau i Argemir-00/35
Pilar Díaz-02/29; 03/24

E

Miriam Esqué-05/81

F

Jaume Fabre-03/109; 09/81
Mariona Fages-14/67
Bernat Fernández Crespi-14/62
Miguel Fernández Ubiría-11/77
Amador Ferrer i Aixalà-06/33
Angeleta Ferrer i Sensat-07/59
José Ignacio Fiz-08/33
Joan Florensa-06/05
Jesús Floro-03/05
Núria Font Casaseca-00/44
Jordi Fossas-07/63

Josep Freixa i Giralt-01/87; 06/69; 07/71; 12/49
Manuel Fuentes-09/17
Joan Fuguet Sans-04/38

G

Sheila García-09/75
Elisenda Giner-12/53
Juan Giraldo-11/53; 11/68; 12/11; 12/37; 14/22
Joan Gispert i Ricardo-00/05; 01/05; 13/05
Bernat Gómez-14/67
Miguel González Acosta-05/54; 10/51; 14/28
Carles Grabuleda Teixidor-08/15; 10/35
Pilar Gracia Ruiz-05/49
Ramon Grau-02/12
Manel Guàrdia-07/41

H

Emiliano Hinojo-01/57
Josep Maria Huertas Claveria-02/21; 03/109; 09/81; 11/80

I

Pere Illa-12/27

J

Jordi Julià Sort-08/05

L

Roberto Lahuerta-10/67; 11/86
Ricard Llerins Bonet-14/35
Sílvia Llobet-02/62; 03/85

M

Enric H. March-01/79; 10/05
David Marín-06/15
Eduard Masachs-02/58
Carme Massana-02/48
Alfred Matas-03/97
Eduard Miralles i Ventimilla-00/15; 01/29
Georgina Miralpeix-08/23
Maria Teresa Mirri-03/102
Josep Moran i Ocerinjauregui-01/80
Jordi Morell-02/41
Carmen Morencia-05/77
Joan Morera i Soler-05/05

N

Jordi Nadal-04/71
Francesc Nadal Piqué-13/95
Andrés Naya-08/33; 09/41
Antoni Nicolau-02/83
Mercedes Nieto-06/11

O

Montse Oliva-03/17; 05/55
Héctor A. Orengo-08/33
Pere Ortí-06/63

P

Josep Maria Palet-08/33; 10/15
Joan Pallarès-Personat-00/47
Esteve Plantada-14/37
Jordi Pradas-03/37; 07/05
Rafael Pradas-09/05
Enric Puig i Jofra-12/17
Jordi Pujol i Forn-03/32

R

Mariona Ribalta-13/29
Ester Riera-12/43
Antonio Rigo-01/57
Montse Rius-14/67
Joan Roca i Albert-09/27; 10/27
Josep Maria Rovira-13/63
Joan Rovira Costa-00/49
Santi Rovira i Viñals-14/31

S

Jordi Salas Ballesteros-11/59; 13/17; 14/14
Montse Sánchez Aroca-01/13
Carles Sánchez-Valverde Visus-10/70
Josep Maria Sarabia i Roig-04/05; 11/65
Isabel Segura-13/35
Josep Maria Solé i Sabaté-04/44
Josep Suñol-11/05

T

Xavier Tafunell-04/71
Rosa Toran-05/41
Daniel Torrado-14/05

U

Lina Ubero-07/05
Ramon Usall-06/43

V

Josep de la Vega-08/87
Daniel Venteo-13/85; 14/71
Carlos Vicente-02/83
Maria Jesús Vidal-09/75
Manuel Vilaseró-11/80
David Vivancos-12/23

NOTA

Ordenats alfabèticament per cognom.
Els nombres indiquen: Número del butlletí/Pàgina.

Waller d'història

ELS COMPLICATS ACORDS SOBRE LA FÀBRICA S.F. VILA

Entre 1976 i 1977 es va dilucidar el futur de l'illa de cases compresa entre els carrers de Guipúscoa, Cantàbria, Huelva i Puigcerdà, ocupada per la fàbrica del ram de l'aigua Sucesores de Francisco Vila (vegeu el recull de premsa). Una negociació a quatre bandes va fer possible l'acord perquè, un cop enderrocada la fàbrica i traslladats els llocs de treball a Riudarenes (Girona), es construïssin pisos i una residència per a gent gran.

LA FÀBRICA S.F. VILA

A l'actual plaça del Ram de l'Aigua existia la fàbrica S.F. Vila, pertanyent a la indústria tèxtil. A mitjan dècada dels anys setanta estava en risc de desaparèixer o patir una deslocalització.

L'any 1976, sent alcalde Enric Massó, es va aprovar el Pla General Metropolità (PGM). L'associació de veïns de la Verneda Alta proposà un pla alternatiu, el Pla Popular, amb millores urbanístiques, socials i culturals dins del barri. Es demanava que l'Ajuntament adquirís determinats solars per a equipaments que es consideraven necessaris al barri. Cas de la S.F. Vila.

Els veïns i veïnes volien la construcció d'un hospital, els obrers no perdre la feina i el propietari ser indemnitzat.

El 1981 es procedeix a l'enderroc de l'edifici i el 1995 s'acaba la construcció d'una residència per a gent gran, centre de dia i casal d'avis.

IDENTIFICACIÓ DELS ACTORS

- Associació de Veïns de la Verneda Alta.
- Obrers de la fàbrica (sindicats CC00 i CNT).
- Ajuntament de Barcelona (Joan Antoni Solans, delegat d'Urbanisme).
- Propietaris de la fàbrica Vila (Família Creus).

DESCRIPCIÓ

CRONOLÒGICA DELS FETS

Abril 1974

Revisió del Pla Comarcal (illa de cases qualificada totalment per equipaments).

Febrer 1976

Informació pública: només la meitat de l'illa seria dedicada a equipaments.

Aprovació del Pla Popular.

Primera manifestació demanant l'hospital.

Juny 1976

Aprovació del Pla Parcial, el solar de la fàbrica quedava com a totalment edificable per pisos i només se cedia el centre de l'illa per a una guarderia.

Juny 1977

Comunicació per part dels propietaris de la possible reducció de plantilla o tancament de la fàbrica, si no es fa efectiva la llicència de construcció de pisos.

Setembre 1977

L'Ajuntament redueix el volum edificable a la meitat.

Acords de l'Assemblea de Veïns: es renuncia al 40% del solar, sempre que no hi hagi acomiadaments i es construeixi un hospital.

Desembre 1977

Continuen les tensions entre les diferents parts: els llocs de treball que possiblement es perdran, l'empresa que diu necessitar finançament pel seu trasllat i els veïns que continuen reivindicant els equipaments.

L'Ajuntament es compromet a arbitrar una solució i facilitar al detall els volums edificables i els preus per metre quadrat del barri.

Veïns i treballadors formen una comissió conjunta per negociar l'Annex XII (Ordenances municipals, que obliga a destinar un 40% dels solar a equipaments i reduir l'edificació per obtenir una menor densitat de població).

CONCLUSIONS

El primer que m'agradaria destacar és el paper de les associacions de veïns/veïnes durant molts anys en la lluita per les reivindicacions del col·lectiu: "el barri, una causa comuna que ens afecta a tots i totes". El cas de la S.F. Vila és una mostra de l'exigència de la supervisió per part dels veïns/veïnes de la gestió del Govern Municipal.

El Govern Municipal en dos anys va canviar el Pla Comarcal, que deixava La Verneda sense cap edificació de nous equipaments.

Gràcies a la capacitat de negociació —no era fàcil combinar garantir llocs de treball i evitar l'especulació—, i la participació i mobilització de gran part del barri, aquesta circumstància es va evitar.

[MAITE ALCAINE]

MUNDO DIARIO (25 febrer 1976)

Manifestación en La Verneda

MIL PERSONAS PIDEN HOSPITAL

Convocados por las Asociaciones de Vecinos de «Verneda Alta» y «San Martí de Provençals», unos quinientos vecinos se han manifestado en las inmediaciones de la Fábrica Vila para reivindicar la ubicación de un hospital en el solar de dicha fábrica.

Mientras un grupo de vecinos a través de sus comisiones aboga la necesidad del hospital,

Finalizado el acto, alguno de los asistentes iniciaron una marcha pacífica por las calles Puigcerdà, Cantabria, y alrededores, portando pancartas que hacían referencia a la petición del hospital. La marcha concluyó en la calle Píon con una participación de unas mil personas. En esa calle, futuro **Cinturón de Roma**, se han iniciado las obras de construcción para la futura Fábrica Vila.

HISTORIA DE UNA CALIFICACIÓN

La primera revisión del Plan Comarcal de abril de 1974 calificó como equipam-

tal, niños de todas las edades expresaron en una larga tira de papel el deseo de los vecinos de un hospital.

En las aceras se habían expuesto paneles en los que se explicaba la problemática del barrio y las propuestas aparecidas en el Plan comarcal.

1974 calificó como equipam-
to evidentemente insuficiente.
Las vecinas consideraron que el equipamiento más necesario para el barrio es un Hospital-ambulatorio de la Seguridad Social. A favor de esta razónamiento argumentan lo siguiente:

- El barrio, que cuenta con más de 75.000 habitantes no dispone de ningún centro hospitalario público ni privado.

- Sólo cuenta con un ambulatorio (San Martín) ya saturado, dándose el caso que miembros de una misma familia han de trasladarse al ambulatorio «Ciudad de Elche» ubicado en la Sagrada o al «Lope de Vega» situado en el Poble Nou.

- Un barrio como el de La Verneda-San Martín cuyos vecinos cotizan a la Seguridad Social alrededor de unas 100.000.000 de pesetas mensuales, exige mayores atenciones por parte de la Entidad Asseguradora.

En Verneda Alta vuelve a ser actualidad el tema del solar situado entre las calles Guipúzcoa, Cantabria, Huerva y Puigcerdà, que el barrio reivindica, desde hace ya tiempo para la construcción de un hospital.

Este solar, ocupa 11.000 metros cuadrados y está ocupado por una industria textil. En la primera información del Plan Comarcal -1971- estaba afectado como equipamiento.

En la reunión, de febrero de 1976, al que asistió la Delegación de Urbanismo de la Diputación de Barcelona, se acordó la creación de un Hospital-ambulatorio, cuando se redujera por parte de la Asociación de Vecinos el Plan Popular en el que se incluía la necesidad de un hospital en el barrio de Verneda Alta.

Ante esta situación, el Ayuntamiento de Barcelona, al aprobar el Plan Comarcal de 1976, se comprometió a la creación de un Hospital-ambulatorio, cuando se redujera por parte de la Asociación de Vecinos el Plan Popular en el que se incluía la necesidad de un hospital en el barrio de Verneda Alta.

Además, la ciudad en posesión de la Delegación de Urbanismo de la Diputación de Barcelona, se comprometió a la creación de un Hospital-ambulatorio, cuando se redujera por parte de la Asociación de Vecinos el Plan Popular en el que se incluía la necesidad de un hospital en el barrio de Verneda Alta.

Las condiciones de los vecinos
Los vecinos, por su parte, consideraron que el equipamiento más necesario para el barrio es un Hospital-ambulatorio de la Seguridad Social. A favor de esta razónamiento argumentan lo siguiente:

La empresa pasa a la plebiscito
Llegado el mes de junio, la

AVUI (29 setembre 1977)

La Verneda Alta guanya un hospital

Rescaten el 60% del terreny d'una fàbrica desqualificada pel Pla Comarcal

Una vella reivindicació dels veïns de la Verneda Alta sobre el terreny de l'illa de casa entre les carrers Guipúzcoa, Cantabria, Huerva i Puigcerdà, on es situava la fàbrica S.F. Vila, ha estat aconseguida amb èxit a diemera hora del vespre de divendres. Els veïns se guanyen un hospital.

El propietari de la fàbrica, senyor Creus, tenia demanada una llicència de construcció de pisos a l'Ajuntament des de fa més d'un any. La seva concessió era ha estat contínuament ajornada. L'Ajuntament ho ha fet així, segurament per no enfrontar-se amb la reivindicació del barri. Però el mes de juny propassat, els empresaris van reunir el jurat d'empreses i els començaren que si les llicències d'obra no s'aconseguien haurien de reduir la planta i tancar definitivament la indústria. D'aquesta manera, van prendre d'obtenir l'ajut dels dos-cents vintanta treballadors de l'empresa per a pressionar l'opció de la llicència, i així ho van fer davant el senyor Solans, delegat d'Urbanisme, i a la mateixa corporació metropolitana.

25 que la zona que quedà per al barri pugui ser utilitzada per a construir un equipament hospitalari amb un volum edificable per a donar ample cabuda a quatre-cents llits i serveis d'urgències.

HISTORIA D'UNA DEGRADACIÓ MUNICIPAL

En la primera informació pública del Pla Comarcal de 1971, s'afirmava que el solar de Verneda Alta estava qualificat com a zona d'equipament.

El 1976 es va fer una altra informació pública, en la qual ja s'havia qualificat el solar de Verneda Alta com a zona d'equipament, però amb un volum edificable reduït a quatre-cents llits i serveis d'urgències.

L'Ajuntament de Verneda Alta va convocar per divendres al vespre una assemblea de veïns per discutir aquesta proposta de l'Ajuntament i que el barri prengués una actitud definitiva. Hi assistiren uns quatre-cents veïns i una cinquantena d'empresaris de la fàbrica. Al final de l'assemblea, els representants de l'empresa van proposar que en el moment de fer el projecte de l'hospital es construís també un edifici per a les empreses de la zona, com permetia

El 1976 es va fer una altra informació pública, en la qual ja s'havia qualificat el solar de Verneda Alta com a zona d'equipament, però amb un volum edificable reduït a quatre-cents llits i serveis d'urgències.

L'Ajuntament de Verneda Alta va convocar per divendres al vespre una assemblea de veïns per discutir aquesta proposta de l'Ajuntament i que el barri prengués una actitud definitiva. Hi assistiren uns quatre-cents veïns i una cinquantena d'empresaris de la fàbrica. Al final de l'assemblea, els representants de l'empresa van proposar que en el moment de fer el projecte de l'hospital es construís també un edifici per a les empreses de la zona, com permetia

El 1976 es va fer una altra informació pública, en la qual ja s'havia qualificat el solar de Verneda Alta com a zona d'equipament, però amb un volum edificable reduït a quatre-cents llits i serveis d'urgències.

L'Ajuntament de Verneda Alta va convocar per divendres al vespre una assemblea de veïns per discutir aquesta proposta de l'Ajuntament i que el barri prengués una actitud definitiva. Hi assistiren uns quatre-cents veïns i una cinquantena d'empresaris de la fàbrica. Al final de l'assemblea, els representants de l'empresa van proposar que en el moment de fer el projecte de l'hospital es construís també un edifici per a les empreses de la zona, com permetia

El 1976 es va fer una altra informació pública, en la qual ja s'havia qualificat el solar de Verneda Alta com a zona d'equipament, però amb un volum edificable reduït a quatre-cents llits i serveis d'urgències.

L'Ajuntament de Verneda Alta va convocar per divendres al vespre una assemblea de veïns per discutir aquesta proposta de l'Ajuntament i que el barri prengués una actitud definitiva. Hi assistiren uns quatre-cents veïns i una cinquantena d'empresaris de la fàbrica. Al final de l'assemblea, els representants de l'empresa van proposar que en el moment de fer el projecte de l'hospital es construís també un edifici per a les empreses de la zona, com permetia

El 1976 es va fer una altra informació pública, en la qual ja s'havia qualificat el solar de Verneda Alta com a zona d'equipament, però amb un volum edificable reduït a quatre-cents llits i serveis d'urgències.

L'Ajuntament de Verneda Alta va convocar per divendres al vespre una assemblea de veïns per discutir aquesta proposta de l'Ajuntament i que el barri prengués una actitud definitiva. Hi assistiren uns quatre-cents veïns i una cinquantena d'empresaris de la fàbrica. Al final de l'assemblea, els representants de l'empresa van proposar que en el moment de fer el projecte de l'hospital es construís també un edifici per a les empreses de la zona, com permetia

El 1976 es va fer una altra informació pública, en la qual ja s'havia qualificat el solar de Verneda Alta com a zona d'equipament, però amb un volum edificable reduït a quatre-cents llits i serveis d'urgències.

L'Ajuntament de Verneda Alta va convocar per divendres al vespre una assemblea de veïns per discutir aquesta proposta de l'Ajuntament i que el barri prengués una actitud definitiva. Hi assistiren uns quatre-cents veïns i una cinquantena d'empresaris de la fàbrica. Al final de l'assemblea, els representants de l'empresa van proposar que en el moment de fer el projecte de l'hospital es construís també un edifici per a les empreses de la zona, com permetia

El 1976 es va fer una altra informació pública, en la qual ja s'havia qualificat el solar de Verneda Alta com a zona d'equipament, però amb un volum edificable reduït a quatre-cents llits i serveis d'urgències.

L'Ajuntament de Verneda Alta va convocar per divendres al vespre una assemblea de veïns per discutir aquesta proposta de l'Ajuntament i que el barri prengués una actitud definitiva. Hi assistiren uns quatre-cents veïns i una cinquantena d'empresaris de la fàbrica. Al final de l'assemblea, els representants de l'empresa van proposar que en el moment de fer el projecte de l'hospital es construís també un edifici per a les empreses de la zona, com permetia

El 1976 es va fer una altra informació pública, en la qual ja s'havia qualificat el solar de Verneda Alta com a zona d'equipament, però amb un volum edificable reduït a quatre-cents llits i serveis d'urgències.

L'Ajuntament de Verneda Alta va convocar per divendres al vespre una assemblea de veïns per discutir aquesta proposta de l'Ajuntament i que el barri prengués una actitud definitiva. Hi assistiren uns quatre-cents veïns i una cinquantena d'empresaris de la fàbrica. Al final de l'assemblea, els representants de l'empresa van proposar que en el moment de fer el projecte de l'hospital es construís també un edifici per a les empreses de la zona, com permetia

EL NOTICIERO UNIVERSAL (26 setembre 1977)

48 auro invento-15-tardor-hivern 2025

VERNEDA UNIDA (octubre 1977)

hoja informativa de la asociación de vecinos verneda alta

octubre/77

¿conseguiremos HOSPITAL en la fca. S.F. VILA?

Los vecinos de la Verneda Alta tenemos claro que necesitamos un HOSPITAL de lo que queremos en el solar de la fábrica S.F. VILA que está a punto de trasladarse a Girona.

Por ello lo hemos incluido en el Plan Popular del barrio.

Y por ello también el Ayuntamiento de Barcelona ha reconocido, en nuestras exigencias, lo que ha conducido a que se aplicara la normativa legal de forma hábil, con lo que el volumen edificable - para pisos - quedaría reducido a más de la mitad. En la otra mitad podría conseguirse el Hospital y servicio de urgencias que necesitamos.

Ante esta situación los sres. Creus Patxot, propietarios de la fábrica - presionan por todas partes para conseguir el máximo de millones por el

solar. Y para conseguir sus objetivos nos dudan en utilizar cualquier medio a su alcance.

Se trata en concreto de que amenazcan con el despido de los obreros al Ayuntamiento y los vecinos no nos doblegamos a sus exigencias.

El pasado día 22 de Septiembre hicimos una Asamblea en la que se informó de todo ello. En la misma se acordó renunciar al 40% del solar siempre y cuando no hubieran despedido. (se estima que la empresa puede ganar 180 millones de pesetas con el solar que le queda, y que con ello se puede financiar el traslado). Pero en esta misma Asamblea un representante de la empresa propuso que en este 40% se le dejara edificar 12 plantas en vez de 9 que permite la normativa legal (Anexo 12 de las Ordenanzas). Dicha

MUNDO DIARIO (26 novembre 1977)

Reivindican los vecinos de la Verneda Alta

Hospital en lugar de fábrica

El Plan Comarcal de 1975 preveía que todo el solar se dedicaría a equipamientos

(Redacción). — La asociación de vecinos de Verneda Alta reivindica para el barrio parte de la fábrica S. F. Vila, con intenciones de trasladarse a la provincia de Girona, como hospital para aquella amplia zona de la ciudad que carece de este mismo servicio.

La fábrica en cuestión está situada entre las calles Guipúzcoa, Cantabria, Huelva y Puigcerdá, ocupando diez mil metros cuadrados. En la primera información pública del Plan Comarcal (1974) estaba afectada como equipamiento, pero en la segunda revisión (1976) quedó afectada la mitad como equipamiento y la otra mitad para pisos. Paralelamente, el barrio de Verneda Alta elaboró un Plan Popular como alternativa al Plan Comarcal y se decidió reivindicar la fábrica como hospital de zona, organizándose más de una manifestación popular.

Aprovechando la presión

del barrio, las organizaciones forzaron que la Delegación de Trabajo aprobara más rápidamente el expediente de traslado, ya que en aquellos momentos de los empresarios estaban preparando un nuevo centro de trabajo en Río d'Arenes (Girona).

La aprobación definitiva del Plan Comarcal señala que el solar ocupado por la fábrica S. F. Vila, del ramo Textil, sería destinado en su 80% a pisos y el 20% a la ampliación de la calle Cantabria, al mismo tiempo que se cedían 1.500 metros cuadrados en el centro de la manzana para guarderías.

Según la nota facilitada por la asociación de vecinos: «Los señores Cruz, propietarios de la fábrica, tenían pedidas tres licencias para la construcción de una manzana cerrada, de una altura de 9 pisos, que comprendía unos 72.000 metros cuadrados de techo, siendo su concesión aplazada hasta el momento actual. Pero el pasado mes de junio de este año los empresarios renuncian al jurado de empresa y les comunica que si no se consiguen dichas licencias de obras tendrán que reducir plantilla o cerrar definitivamente la empresa». (Los obreros de la empresa son unos 250, de los cuales 120 trabajan en la fábrica de la Verneda). «Desde entonces, los empresarios junto con un importante sector de obreros resolden las presiones ante el Ayuntamiento con el fin de conseguir la concesión de las licencias».

El Ayuntamiento, a través de su delegado de Urbanismo, aplica la concesión de licencias y por consiguiente el solar está fuera de ordenación, por lo que debe aplicarse el Anexo XII de las Ordenanzas Municipales, lo que supone reducir el volumen edificable, aplicando el coeficiente de tres metros cuadrados de techo por metro cuadrado de solar, prohibiéndose ocupar como máximo el 40% del mismo para viviendas y quedando el resto

libre para el barrio previa cesión de los propietarios.

VECINOS CONFORMES CON ANEXO XII

En reciente asamblea de vecinos del barrio se acordó aceptar la aplicación del Anexo XII, pero con las siguientes condiciones:

— Que la renuncia a la reivindicación de la totalidad del solar se con la condición de que no se desista a ningún trabajador.

— Que la zona que quedaría libre pueda ser utilizada para construir un hospital de unos 400 camas y servicio de urgencia.

A pesar del primer condicionante de la asociación de vecinos, según ellos mismos afirman, «la empresa siguió amenazando con la suspensión de pagos, por lo cual se vio oportuno que dos comunistas — uno por parte de los vecinos y otro por parte de los trabajadores — realizaran un estudio de la situación económica de la empresa con el fin de averiguar cuál podría ser la cifra que podía ésta necesitar para realizar el traslado y el programa de expansión a realizar en Girona sin que el puesto de trabajo de los obreros peligrara».

Del informe se deduce que «S. F. Vila, tiene problemas de liquidez momentánea, y además que según manifestaciones de la propia empresa para financiar la expansión que han iniciado y el traslado definitivo a Girona precisa sacar de la venta del solar unos 186 millones de pesetas. Según la empresa sólo puede conseguir estos millones vendiendo 55 mil metros cuadrados de techo construido a 4.200 pesetas el metro cuadrado y a cobrar en tres años».

Según averiguaciones realizadas por la asociación de vecinos, sabiendo que los precios que actualmente se están pagando son de cinco mil pesetas el metro cuadrado, considera que con el coeficiente que permite el Anexo II — unos 36.000 metros cuadrados — los objetivos que persigue la empresa se pueden conseguir.

Los vecinos están dispuestos, por su parte, a conseguir el hospital de zona como sea.

TELE/EXPRES (2 de diciembre 1977)

Sobre el solar de S.F. Vila en La Verneda

No hay acuerdo entre los vecinos y obreros

La reivindicación de la Asociación de Vecinos de la Verneda Alta de que el solar de la empresa S.F. Vila en Guipúzcoa-Cantabria-Huelva-Puigcerdá sea destinado íntegramente a equipamientos ha originado una dura polémica con los trabajadores de dicha empresa y las centrales sindicales Comisiones Obreras y CNT.

Según expusieron ayer en rueda de prensa trabajadores de la empresa, hasta hace unos días todo había ido bien. La Asociación de Vecinos aceptaba los «derechos transferidos» con la empresa según los cuales ésta, a cambio de poder «colgar» pisos en el solar, cedía los bajos del bloque a equipamientos para el barrio. Una guardería de 150 plazas que sería equipada por la empresa; un ambulatorio, y cédulas del patio interior para uso público del barrio.

«Los trabajadores consideran que éste no es un caso típico de expropiación, dado que, según los economistas que los asesoran y han podido comprobar la contabilidad de la empresa, ésta necesita vender el solar y dedicarlo a la edificación de viviendas para poder financiar el traslado de la fábrica a la población de Río d'Arenes, en la provincia de Girona, y garantizar la continuidad de todos los recursos de

pendido la licencia de edificación en este solar atendiendo la reivindicación del barrio. Este solar en un principio fue cedido como zona de equipamientos en el Plan Comarcal, siendo posteriormente desafectado junto a las de La Sedeta y Henry Walker por medio de una normativa especial de la Corporación Metropolitana. Como en el caso de la Sedeta, los vecinos han luchado por conseguir, en concreto a la construcción de un hospital de zona o a espacio verde».

Los trabajadores dijeron ayer en rueda de prensa, a la que estuvo el dirigente de Comisiones Obreras del Tercer Agustí Prats, que consideran utópicas las pretensiones de la Asociación de Vecinos y que, de no ir en que todo el solar sea destinado a equipamientos, sus puestos de trabajo están en peligro. «Consideramos que, en este

reivindicado por la empresa, los trabajadores, la Asociación de Vecinos y el Ayuntamiento para garantizar la «función» de trabajadores y algunos funcionarios — según este compromiso — la operación de venta y que se cumpla la construcción y el ambulatorio, así como que el Ayuntamiento sólo oblique la licencia de edificación en estas condiciones».

«Nosotros, en queremos un «suficientemente» con la Asociación de Vecinos — dicen los trabajadores —. Muchos de nosotros vivimos en el barrio y la gran mayoría somos prácticamente vecinos porque llevamos trabajando muchos años aquí, en algunos casos más de treinta». La empresa tiene 1.200 días de existencia, y la edad media de los trabajadores es de 50 años».

Los trabajadores insisten en que estaban convencidos de que la Asociación de Vecinos había aceptado la «solución» pactada entre la empresa y la Asociación de Vecinos, que es la «reintegración» de la fábrica a equipamientos por la Asociación. Para intentar superar el conflicto

AVUI (3 desembre 1977)

REIVINDICACIONS POPULARS

SF Vila enfronta veïns i obrers

Podria guanyar 89 milions d'amagat dels uns i els altres, segons els veïns

El perill d'enfrontament entre els treballadors de la fàbrica SF VILA, que ocupa una illa del barri de la Verneda entre els carrers Guipúzcoa, Cantàbria, Huelva-Pulgonda i l'associació de veïns de la Verneda Alta, que hi reivindiquen un hospital, torna a reproduir-se. D'ara ençà haurà una assemblea acordada.

Ara l'ajuntament de Barcelona s'ha compromès a treure a informació pública el cas i a arbitrar una solució que no perjudiqui ni la reivindicació dels veïns ni els interessos dels treballadors de la fàbrica, malgrat que l'empresa VILA vol fer veure que això no és possible.

L'associació de veïns va convocar una assemblea de veïns per tal d'estudiar la proposta de l'ajuntament d'aplicar l'annex 12 que significa la possibilitat d' aixecar un màxim de nou plantes en el quaranta per cent del solar. Assistiren a l'assemblea uns quatre-cents veïns i uns cinquanta treballadors de la fàbrica. Un representant de l'empresa va fer la proposta

d'aixecar més de nou pisos que és el que permet l'annex per tal de poder sufragar les despeses de trasllat i reallotjament de la fàbrica, amb l'excusa d'evitar que els treballadors no es quedessin sense lloc de treball. La proposta va ser ampliament rebutjada. En canvi va ser aprovada per enorme majoria la aplicació de l'annex 12 que defensava l'associació i a la qual afegit encara les clausules voluntàries de planta en se sentí que:

1. renunciar a la reivindicació de la totalitat del solar a condició que l'empresa no acomodi cap treballador. Es va considerar que amb el coeficient de l'annex 12 —quaranta per cent— l'empresa se garantí el finançament del trasllat i la continuïtat normal.

2. Que els veïnants per cent deu quedaria lliure puguin fer utilitzar per a la construcció d'un hospital d'uns quatre-cents llits i servei d'urgències.

L'EMPRESA NO PARLA CLAR

Malgrat aquestes garanties l'empresa continua volent enganyar veïns i treballadors amb l'amenaça de fer suspensió de pagaments. Un estudi de la situació de l'empresa fet per dos economistes —un per part dels treballadors i un altre per l'associació— va donar el resultat que l'empresa necessitaria treure del solar cent vint-i-set mil metres quadrats de passeres, que segons el parer empresarial, només podria obtenir venent cinquanta-cinc mil metres quadrats d'edificació a quatre mil dues-cents pessetes el metre quadrat, la qual cosa significa que l'empresa podria cobrir les despeses del trasllat amb la venda de trenta-cinc mil metres quadrats de nostre, que estarien perfectament a les possibilitats de construcció que permet l'annex 12 i, per tant, ni als treballadors ni als veïns no es veuen en cap mena perjudicats; l'empresa tampoc. Ara, entre vendre els cinquanta-cinc mil metres que reclama l'empresa a quatre mil dues-cents pessetes i la possibilitat de vendre la a cinc mil hi ha una diferència d'un total de vint-i-nou milions de pessetes, que poden ser molt llatines per a SF VILA. JRM.

LA VANGUARDIA (3 desembre 1977)

Los trabajadores de S. F. Vila, recibidos por el delegado de Urbanismo

Durante casi tres horas, estuvo reunida ayer una comisión de trabajadores de "S.F. Vila" con el delegado de Urbanismo del Ayuntamiento de Barcelona, señor Solana.

Como se sabe, el tema de este conflicto es tanto el mantenimiento de los puestos de trabajo de sus 188 vecinos de la empresa en Barcelona, como la venta del solar que la empresa tiene en La Verneda, con lo que podría financiar las inversiones industriales en el expansion de la empresa, en El Prat de Llobregat, en Gernika.

La postura del Ayuntamiento, al igual que la de la Asociación de Vecinos de Verneda Alta, reñida que no sólo edifique las viviendas que la empresa solicita, por no adecuarse a las Ordenanzas Municipales vigentes, que se refieren a evitar la modificación de las bridas.

Este motivo ha sido siempre legitimamente por los trabajadores de S.F. Vila, que, además, son en su mayoría vecinos de La Verneda y comprenden el desahucio urbanístico creado por los anteriores subdesarrollos inmobiliarios.

Para los trabajadores insisten en que si no se alcanza una solución técnica para todos los puntos involucrados, edificio, empresa y Ayuntamiento, los límites que inmediatamente anteceden algo son ellos: constantemente sus puestos de trabajo, si la empresa no puede hacer frente a las dificultades financieras recurrentes.

Como resultado de la reunión celebrada ayer, el Ayuntamiento se ha comprometido a facilitar el detalle de los volúmenes de edificabilidad en La Verneda, y facilitar los precios del metro cuadrado en La Verneda en otros momentos. Ambos datos serán facilitados a los trabajadores el próximo día 12 de diciembre.

Por otra parte, los trabajadores mantendrán su colaboración a los vecinos para realizar una asamblea abierta, el próximo lunes, día 5, a las ocho de la tarde, en los locales de la empresa, con el fin de aclarar sus posiciones en este conflicto y resaltar la solidaridad del barrio que, conjuntamente, vecinos y trabajadores, para llevar a cabo la acción urbanística del Ayuntamiento y la Patronal de S.F. Vila, que comienza a avanzar los trabajos que los son comunes.

La armonía laboral en la Banca

Se ha celebrado una reunión entre representantes de las centrales sindicales U.S.O., C.C.O.O., U.G.T., C.N.T. y C.S.U.T., pertenecientes de la general del grupo de Banca de Barcelona, al objeto de establecer canales adecuados para la aplicación de la armonía laboral en el sector.

Las citadas centrales sindicales, que están recogiendo todos los datos posibles con el fin de elaborar un dossier de fundamentación por motivos políticos, sociales y sindicales, desde el año 1938, plantearon la urgente necesidad de que se estableciesen conversaciones a corto pla-

zo de centrales y patronal para desarrollar estas conversaciones a nivel estatal.

Conflictos en dos empresas textiles

La asamblea de trabajadores de "Roca Humbert, S. A.", la mayor industria del sector algodonero del Vallés Oriental, ubicada en Granollers, ha denunciado una trampa de un comunicado de la U.G.T., la pretensión de la empresa de aceptar el Plan de Reestructuración de la Industria Algodonera, lo que significaría la pérdida de puestos de trabajo para más de ochocientos trabajadores.

Según el mencionado comunicado, de aprobarse el Plan, sólo representaría el cierre total de la fábrica de Granollers —una independencia—, el cierre de Madrid —una independencia— y el cierre parcial de la Oregana de Barcelona —una independencia—.

Por otra parte, ha continuado el endurecimiento de los 42 trabajadores pertenecientes a la plantilla de la empresa "MIGUEL" textil, la cual tiene presentada expediente de crisis.

El endurecimiento se inició el pasado día 28 de noviembre y durante esos tiempos han venido repitiéndose contactos entre representantes de los trabajadores y de la empresa, no lográndose a ningún acuerdo. En una asamblea, a la que asistieron representantes de todas las centrales sindicales, se acordó convocar para hoy, sábado, una manifestación de solidaridad con los empujados.

MUNDO DIARIO (3 desembre 1977)

Reunión obreros-Ayuntamiento

Ayer, por espacio de tres horas

Por espacio de tres horas personal obrero reunido en la planta de ayer una comisión

de trabajadores de S.F. Vila —acompañados por su asamblea laboral— y el delegado municipal

de urbanismo, Solana. Una reunión en la que se plantó la problemática existente a raíz de la reivindicación por parte de la Asociación de Vecinos Verneda Alta del solar en que se encuentran radicados los locales de S.F. Vila, tal y como ya informábamos en nuestra edición de ayer.

La comisión de trabajadores, por su parte, expuso al señor Solana la única alternativa que puede suponer la continuidad en los locales de trabajo: edificación de un edificio en la manzana comprendida entre las calles Guipúzcoa, Cantàbria, Huelva y Pulgonda y con el que la empresa, en fase de expansión y en un alto volumen de rendimientos, pudiera salvar la situación. Edificación que, tal y como ya indicábamos ayer, no impedia la existencia de un ambulatorio-dipensario i una guarderia, servicios necesarios para el barrio.

Por su parte, el delegado de urbanismo insistió a la comisión la imposibilidad de edificar en función de los volúmenes planteados en la mencionada alternativa, por no adecuarse los mismos a los volúmenes actualmente vigentes y considerar que podían contribuir a incrementar la densificación de la zona. Así, y para poder llevar a cabo, la edificación debería verse considerablemente menuada en las propuestas planteadas. Argumentando que fue favorablemente acogida por la comisión de trabajadores de S.F. Vila que en número considerable, sin votación del barrio, si bien los obreros dicen pensar que, ante todo ello, los únicos en

arrogar algo —el puesto de trabajo, si sólo si ellos— es todo un proceso sin ciento veinte hombres que, en edad, esperan el promedio de la ciudad.

La reunión finalizó con el compromiso por parte del delegado municipal en cuanto a facilitar en breve —el primer día de— el detalle de los volúmenes edificables, así como los precios aplicables por metro cuadrado por lo que respecta al barrio.

Entretanto, se mantiene en pie la convocatoria de asamblea a celebrar conjuntamente entre trabajadores de S.F. Vila y vecinos de Verneda Alta y próxima para el próximo lunes, día cinco, a las ocho de la tarde en el solar de la empresa.

L

TELE/EXPRES (6 desembre 1977)

Entre obreros y vecinos

Pacto de unidad para S.F. Vila

«Cuando el pueblo está unido no hay hechos consumados que valgan. Vecinos y trabajadores unidos podemos conseguir lo que nos hemos fijado como objetivo y hacer fracasar la maniobra de la empresa para dividirnos».

Estas palabras de uno de los asistentes resumen, ya a punto para el final, el ambiente de la asamblea celebrada anoche en el recinto de la fábrica de S.F. Vila en la Verneda Alta, con participación de trabajadores y vecinos. En ella se disminieron las diferencias existentes sobre el futuro del solar, a raíz de que la empresa formulara amenazas más o menos veladas de recurrir al expediente de crisis si no podía venderlo en su totalidad a una inmobiliaria para construir viviendas en él.

El último episodio en estas diferencias fue la polémica en la prensa la pasada semana, a raíz de un principio de acuerdo entre trabajadores y empresa, según el cual ésta podría edificar en la totalidad del solar a cambio de ceder los bajos para un ambulatorio y una guardería y el patio interior para uso público. La Asociación de Vecinos replicó reclamando la aplicación estricta del anexo XII de las ordenanzas municipales, que obliga a destinar el cuarenta por ciento del solar a equipamiento y reduce la edificabilidad en defensa de una menor densidad de población.

Tras haber sostenido el viernes una entrevista con el delegado de Servicios del Ayuntamiento, los trabajadores expresaron anoche por boca de su asesor Manuel Pujades su apoyo a esta posición y la retirada de su anterior propuesta de acuerdo con la empresa.

«Después de hablar con el Ayuntamiento —dijo Pujades— nos reunimos los representantes de los trabajadores y concluimos: los vecinos y el Ayunta-

Vecinos y trabajadores, de acuerdo. (Foto archivo)

miento tienen razón. Si nosotros aceptáramos los 52.000 metros cuadrados de edificabilidad que propone la empresa, esto supondría traer al barrio dos mil vecinos más y vulnerar un aspecto de la legalidad heredada del franquismo que en realidad fue un colado a esta misma legalidad».

Vecinos y trabajadores concluyeron la asamblea con un pacto de unidad. Formarán una comisión conjunta para negociar sobre la base de la aplicación del Anexo XII —incluso aceptando una cierta flexibilidad favorable a la empresa—. Mientras los trabajadores remarcaron el riesgo que supone para ellos asumir esta nueva posición, que podría en un primer momento provocar problemas con la empresa, los vecinos ratificaron su pleno apoyo a los trabajadores en la defensa de sus puestos de trabajo.

«Como la empresa se atreve a hacer expediente de crisis, no vende el solar ni por un duro, porque vamos a traer a todo el barrio a ocuparlo día y noche, ya tenemos mucha experiencia en esto», dijeron los vecinos con empresa y Ayuntamiento.

LA VANGUARDIA (17 desembre 1977)

Un hospital de zona en la Verneda Alta

Vecinos del barrio y trabajadores están de acuerdo en una sola propuesta

Se ha realizado una asamblea conjuntamente con los vecinos del barrio de la Verneda Alta, la Asociación de Vecinos, trabajadores de la empresa Sucesores de F. Vila, representantes de la Federación de Vecinos y CC. OO. para tratar de la fábrica y su desafectación para hospital.

La alternativa que garantiza los puestos de trabajo y al mismo tiempo evita la especulación del suelo ha sido aceptada por los trabajadores, y es la que viene defendiendo la asociación de vecinos. Esta alternativa es básicamente la aceptación de los límites de edificabilidad que marca el anexo XII de las Ordenanzas Municipales, edificabilidad que la asociación señala en un informe técnico que es suficiente para que la empresa salga de su actual crisis de tesorería y asegure el puesto de trabajo de los obreros. Con todo ello queda más de la mitad libre para ubicar el futuro hospital de zona que tanta falta hace.

BÀSQUET ALISOS: AL CEL DE SANT MARTÍ DES DE 1962

Des que es va constituir l'Associació d'Antics Alumnes del C.P. La Caixa, coneguda com "Els Alisos", el Bàsquet ve desenvolupant ininterrompudament, des de fa més de seixanta anys, les seves activitats associatives en el barri de La Verneda de Sant Martí de Barcelona.

El Club de Bàsquet Alisos està inscrit en el Registre d'Entitats Esportives de la Generalitat, afiliat a la Federació Catalana de Bàsquetbol i participa en les seves competicions. Lluny queden els primers partits que es jugaven en la primera pista de terra dels Alisos, situada en el que ara és la plaça compresa entre els carrers Jordi Rubió i Balaguer i Andrade.

És una entitat sense ànim de lucre que obre al barri la possibilitat de practicar un esport com el bàsquet a qualsevol edat. D'una manera formal i reglada (bàsquet federat) o més lúdica (bàsquet lleure) amb l'associacionisme com a element vertebrador i amb un itinerari esportiu continu en el temps, des de nens a adults (homes i dones).

Alisos aposta per l'esperit esportiu (entitat adscrita a la campanya *Compta fins a tres*), pel foment d'hàbits de vida saludables, imprescindibles per a la pràctica adequada de l'esport. També forma part del Consell de Coordinació esportiva de la ciutat de Barcelona per al desenvolupament del Pla de l'Esport en edat escolar.

El club, en la seva activitat quotidiana, promou l'associacionisme, el voluntariat, la convivència, el respecte, el sacrifici i l'esforç. Alisos és una entitat en la què totes les persones que col·laboren ho fan des d'un vessant absolutament altruista i dins del projecte de voluntariat, per això està registrat en el Cens d'Entitats de Voluntariat.

Com a curiositat, en Joan Plaza Duran, un dels entrenadors més reconeguts del bàsquet europeu, va començar la seva carrera a les banquetes al C.B. Alisos. Després ha passat per alguns dels millors equips d'Espanya i d'Europa durant els últims vint-i-cinc anys, actualment dirigeix el Morabanc Andorra de la A.C.B.

Des d'una perspectiva més personal vaig formar part de la família d'Alisos durant molts anys i tinc un bonic record de totes les anècdotes i vivències ocorregudes durant els entrenaments, desplaçaments, partits, diades del bàsquet i demes esdeveniments, acompanyant al meu fill, a les diferents categories, des de l'escola de bàsquet fins a junior.

[JOAN GONZÁLEZ FERREIRO]

publicacions

VISIONS BARCELONINES 1760-1860

Francesc Curet i Payrot (Barcelona, 1886-Tiana, Maresme, 1972) publicà les seves "Visions barcelonines" en deu volums amb les il·lustracions de la dibuixant Lola Anglada (Barcelona, 1882-Tiana, 1984). Els títols dels volums eren: *La vida a la llar; La Rambla; Passeigs i jardins; Els barcelonins i la mort; Els barris de la ciutat; Botigues, obradors i cases de menjar i beure; La vida religiosa; Muralles enllà; Costums; Festes i solemnitats; De Sant Pere a Sant Pau*.

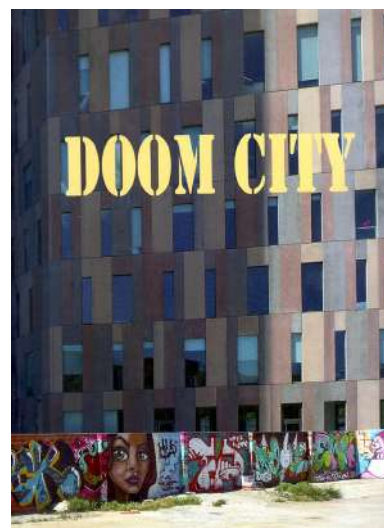
Al volum "Muralles enllà" (Ed. Dalmau i Jover, 1956) se'n fa la descripció dels pobles del Pla de Barcelona i dels seus

costums: Gràcia, Sant Gervasi de Cassoles, Sant Vicenç de Sarrià, Les Corts de Sarrià, Santa Maria de Sants, Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar i Sant Joan d'Horta. En el capítol dedicat a Sant Martí es troba el dibuix de Lola Anglada de l'església vella (que va servir el 2017 per reformar la segona torre a la manera de la il·lustració). ♦♦♦

DOOM CITY: BARCELONA I SANT MARTÍ DE PROVENÇALS

Montserrat Soto és una fotògrafa que col·laborà en el programa "Creadors en Residència" a l'Institut Joan d'Àustria el curs 2013-2014. Es tracta d'una iniciativa de l'Institut de Cultura de Barcelona i del Consorci d'Educació, ideada per l'associació A BAO A QU. El llibre —que es pot trobar a la Col·lecció Local de la Biblioteca Gabriel García Márquez— és fruit del treball d'un vintena d'alumnes i de la professora Helena Xicola. Segueix el format del "quadern de l'artista" i es poden trobar fotografies antigues i actuals del districte de Sant Martí, reflexions de l'alumnat, comentaris de persones entrevistades, retalls de diari, collages... ♦♦♦

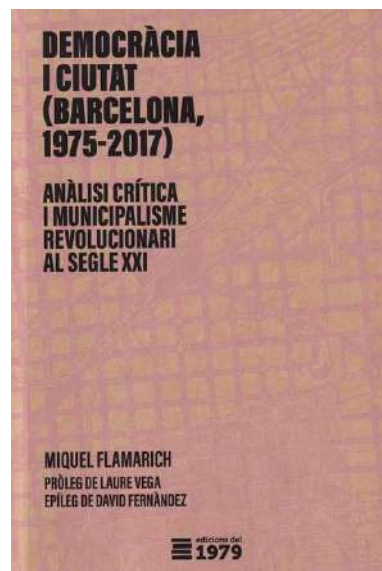

DEMOCRÀCIA I CIUTAT

Democràcia i ciutat (Barcelona, 1975-2017). Anàlisi crítica i municipalisme revolucionari al segle XXI (Edicions del 1979, 2024, 556 pàgines), de Miquel Flamarich, parteix de la premissa que "l'espai es construeix socialment i, en conseqüència evident, l'organització d'un territori correspon als interessos d'unes classes determinades".

A la introducció, l'autor afirma que "l'objectiu de l'obra és repensar críticament la relació entre democràcia i ciutat i, si és possible, proposar alternatives al model actual de ciutat. Considerem que la minimització de la democràcia per part del capitalisme i, en la seva darrera etapa neoliberal i globalitzadora, la desvinculació de la democràcia del territori, fa necessària la reflexió, el debat i la cerca de propostes que puguin ajudar a la transformació de la ciutat i de la societat. Per assolir aquest objectiu, l'anàlisi se centra en la ciutat de Barcelona entre els anys 1975 i 2017."

A l'epíleg, Flamarich escriu: "La nostra història acredita que el municipalisme ha estat alhora avançaments, emergència i clau de volta de cada resistència popular i de cada transformació democràtica." ❖❖❖

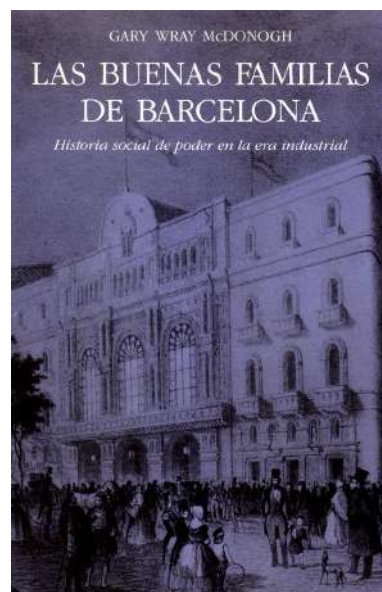

LAS BUENAS FAMILIAS DE BARCELONA

La buenas familias de Barcelona. Historia social del poder en la era industrial (Omega, 1989, 334 pàgines), de l'antropòleg Gary Wray McDonogh, és una obra imprescindible per conèixer els cercles de poder de la Barcelona contemporània. En una entrevista, van preguntar l'autor sobre la seva experiència d'entrevistar a les grans famílies barcelonines i va respondre que l'havia sorprès que gairebé totes s'interessaven en saber "quantes" famílies eren en total.

L'autor comença el llibre defensant l'estudi de les classes benestants: "L'antropologia ha estat, durant molt de temps, dedicada a l'estudi de l'organització social i dels canvis en les societats analfabetes així com a l'estudi dels grups marginats de la societat occidental. Avui, els antropòlegs comencen a adonar-se que les mateixes qüestions han de, també, ser dirigides als grups dirigits de les nacions-estat contemporànies."

En un article al diari *El País*, el poeta i historiador de la ciutat Xavier Theros escrivia sobre la família Güell com a paradigma de *bona família*: "A la dècada de 1950 es va iniciar un canvi econòmic, amb l'entrada de capitals estrangers a les empreses catalanes. En aquells anys, la nova burgesia educada sota el franquisme va recuperar el control del govern municipal de Barcelona. McDonogh considerava Carles Güell de Sentmenat com la síntesi d'aquest procés, com l'home de negocis que combina el seu patrimoni industrial amb diversos càrrecs administratius i polítics. Va ser diputat per Democràcia Cristiana de Catalunya, va participar en l'elaboració dels Pactes de la Moncloa, i en la redacció de l'Estatut d'Autonomia de 1979. Més tard, el govern d'Adolfo Suárez el va nomenar president del Consorci de la Zona Franca, i després president del Port Autònom. Amb Carlos Ferrer Salat va fundar el Cercle d'Economia i va modernitzar el Cercle Equestre, que va presidir... Són entitats que formen part del conglomerat de poder que governa Barcelona, juntament amb les directives del Barça i l'Espanyol, el Foment del Treball, l'Orfeó Català, Òmnium Cultural, el Cercle del Liceu, la Cambra de Comerç, o el Reial Club de Polo". ❖❖❖

documents

Simón Alsina y Clos

EXCURSIÓ COL·LECTIVA A SANT MARTÍ DE PROVENÇALS (1885)

Al Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana (Tom VII, Impremta dels Successors de N. Ramírez, 1885) apareix un article sobre la "1.ª y 2.ª excursió col·lectiva á Sant Martí de Provençals", realitzada en els dies 15 i 25 de març de 1885.

i

A la primera de aquestes excursions assistírem los Srs. Maspons (D. Francisco), president de l'ASSOCIACIÓ, Arabía, Bofill (A), Ambrós (M.), Belau y lo infraescribit secretari.

A las 8^h 15 sortírem en lo tramvia de vapor que para en lo extrem del carrer de Trafalgar y va fins á Sant Andreu de Palomar. Al só de la trompeta que toca desde la máquina un xeualet pera fer apartar als tranzeunts, arrencá lo tren, compost de quatre cotxes, y comensárem á sotraquejar per la via alfombrada d'espessa gruxa de pols. Las qüestions ab lo cobrador, que may té cambi, nos ajudáren á passar o camí sens donarnos temps de fixarnos en l'aspecte del trós de pla que atravessávam y que las edificacions del *ensanche* de Barcelona van cubrint poch á poch.

No m'detindré á descriure lo trasbals que s'observa al entrar en la carretera del Clot per lo pont sobre l'Bogatell, á causa d'haverhi allí l'fielat de consums y la estació del ferro carril del Nort, ni á intercalar algunas noticias referents al Fort Pío, fortalesa que ha anat minvant en importancia á mida que s'ha engrandit la capital.

Dúas líneas férreas atravessa lo tramvia avans d'entrar al carrer del Clot: la de Tarragona y la del Nort. Penetra després en dit carrer, que es llarguíssim, y fa sa segona parada prop de la passa del mercat de *Sant Martí de Provençals*, hont baixárem.

Allí'ns esperava lo delegat Sr. Trullás, distingit metje de la població que'ns acompanyá á casa l'altre consoci Sr. Ros y Bosch, que viu allá aprop. Com aquell meteix dematí arribava de Madrid la Comissió catalana que havia presentat á S.M. lo Rey la famosa *Memoria* contra l'*Modus vivendi* ab

Inglaterra y la unificació de Códichs, y la noticia de aquesta arribada no s'sapigué de cert fins lo vespre avans, la redacció del "Arch de Sant Martí" y lo "Centre Catalanista Provensalench" acordáren enviar una comissió que al baixar del tren dongués la benvinguda á aquells il·lustres compatricis, pregantnos á nosaltres que aplasséssem la excursió pera un altre día en que la poguéssim fer plegats, com estava convingut.

Decidírem adoptar un terme mitj, lo reduhir la excursió y assitir també á la recepció del Comissionats catalans que tornavan de Madrid, deixant pera un altre día lo completar aquella. No obstant, lo interés que despertá en tots nosaltres la visita comensada nos feu mancar á nostres propòsits y encara que no completárem la excursió aquell día, tampoch assistírem á la recepció esmentada. Bé es veritat que portávam presidintnos al germá de qui presidia la Comissió Catalana, y á ell confiárem la defensa de nostra involuntaria desatenció.

ii

De casa l'Sr. Ros y Bosch nos encaminárem á la nova *Iglesia parroquial*, situada en una plasseta al extrem del carrer de las Escolas, que arrenca del Clot. La gòtica fatxada es de líneas elegants y sobria ornamentació com en general tot lo temple; uns quants grahons facilitan lo ingrés, per ser lo paviment de aquell més alt que l'nivell de la plassa, y completa lo conjunt un airós campanar, que ha de pujarse encara cosa de 25 metres. Tampoch es acabat lo interior, no haventhi construhida més que la meitat de la nau, cosa que s'observa desseguida, tant per la notable desproporció entre la llargada y l'alsada de aquella com per la gran paret plana y desfregada aixecada en lo fons, que sols té per objecte poder proseguir las obras sens interrompre las funcions religiosas. Hont termina ara la construcció s'hi ha d'alsar una cúpula central elevadíssima. Las naus son tres: una central, ampla y gallarda, y duas laterals molt més baixas, divididas en compartiments iguals destinats a altars, que s'comunican entre sí per

Simón Alsina y Clos (1851-1920), escriptor i poeta. Secretari de l'Associació d'Excursions Catalana des de 1882.

medi de portalets. De aquestos altars sols hi ha l'est del tot lo darrer de la esquerra, costejat per la Sra. viuda del metje Toront, que armonisa perfectament ab lo estil general de la iglesia: meréixen citarse en ell los tres quadros de la Verge del Carme, de S. Ramon y de S. Rafel, respectius patrons de la donadora, de son difunt espós y de son fill, y una bonica llàntia gòtica de llautó, hermosament treballada, que penja de la volta. Los altres altars, á excepció de tres procedents de la torre de Xifré, del més antipàtich barroquisme, son provisionals. Son notables com á detalls la trona, sobre la creuer, magníficament tallada, y la vidriera de colors del ull de bou de la fatxada, en la qual está representada la Sagrada Familia.

En lo primer compartiment lateral de la esquerra hi ha las fonts baptismals, bonica obra de marbre, estil del renaixement,

Lo Mas Guinardó, célebre per lo robo y assassinats en ell comesos fa anys per En Rabassa y altres companys seus, emplaçament projectat del nou cementiri de Sant Martí

ment, que formarà un clos resguardat per un corredor ab lo despaig rectoral, al qual, invitats y acompanyats per lo Sr. Rector, entràrem. En ell admiràrem los planos de la iglesia y rectoria, que forma un cos adosat á aquesta. Las obras están pressupostadas en 35.000 duros y en llur direcció y construcció hi han intervingut los Srs. D. Pere Falqués, arquitecte, y D. Joan Bruguera y D. Joaquim Rivera, mestres d'obras. Per las ocupacions del Sr. Rector tinguérem que deixar pera un altre dia la visita de la sacristia y del arxiu parroquial, ab greu sentiment de tots.

A la dreta de la entrada s'obre á rams, ampla y espayosa, la escala que conduheix al chor y al campanar. Aquell, com de costum, cau sobre la porta d'entrada, y avuy sols conté lo més indispensable al culto. D'aquest ja n'havém parlat. Pujàrem 188 grahons y'ns trobàrem en lo terradet vuytat en que per ara termina. Sota los finestrals de las campanas hi haurá, quan siga acabat, en la cara que dona á la plassa, la esfera del rellotje.

iii

Desde tant alt mirador dominàvem tot lo pla de Barcelona y en primer terme la població de Sant Martí que ab sas mil xemenejas, s'extenia á nostres peus desde la vora del mar fins á la falda de la montanya.

Lo desarrollo que ha prés Sant Martí de Provensals en

los darrers 30 anys es verament extraordinari, debentse tot á la industria **(1)**. Baste dir que lo cupo pera l'reemplás del exércit ha sigut aquest any de 102 joves. La població té avuy 23.000 habitants y comprén las següents barriadas: la Sagrera, fondo de Sant Martí, Clot **(2)**, Casas d'En Boada, casas d'En Trinxant, Camp de l'Arpa, Camp d'En Grassot, *Ensanche* de St. Martí, barri del Taulat, casas d'En Trullás, Carretera de Mataró, Poble Nou, y França xica. Tres carrils y quatre tramvies atravessan lo terme: son aquells los de Mataró, Granollers y Saragossa; aquestos, lo de vapor que termina en Sant Andreu, lo de la Sagrera á Horta, lo de la carretera de França y lo qui passa pe'l passeig del cementiri vell de Barcelona.

Desde allá dalt contemplàvem a vol d'auell tot lo itinerari de nostra excursió y seguíam sobre la extremitat oriental de la cordillera del Tibidabo lo del de la última que teníam combinada per aquest terme. Lo Mas Guinardó, célebre per lo robo y assassinats en ell comesos fa anys per En Rabassa y altres companys seus, emplaçament projectat del nou cementiri de Sant Martí; la espayosa torre del Baró y la no menos vasta de Xifré, molt decayguda; la dels Pardals envers Horta; las graciosas montanyas de la cosa, lo cónich turó de Moncada y la interessant cordillera del Tibidabo que cap á St. Pere Màrtir va á morir al mar, separant nostre plá del del Llobregat; tot ho véyam, tot ho podíam estudiar desde nostre observatori, ajudats de unas bones ulleras y de las explicacions del nostre digne delegat Sr. Ros y Bosch, que tingué la amabilitat de acompanyarnos constantment.

iv

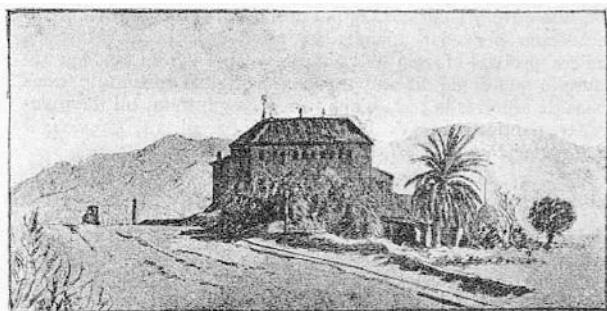
A pocs passos de la part posterior de la iglesia y atravessant lo Camp de l'Arpa, se veu lo antich camí anomenat *dels Enamorats*, que deu son nom á una bonica tradició.

Mentre los companys s'entreténen mirant, síam permés contarla á manera de paréntesis.

Hi havia antigüament en eix camí un casalot hont se feya la repartició de las ayguas que assurtían á Barcelona, y era costum entre l'vehinat de St. Martí, sobre tot en las vespradas del estiu y diadas de festa, lo anarhi á beure aygua. Com es de suposar, lo jovent també hi acudía, més pera festejar que pera beure, y s'deya que qui tirava una pedra á una teulada molt inclinada del edifici, si se li aguanyava allá dalt, avans del any se casaría ab la noya de sos pensaments. Na cal dir que los enamorats feyan sovint la proba, y de aquí prengué nom lo camí.

No es aquest lo únich punt de Catalunya hont existeix semblant costum y tradició. Recordém de moment lo piló que s'troba dalt de la serra en lo camí que desde Rubí va a Sant Mus, en lo qual se fa la proba al revés: tantas pedras com no s'hi aturan, tants anys tarda en casarse qui las hi tira. Lo meteix se diu de una capella situada en un bosch prop de

La Torre del Fanch

Juncadella á dúas horas de Manresa: aqueixa ermita, tancada per un reixat de fusta, conté un barret, que queya á trossos quan lo vejérem fá alguns anys, lligat á un pal davant del únich altar que s'veu al fons, y desde fora s'hi tiran al meteix objecte que en lo piló de Sant Mus, no pedras sino monedas, lo que no deixa de ser un bon ardit. Prop de Barcelona, en lo camí de Pedralbes, hi ha un pilonet que en sa part superior conté un ninxo dont també es, ó era, costum fer ab pedras la esmentada proba.

Y ara que vé á tom, afegiré que altre modo molt vulgarisat de saber si un se casará dintre del any, es pelant una taronja (alguns volen que també serveixi un préssech ó altra fruyta parescuda): si la pell surt sencera, dintre l'any casori. Y si tira la pell en l'ayre, al caure á terra forma la inicial del nom de la persona ab qui ha de contraure matrimoni lo qui fa l'joch.

Com si aquesta digressió folk-lórica hagués servit de conjur, al baixar del campanar trobárem sortint de la iglesia dúas donas, una jove y l'altra de molta més edat, que tant per llur aspecte com per anar aparelladas, nos digué lo Sr. Maspons que era probable fóssen de Labansa, y aixó per lo tant feu retraure lo que digué dit senyor sobre la original costum de ditas donas de recórrer la terra plana venent pega, tinta, oli de ginebra, trementina, etc. (V. BUTLLETÍ, n.º 64, pl. 14, *Excursió á la Mare de Deu del Coll, Susqueda y Osor.*)

De la iglesia nova anárem á la vella, que s'alsa en lo fondo de Sant Martí.

Seguint amunt la vía del ferro-carril de Granollers, se troba á poch de caminar, á la esquerra, una *fundició de ferro*, avuy parada y en part ruïnosa. Fou inaugurada en Mars de 1857 per la Excma Sra. Duquesa de Montpensier y pertanyia llavors als Srs. Font Alexander y C.ª, haventse acunyat medallas de ferro pera commemorar lo aconteixement. D'ellas ne té una nostre consoci D. Alvar Verdaguer y se n'ven un altra clavada en la porta de la iglesia vella de Sant Martí, entre las ferraduras que la cobríen.

Bon xich més enllá de aquell edifici y á la mateixa má, si bé més separat del carril, se ostenta en poétich conjunt lo que la tradició vol que haja sigut palau dels Comtes de Provensa y s'anomena avuy *Torre del Fanch*. D. Víctor Balaguer, en un itinerari publicat l'any 1857, diu sobre aixó lo que transcriu á continuació:

"Suposan alguns, referintse á la tradició, no á la historia, que viudo l'Comte de Barcelona D. Ramon Berenguer III *lo gran* de sa segona esposa D.ª Almodis, que havia succehit en lo tálam nupcial dels Comtes de Barcelona á D.ª María, filla de D. Rodrigo Diaz de Vivar, lo *Cid campeador*, contragué matrimoni en terceras nupcias ab D.ª Dolsa, filla y hereva dels Comtes de Provensa. S'efectuá la boda lo día 3 de Febrer de 1112. Sembla que l'Comte, desitjant mostrarse hospitalari y galan ab los principals senyors de Provensa que havían acompanyat á sa esposa, los hi concedí algunas terras dels voltants de Barcelona, senyalántlosi y cedintlos entre otras las que estaban junt á una capella de Sant Martí."

Estrany es que l'Sr. Balaguer no donga alguna noticia referent al edifici. Aquest, fora de son aspecte pintoresch, al

Al comensar la invasió napoleónica, á principis de aquest sigle, un brigadier francés tenia establert son quarter general en la Torre del Fanch y es fama que una nit, per una de las finestras que donan á la montanya hi entrá una bala de canó disparada des de lo Guinardó per los catalans

que en gran part contribuïen dúas palmeras que s'cimbrejan al costat seu, poch ofereix avuy de notable. Unas quantas finestras góticas d'època molt posterior á la tradició esmentada, demostran autènticament que la actual construcció no pot haver estat may palau dels Comtes de Provensa. Al comensar la invasió napoleónica, á principis de aquest sigle, un brigadier francés tenia establert son quarter general en la Torre del Fanch y es fama que una nit, per una de las finestras que donan á la montanya hi entrá una bala de canó disparada des de lo Guinardó per los catalans, la qual, després de tombar per terra la llumanera que havia servit pera fer blanch, passá entre lo esmentat brigadier y la taula en que s'apoyaba y de rebot escarbotá un revoltó que, segons se diu, encara s'conserva en lo meteix estat. De aixó no poguérem certificar-nos *de visu*, com volíam, puig los actuals ocupants de la casa nos respongueren ab un *no* sech quan nos hi presentárem pera visitarla. En una de las portas se'ns havia dit que hi havia un escut de ferro, que tampoch per la mateixa rahó poguérem examinar: en cambi, un altre de pedra que hi ha da-

munt la entrada principal, está tant mutilat y emblanquinat, que cap dato poguérem tráuren.

En los marges del camí que á la dreta de la vía se dirigeix al fondo de Sant Martí, nos feu notar lo Sr. Bofill la existencia de la planta *acanthus mollis*, afegint que aquests era la única localitat dels encontorns de Barcelona hont dita planta se troba espontánea. Aquesta notable particularitat botánica llegítimarà donchs una petita digressió.

Pertany dita planta á la familia de las acantáceas, notable per la bellesa de sas flors. La especie principal s'anomena *branca ursina* porque sas fullas se semblan bon xich á la pota de un os. Lo género *acantho* té dotze especies, pertanyents quasi totes á las regions tropicals y sols alguna com l'acanto espinós, l'acanto blanch y l'acanto lussitá se troben en nostres jardins. Les arrels, fullas y flors del acanto son essencialment mucilaginosas y s'emplean en medicina; les arrels, á més, son ricas en tanino y s'cullen en la tardor ó primavera y després de dessecadas s'administren en decocció contra la hemoptísia y la menorragia; las fullas son utilizadas com emolients, tant al interior com al exterior, en tots los cassos en que hi ha irritació y s'ha atribuït sense rahó als

Lo gran retaule gòtic del altar major, que representa la vida de Sant Martí; está molt deslluhit y maltractat, faltanhi la meytat del requadre central inferior

brots d'aquestas plantas la propietat de curar las ossegadas de las serps verinosas.

Sas fullas, llargas y profundament escotadas, han sigut imitadas pera l'ornat de frisos, cornisas y altrás pessas d'arquitectura. L'acanto es un carácter distintiu del capitell corinti. Segons Vitruvi, l'arquitecte corinti Calímaco tingué la idea d'aquest género d'ornamentació, al veure l'efecte produhit per acantos que estavan espontáneament extesos al voltant d'un cistellet cobert ab una llarga teula y col·locat sobre la urna funeraria d'una noya. La especie d'acanto reproduhida en l'art grech y romá es l'acanto cultivat (*acanthus mollis*); los artistas de la Edat-mitja han preferit l'acanto silvestre (*acanthus spinosa*) que es més petit y d'un efecte ménos agradable.

vi

Avans d'arribar al reduhit recinte que s'anomena *plassa de la Constitució*, davant de la iglesia, se troban á la esquerra los antichs edificis de la vella casa de la Vila, composta de

baixos y primer pis, vegents'hi encara las finestras de las carnicerías, ab un pedrís exterior á tot lo llarch.

A continuació ve l'*cementiri* nou dels protestants y lliure-pensadors, sumament reduhit y adossat al catòlich. Pera entrar á aquest ténen de pujarse uns grahons construhits en un mur de uns sis pams, alsat pera que las ayguas que baixan per lo camí en temps de plujas no inunden la iglesia. Al mitj y sobre un pedestal s'eleva una bonica creu de ferro reixada, voltada d'alguns xiprers. En las parets s'hi véuhen unas rajolas de Valencia representant un *Via-crucis*.

La portada del temple es gòtica ab un remato sobreposat de molt mal gust (barroch). Tota la portada está, com havém dit, coberta de ferraduras; qual particularitat també s'nota en los demás temples dedicats a Sant Martí, de que tenim conéixement, lo que fa creure que sia una senyal característica deguda á representarse sempre dit Sant á cavall, com se veu esculpturat en lo tímpano de aquesta iglesia, en lo moment de partir sa capa ab los pobres.

En las dúas columnatas més exteriors de la portada s'hi destaca ben bé un petit escut ab una sella y estrep, que tant pot donar á entendre que contribuï á la edificació del temple una familia Sellés, com indicar que allí era punt de parada del correu, aixís com designa altre escut semblant en la capella de Marcús de Barcelona, que allí era antigüament lo punt de sortida del meteix.

A dreta y esquerra de la porta principal hi ha las estátuas dels apóstols St. Pere y St. Pau, distingintse ben bé sota la primera la fetxa 1688. Per sobre las columnetas del portal corre un ben treballat motlluratje de fulles d'acanto, excepte en lo extrem de la dreta, que representa á Adan y Eva. Las sis peanyas que completan la ornamentació figuran caps de sants, mes tant mutilats que no pòden reconéixer. Decoran la fatxada un Sant Cristó, ab lo bon y mal lladre, d'alt relleu, sobre meteix de la portada; lo *ull-de-bou* ben poc elegant, y, damunt d'aquest, empotrat y delicadament esculpturat en pedra, un escut gòtic, ab una hermosa P al mitj, que per sa elegancia y estil suposém anterior al resto de la construcció y tal volta trasladat allí sols pera millor conservar-se.

En lo interior del temple es notable, més pera la indumentaria que com obra d'art, lo gran retaule gòtic del altar major, que representa la vida de Sant Martí; está molt deslluhit y maltractat, faltanhi la meytat del requadre central inferior, que serví, segons se descubrí més tart, pera fer un basament á una imatge de la Mare de Deu dels Dolors en son altar. Aixó proba las épocas de mal gust que ha atravesat la iglesia, en la qual no fa gayre era costum tradicional lo posar davant dels altars laterals, en diadas de gran festa, unas cortinas de indiana de colors clars, que donavan al temple tot l'aspecte de una alcoba. Gracias al actual Sr. Vicari, ha desaparegut totalment aquesta lletja costum. —Per lo raras que

van sent, mereix també fixar l'atenció un arrimadero de rajola de Valencia, figurant un dels passos de la Passió, que s'troba en lo primer altar de la esquerra hont s'obre la escala que conduheix á la *rectoría*.

S'alsa aquesta, en edifici separat, á l'altra banda del camí de la iglesia y comunica ab aquesta formant per damunt d'aquell un ample pont. Son interior es senzill y tot en ell respira la pau del camp. Lo Sr. Vicari, persona molt amable é ilustrada, nos rebé afectuosament y'ns ensenyá un reliquiari pera *lignum crucis* y una creu gòtica platejada (s. XVIII), de poch mérit, altra creu daurada, de la meteixa época, pero més notable, era al Clot. Serveix la una en los entierros de cossos grans y l'altra en lo dels albat. Vegérem també allí alguns mobles del sigle passat, algunas fotografías del nou temple de St. Martí y un sofà amplíssim, hont s'hi han extés molts ferits en temps de la Jamancia, y s'hi han assegut, entre altres, lo general Prim y lo Dr. Guíu, anomenat també lo *Doctor gros* per sa gran corpulència, qui deixá escrita una curiosíssima resenya referent á la guerra del any 8, que guarda avuy en son poder lo Sr. Rector de la iglesia nova.

Al sortir de la rectoría, sota lo pont format per la meteixa sobre l'camí, nos cridá l'atenció un fragment de lápida, empostrat en un àngul, que no poguérem calcar ni estudiar, tant per la perentorietat del temps com per no anar preparats al objecte. Está molt borrada.

De tornada seguirem lo meteix camí, nomenat *del cementiri*, fins á la carretera de Sant Andreu, per hont passa lo tramvia, y en lo punt de confluència examinárem la bonica *creu de terme* de la Sagrera. En lo sócal de la columna porta grabadas tres fetxas: 1583, fetxa de la erecció (no 1589, com diu nostre ANUARI, any I, pl. 227, y l'*Excursionista* any I, pl. 38); 1768 y 1875 fetxas de restauració, la darrera vegada després de haver derribat lo fuste los republicans en 1873.

La torre del Fanch s'aixeca á poca distancia de la creu, cap a la població.

vii

Veyent que l'hora ho permetia, nos atansárem á aquesta y anárem á visitar la *Casa de la Vila*, construhida fa pochs anys baix la direcció del arquitecte D. Pere Falqués.

La planta de l'edifici es quadrilonga ab un pati central porticat en quin centre s'alsa una font pública. En la planta baixa hi ha establerts los serveys municipals, com son: jutjat, metje forense, bombers, municipals, serenos, etc. En lo primer pis, los salons y oficinas, que recorreguérem rápidamente acompanyats dels Srs. Cantí, President del *Centre Catalanista Provensalench*, Duarte, arxiver municipal y los consocis Srs. Serra y Sulé y Trullás, que'ns esperavan y'ns donárem noticias de la arribada de la Comissió Catalana.

Una escala, que es potser la part méns celebrable del edifici, s'obre en un àngul del pórtic de baix y conduheix á la galería del primer pis. Seguint á la dreta visitárem lo grandíós saló d'actes públichs, hont vegérem esposat lo magnífich projecte de cementiri nou en lo Guinardó; la Comptaduría y Caixa; lo Arxiu, perfectament ordenat, en que no vegérem cap document notable, datant lo més antich del any 1810; lo Consistori, hermós saló semi-circular, suntuosament decorat, ab llum zenital y una imponent columnata, que divideix la grade-ria, hont hi ha disposats los purpitres y assientos de vellut vermell dels regidors, de la espayosa galería destinada al públich; la Sala de sessions secretas y de conferencias, severament adornada, en la qual se conservan los sillons dels

Nos atansárem á aquesta
y anárem á visitar la *Casa de la
Vila*, construhida fa pochs anys
baix la direcció del arquitecte
D. Pere Falqués

antics consellers y, per fi, la Secretaria y lo Despaig del Sr. Alcalde primer, luxosament moblat. En aquest darrer vegérem un plano del terme municipal, per lo qual pot un ferse cárrech de la extensió extraordinaria del meteix.

viii

Davant per davant de la Casa de la Vila, a l'altra banda de la plassa, hi ha un vell casal, conegut ab lo nom de *Torre de Sant Joan*, antich hospital dels cavallers de la ordre de Sant Joan de Malta. Lo edifici es gran, regular y compost de baixos, primer pis y golfas, estant habitat avuy en una petita part per masovers que no pujan may á aquelles per lo recel que'ls infundeix lo creure que havían servit de presó. Lo estat general de la construcció, fora de las pessas del davant, es lo més gran decaiment y abandono.

En la planta baixa, lo pati central ab arcadas está convertit en corralot, y gran part de les habitacions en estable y depósitos de grans y fruits. En una de aquestes vegérem

senyals de haverse després fa poch una groixuda volta, segons nos diguéren, atapahida d'ossos. Es notable en la meteixa planta baixa una paret groixudíssima, al menos té 23 pams, á través de la qual se passa pera pujar á la escala del primer pis, ampla y de senyorial aspecte. Quasi davant per davant de aquesta volta á l'altra banda del pati s'obre en un ángul la entrada de una capella abovedada consagrada a Sant Joan, en la qual fa poch anys s'hi deya encara missa cada festa, y ara sols per la diada del Sant. En un recó de la meteixa examinárem una bonica lápida surmontada de un escut. En lo terrat exterior del primer pis hi trobárem també dúas pedras, mostrant totas dúas un meteix escut esculpit y á més en lo terrat interior que s'extén sobre las arcadas del pati, descubrírem sobre un portal unas senyals que'ns sembláren lletras, y rascant una mica, se confirmá nostra presunció, si bé per la premura del temps, sols ne poguérem posar al descobert molt pocas.

Al principal objecte de ferlas aparéixer totas, se dedicá la segona excursió á Sant Martí, que s'verificá lo dia 25 del meteix mes, assistinhi los Srs. Arabía, Bofill (A.), Ros y Bosch, y l'infraescrit. Tampoch pogué conseguirse deixar enterament neta y llegible dita inscripció, que estava tapada ab una espessa gruixa de clas y guix. En sa virtut, lo Sr. Arabía quedá encarregat de terminar aquest pesat treball y de estudiar, no sols aquesta, sino també las altrás pedras dignas de atenció

que havíam vist en l'edifici [Estudi publicat per **auro invento**, al número 12, tardor-hivern 2024, pàgina 69, sota el títol "Lápidas y escuts de la Torre de Sant Joan"].

No dech acabar sens donar en nom de tots las més expressivas gracias als Srs. Ros y Bosch, Trullás y Serra y Sulé, delegats de l'ASSOCIACIÓ; als Srs. Rector y Vicari de la Parroquia, y als Srs. Alcalde, Comptador y Arxiver de la Casa de la Vila, per la amabilitat y atencions que constantment nos dispensáren duran la excursió.

SIMON ALSINA Y CLOS

NOTES

(1) L'ASSOCIACIÓ ha fet dúas visitas als establiments industrials de dita població y ne té projectadas algunas altrás. (V. la *Visita a la fábrica d'estampats dels Sr. Ricart y Cía.*, lo 7 de Maig de 1882, BUTLLETÍ, vol. V, 1883, pl. 26, y la *Excursió-visita á las obras de la "Compañía de Aguas de Barcelona, ladera derecha del Besós"*, lo 2 de Mars de 1884, BUTLLETÍ del present any, pl. 31.)

(2) Aquest barri del Clot se creu que es lo que antigüament s'anomenava *Clot de la mel*, á causa de haverhi allí lo depòsit de la que s'necessitava pera lo Palau dels Comtes de Barcelona y los primers senyors de la cort.

patrimoni

ESGLÉSIA DE LES SANTES JULIANA i SEMPRONIANA

El temple dedicat a les santes Juliana i Semproniana (patrones de Mataró) està a la Via Trajana, número 1, en el terme municipal de Sant Adrià de Besòs, just davant del barri de la Pau **(1)**. Va ser construïda el 1950 sota un projecte de Lluís Maria Albín. De la seva ornamentació cal destacar els capitells, esculpits per l'artista suís Charles Collet. Dissortadament s'han perdut les pintures murals, obra de Rafael Rosés Rivadavia **(2,3,4)**, que s'estenien pel frontis (amb imatges de la vida de les santes), la capella del Santíssim (Sant Sopar) i els laterals (Via Crucis).

Juliana i Semproniana eren dues nenes màrtirs cristianes d'Iluro (actual Mataró) que van ser decapitades a Castrum Octavianum (actual Sant Cugat del Vallès) l'any 304, juntament amb el seu mestre, sant Cugat.

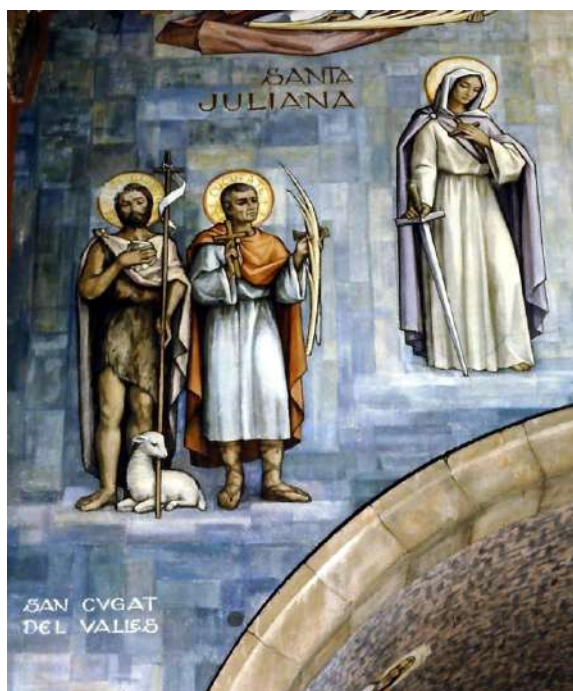
La parròquia va atendre la població creient del barri de la Pau fins que es va construir l'església de sant Ambrós, el 1973. L'antiga escola parroquial és avui el centre d'educació especial Mare de Déu de l'Esperança. ❖❖❖

(1)

(2)

(3)

(4)

exposicions

CLUB CENTENARI: CE JÚPITER

El Museu Olímpic i de l'Esport dedica una exposició temporal al Club Esportiu Júpter.

La trama urbana actual va estar plena d'activitats industrials i manufactureres de tota mena: foneries, fàbriques de cordes i de pianos, de paraigües i de productes químics, de licors i de begudes carbòniques, laboratoris farmacèutics, farineres...

Al barri s'hi han fet productes coneguts arreu de l'estat. Moltes d'aquestes empreses eren perilloses o provocaven molèsties al veïnat i van haver de marxar a llocs més adients, fora de nuclis urbans; moltes altres han plegat per causes diverses.

D'algunes d'aquestes empreses en tenim constància pel patrimoni arquitectònic que ha estat reconvertit en equipaments, com el cas de la Farinera Sant Jaume, avui Centre Cultural La Farinera del Clot o Alchemika, on hi ha diversos equipaments.

MUSEU OLÍMPIC I DE L'ESPORT

Avinguda de l'Estadi, 60. Tel. 93 292 5379

Del 25/11/2025 al 7/06/2026

Horari: de dimarts a dissabte, de 10 a 18 hores; diumenges i festius, de 10 a 14:30.

FET AL CLOT-CAMP DE L'ARPA

Al Clot-Camp de l'Arpa hi ha hagut tota mena d'indústries i fàbriques, grans i petites, que han donat feina i, més o menys riquesa, a la població. Aquesta exposició és un recull d'algunes d'aquestes empreses i dels productes que van fabricar, alguns dels quals molt coneguts.

La trama urbana actual va estar plena d'activitats industrials i manufactureres de tota mena: foneries, fàbriques de cordes i de pianos, de paraigües i de productes químics, de licors i de begudes carbòniques, laboratoris farmacèutics, farineres...

Al barri s'hi han fet productes coneguts arreu de l'estat. Moltes d'aquestes empreses eren perilloses o provocaven molèsties al veïnat i van haver de marxar a llocs més adients, fora de nuclis urbans; moltes altres han plegat per causes diverses.

D'algunes d'aquestes empreses en tenim constància pel patrimoni arquitectònic que ha estat reconvertit en equipaments, com el cas de la Farinera Sant Jaume, avui Centre Cultural La Farinera del Clot o Alchemika, on hi ha diversos equipaments.

CENTRE CULTURAL LA FARINERA DEL CLOT

Gran Via de les Corts Catalanes, 837. Tel. 93 291 8080

Del 7/11/2025 al 20/12/2025

Horari: de dilluns a divendres, de 9 a 22 hores; dissabtes, de 10 a 14 i de 16 a 20 hores.

ANIMALS INVISIBLES

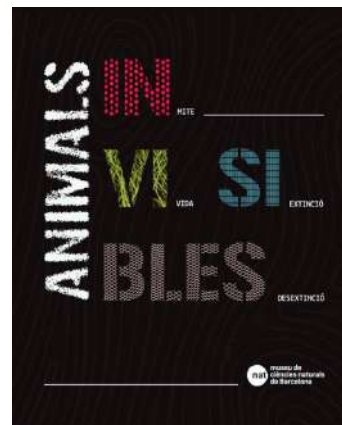
Invisible és allò que no veiem, perquè és fora de la nostra capacitat de visió, perquè és tan escàs que ens costa trobar-ho, o perquè s'amaga dels humans.

El passat i les llegendes també formen part d'un món invisible molt important per a la nostra vida a la Terra. Hem imaginat persones i ciutats invisibles, i hem escrit sobre això. Ara ha arribat l'hora de fer el mateix amb els altres animals.

En aquest moment d'enorme estrès planetari, la biodiversitat és clau per a garantir la bona salut global. Pel que fa als animals, hi ha moltes espècies que desco-neixem malgrat la importància que tenen a l'hora de mantenir l'equilibri dels eco-sistemes.

Visibilitzar les vides d'aquests animals i les històries que els envolten ens ajuda a reconèixer-los com a part substancial i indispensable del nostre món.

Els animals invisibles són mítics, extingits o, sobretot, vius, i ens vinculen a realitats que sovint semblen fantasies. Per això, amb més raó, els volem cuidar i protegir.

MUSEU DE CIÈNCIES NATURALS DE BARCELONA

Plaça Leonardo da Vinci, 4-5. Tel. 93 256 6002

Del 17/05/2025 al 10/01/2027

Horari: de dimarts a divendres, de 10 a 17 hores; dissabtes, de 10 a 19; diumenges i festius, de 10 a 20.

T-100: CENT ANYS DE METRO

El metro és molt més que un mitjà de transport ràpid, sostenible i eficient. És un agent de benestar i cohesió social que acostia persones i barris, facilita la mobilitat urbana i contribueix a la millora de la qualitat de l'aire.

Però més enllà de la seva funció pràctica, el metro ha estat part viva de la història de la ciutat. Ha esdevingut l'espina dorsal sobre la qual Barcelona ha crescut fins a consolidar una veritable àrea metropolitana. Una artèria que ha irrigat els nous desenvolupaments i ha acompanyat l'expansió urbana de les darreres dècades.

Símbol de modernitat en el seu naixement, l'any 1924, el metro ha estat també un motor d'innovació a Catalunya. Des de la conducció autònoma fins a la digitalització, passant per la integració tarifària, el metro ha empès els seus propis límits per anticipar el futur. Alhora, ha crescut a través d'una obra civil colossal, tant per la seva complexitat tècnica com pel seu abast centenari. Queden enrere les primeres estacions, excavades a mà. Avui, cucs de ferro de la mida d'avions comercials travessen el subsol de la ciutat i consoliden estacions a trenta plantes de profunditat.

Per tot això, el metro s'ha infiltrat en el nostre imaginari, en la nostra cultura i en la nostra vida quotidiana. No hi ha Barcelona sense metro, i no hi ha metro sense les persones. Aquesta exposició recorre totes aquestes dimensions per intentar resumir un segle de metro.

PALAU ROBERT

Passeig de Gràcia, 107. Tel. 93 292 1260

Del 31/10/2025 a l'1/02/2026

Horari: de dilluns a dissabte, de 9 a 20 hores; diumenges i festius, de 9 a 14:30.

CARTA HISTÒRICA DE BARCELONA

El Museu d'Història de Barcelona, amb l'Arxiu Contemporani, el Servei d'Arqueologia i l'Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya, han presentat la renovació de la Carta Històrica de Barcelona (barcelona.cat/museuhistoria/cartahistorica): un conjunt de mapes interactius que permeten seguir l'evolució de la ciutat des de l'any 150 aC fins al 2010.

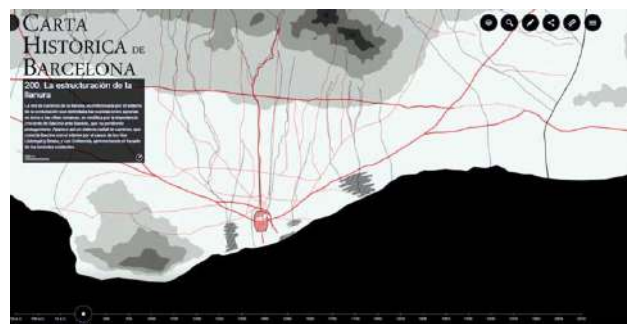
En la presentació en societat, el propassat 20 de novembre, el Museu justificava la novetat així: "Davant l'excel·lent acollida experimentada per les versions prèvies, el

La nova versió ha estat dissenyada per permetre'n la consulta mitjançant dispositius mòbils i facilitar-hi la navegació temàtica en el temps a través de les capes específiques

Museu d'Història de Barcelona en presenta ara una versió ampliada i millorada. Pel que fa als trets tècnics, a més d'actualitzar-ne el software, la nova versió ha estat dissenyada per permetre'n la consulta mitjançant dispositius mòbils i facilitar-hi la navegació temàtica en el temps a través de les capes específiques. Quant als continguts cartogràfics, incorpora una profunda revisió de la cartografia del segle XX, elaborada a partir de la georeferenciació detallada dels fulls del plànol Martorell del 1936, de l'ortofotografia del 1956 i del 1974 o 1977, segons el cas, i de les làmines del plànol del Pla General Metropolità del 1976."

A més de la Carta Històrica, l'Ajuntament posa a l'abast altres instruments audiovisuals com la Carta Arqueològica de Barcelona (cartaarqueologica.bcn.cat/) o una passejada virtual per la Barcelona romana del segle III (Barcino 3D).

D'altra banda, també l'Arxiu Històric del Poblenou ha renovat el seu projecte cartogràfic (vegeu **auro invento**, núm. 10, primavera 2024). Es pot trobar a la seva pàgina web: mapes.arxiuhistoricpoblenou.cat/mapes-online/ ❖❖❖

Any
200

Any
1300

Any
1840

Any
1992

antic municipi

Arxiu Històric del Poblenou (AHPN)

ELS CARRERS DEL POBLENOU

Els carrers del Poblenou. Nomenclàtor i estudi toponímic (AHPN i Ajuntament de Barcelona, 1982, 1993) va ser el primer llibre que parlava de la història dels carrers d'un barri de Barcelona. Publiquem l'estudi toponímic actualitzat al 1993 amb els dibuixos de Carles Guiral de 1982.

ELS NOMS DELS CARRERS

De les pastures als prats d'indianes

El Poblenou té una història curta —a tot estirar, dos-cents cinquanta o tres-cents anys— i una «prehistòria» una mica més llarga, però no gaire, perquè tres o quatre mil anys enrere la major part del territori on s'enclava el barri encara no havia emergit de les aigües. Aquesta història i aquesta «prehistòria» han quedat bastant ben reflectides en els noms de lloc —o, si us estimeu més una expressió més culta, en els topònims—, de manera que un breu repàs als noms dels carrers —els noms que porten ara i els que han tingut en el passat— pot convertir-se en una ràpida visió del nostre pretèrit i del nostre present.

Abans del segle XVIII, a l'espai que avui ocupa el barri no s'hi veia altra cosa sinó marjals, pastures fàcilment inundades pels aiguats de la primavera i la tardor i unes poques terres de conreu sembrades de cereals, llegums i verdures. L'aprofitament de les pastures havia estat concedit a la ciutat de Barcelona, i els seus consellers, des de la perspectiva de la plaça de Sant Jaume, les solien designar com “les herbes de Llevant”, si bé algunes vegades utilitzaven els noms amb què les havien batejades els pastors, els pescadors, els cavadors i els pagesos que les freqüentaven, noms que, a més de ser més castissos, descrivien a la perfecció el caràcter pantanós de la zona: la Granota, la Llacuna i el Joncar.

És una obra col·lectiva de l'AHPN amb textos de: Mercè Arnal, Manuel Arranz, Nicasi Camps, Josep M. Carreras, Rosa M. Castany, Ricard Cerdan, Carles Guiral, Alicia Gutiérrez, Josep M. Huertas, Jordi Montaner, Robert Nebot i Xavier Ripoll.

D'aquests tres topònims, el primer s'ha perdut —potser era massa “cridaner”—, mentre que els dos darrers s'han conservat.

Pel que fa als camps conreats, cal assenyalar que alguns, com que tenien forma quadrangular i eren plantats d'hortalisses, rebien el nom de “taulats”: els documents dels segles XVII i XVIII ens parlen de l'existència del Taulat d'en Llimona i del Taulat de Mossèn Valls. No és possible precisar-ne la situació, però sí que es pot afirmar que un d'aquests taulats va donar nom a un carrer i a un important sector del barri.

A l'actualitat, a més dels esmentats, els noms de quatre vies més mantenen el record de l'època en què l'agricultura, la ramaderia, la caça i la recollida de joncs constituïen les úniques activitats a les terres poblenovines: el camí dels Capellans, els carrers de l'Agricultura i de Perelló i el passatge de la Vinyassa.

Tot començà a canviar al segle XVIII. La manca quasi total de població i les facilitats que les institucions públiques trobaven per instal·lar-s'hi van ser els motius de l'establiment a les terres poblenovines d'un llatzeret o “casa de la quarantena” (al decenni de 1720), del primer cementiri general de Barcelona (el 1725, per iniciativa del bisbe Josep Climent) i del camp de tir on feien pràctiques els artillers de la guarnició barcelonesa. El carrer del Llatzeret, un passatge de la Quarantena ja desaparegut fa un munt d'anys, el nom de “passeig del Cementiri” que durant molt temps va tenir l'avinguda Icària, la carretera del Bisbe, el camí, i el passatge de rera el Cementiri Vell i el Camp de la Bota són els topònims que assenyalaven la presència dels establiments referits, dels quals només un —el cementiri— ha perdurat fins als nostres dies.

No obstant ser situat a hores d'ara fora de l'àmbit poblenoví i de no correspondre a un carrer sinó a un petit barri, el topònim del Camp de la Bota bé mereix que li dediquem tres o quatre línies; ho reclama si més no el seu caràcter “iti-

nerant". Deriva de la catalanització del mot francès "butte", amb què es designa la petita elevació a la qual han d'apuntar els artillers en les pràctiques de tir i apareix al llarg del segle XVIII —o potser a la darrereria del segle XVII— designant un indret situat a l'est i no gaire lluny —menys d'un quilòmetre— de la Ciutadella. Però a la segona meitat del segle XIX, a causa de l'establiment de nombroses fàbriques en el sector i també d'alguns nuclis d'habitatges, el camp de tir es va traslladar uns tres quilòmetres cap a llevant... i el topònim de Camp de la Bota el va acompanyar en el desplaçament.

Els canvis promoguts per les autoritats i les institucions públiques van ser importants, però encara ho van ser més els que impulsà la iniciativa privada. Des dels decennis del 1730 i 1740, el baix preu dels terrenys i l'abundància d'aigua van atraure els fabricants d'indianes o teixits de cotó estampat, els quals convertiren les pastures i els marjals —sanejats parcialment gràcies a una xarxa de sèquies i corredores— en immensos estenedors on exposaven al sol les peces de roba, per tal de blanquejar-les abans de l'estampació. Sembla que només el passatge de Bosch —després anomenat de Bosch i Labrús— ha mantingut de forma precària la memòria d'aquells estenedors o prats d'indianes, que foren bastant nombrosos i que constituïren el punt de partida de les grans fàbriques del segle XIX.

Promotors i fabricants

Al segle XIX, Catalunya esdevingué "el taller d'Espanya", i Sant Martí de Provençals —terme municipal en què s'encloïa el Poblenou— fou conegut com el "Manchester català", pel fet de concentrar-s'hi un crescut nombre d'empreses tèxtils, principalment del ram de l'aigua (blanqueig, tintoreria, estampació, aprest, etc.). Però no hi mancaren les relacionades amb la siderúrgia, la construcció mecànica, el treball del cuir, la destil·lació de licors, etc. I la seva presència es reflectí en el nom d'un grapat de vies poblenovines: passatge de Casas Jover (fabricant de teixits), passatge de la Fàbrica de Vilarasau, passatge del marquès de Santa Isabel (fabricant de teixits ennoblits), carrer del Treball, carrer dels "Curtidores", carrer dels "Herreros", carrer del Gas, passatge i plaça de Klein (nom d'un altre industrial, el qual, a més, posseïa terrenys edificables), carrer de la Indústria (nom que dugué fins al 1886 l'actual carrer de la Llacuna), etc.

Aquestes empreses industrials ocupaven centenars d'homes, dones i nens, i tots ells cercaven habitatge prop del lloc de treball, per tal d'evitar uns desplaçaments que haurien consumit les migrades energies i el poc temps lliure que deixaven unes jornades laborals d'onze, dotze i més hores. Per aquesta raó, sobre els sorralis o sobre les terres abans dedicades a l'agricultura i la ramaderia que hi havia entre les instal·lacions fabrils, s'hi van dur a terme desenes de par-

cel·lacions i es van edificar centenars d'habitatges destinats als treballadors de les fàbriques. Els seus promotors i beneficiaris —quasi sempre pagesos rics, terratinents absentsistes i empresaris industrials—, guiats només per un afany de lucre que no tenia cap mena de limitació efectiva per part de les lleis o les autoritats, van aprofitar els terrenys tant com van poder, obrint-hi carrers l'amplada dels quals oscil·lava entre els vint i els trenta pams, i reduint al mínim les dimensions de les eixides, els patis interiors i els mateixos habitatges.

Molt sovint, aquests nous carrers van rebre noms relacionats amb els seus promotors. Unes vegades, la nova via es batejava amb el cognom del propietari dels terrenys. Altres vegades, el nom de fonts del promotor o d'un familiar (esposa, fills, etc.) motivava que un carrer es dediqués a un determinat sant o a una determinada advocació religiosa. En posarem un parell d'exemples. Al començament dels anys 1850, Cristòfor Matas va anomenar carrer de Sant Cristòfor la via que va obrir en terres de la seva propietat. També sembla probable que el carrer de Sant Pere —després carrer de Marià Aguiló— rebés aquell nom per haver estat creat en

terrenys que en part pertanyien a Pere Cantí o bé quan aquest personatge ocupava l'alcaldia de Sant Martí, o potser per totes dues raons. Sembla que en alguns casos —pocs—, aquests carrers es guarniren amb rajoles o nínxols amb la imatge del sant a qui eren dedicats.

Ara bé, no tots els “urbanitzadors” del segle passat van sentir aquesta vanitat, aquest desig de perpetuar el seu nom o el seu cognom en un carrer o una plaça. N'hi hagué d'altres que proposaren denominacions evocadores de virtuts, de fets gloriosos, de personatges il·lustres o d'innovacions simbolitzadores del progrés. És així com als decennis de 1850 i 1860 apareixen les places de la Unió i d'Isabel II —ara placeta de Prim—, de la Princesa, del Ferrocarril, etc.

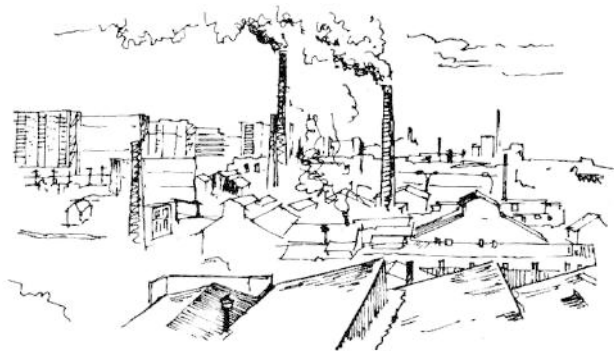
Un municipi polititzat

És ben sabut que el Poblenou, en el decurs del segle XIX, va ser un reducte de progressistes i republicans federals, que hi tenien un bon nombre d'adeptes i simpatitzants, i que fins a l'agregació a Barcelona (1897), van ocupar sovint

És ben sabut que el Poblenou, en el decurs del segle XIX, va ser un reducte de progressistes i republicans federals, que hi tenien un bon nombre d'adeptes i simpatitzants, i que fins a l'agregació a Barcelona (1897), van ocupar sovint l'alcaldia de Sant Martí de Provençals

l'alcaldia de Sant Martí de Provençals. També és ben conegut el contingut ètic de l'ideari dels uns i dels altres i l'hostilitat que sentien els federals envers la monarquia borbònica. Per això no ens resulta sorprenent ni la retolació de carrers amb noms de virtuts cíviques ni el canvi de noms d'algunes vies al cap de poc de la Revolució de Setembre de 1868, quan Isabel II i la Princesa hagueren de cedir una plaça i un carrer del Poblenou al general Prim i a l'almirall Topete, és a dir, als caps de l'aixecament militar que les havia destronades i foragitades d'Espanya.

Els fets que acabem de descriure no van ser exclusius del Poblenou ni dels altres barris que componien, al segle XIX, el municipi de Sant Martí. Es va donar també als altres pobles del pla de Barcelona on els seguidors de Pi i Margall i de Salmerón eren nombrosos, com ara Gràcia, Sants, Sant Andreu

de Palomar... És a dir, en aquells on, per la presència de la indústria, hi havia classes populars que lluitaven per una societat més justa i que, per tant, eren sensibles als esdeveniments polítics. I, molt significativament, no es van produir en els pobles del mateix pla menys industrialitzats, per exemple, Sant Gervasi de Cassoles, Sarrià, etc.

Molts dels carrers poblenovins oberts als decennis de 1860, 1870 i 1880 van rebre noms extrets de la història catalana, principalment de la del període medieval. Els seus promotors —i les autoritats de Sant Martí de Provençals— seguien l'exemple donat per l'historiador i polític Víctor Balaguer quan va batejar les vies de l'Eixample barceloní, i tractaven de convertir el nomenclàtor dels carrers del Poblenou en un resum de la història de Catalunya, un resum fet des d'una perspectiva romàntica, és a dir, mostrant poc rigor a l'hora d'establir els esdeveniments del passat i acceptant tota mena de llegendes i tradicions, encara que fossin totalment mancades de base històrica. Per això, al costat de carrers dedicats a personatges ben documentats com ara Pau Claris, el rei Jaume I el Conqueridor o el cronista Muntaner, sorgí un carrer dedicat a la família Pinós, molt probablement perquè un dels seus membres apareixia com a protagonista de la llegenda del rescat de les cent donzelles.

Molts d'aquests noms desaparegueren al cap de vint o trenta anys, amb motiu de l'agregació a Barcelona esdevinguda el 1897, tot i les nombroses gestions fetes per evitar-la. La incorporació de Sant Martí, Sants, Sant Gervasi, Gràcia, etc., va comportar que en el nomenclàtor dels carrers de l'engrandit terme municipal de Barcelona apareguessin moltes duplicacions i fins algunes triplicacions. I per tal d'eliminar-les, un seguit de vies dels antics pobles annexionats en veieren modificada la denominació. En l'àmbit poblenoví s'hi comptaren més de quinze canvis per aquesta raó: el carrer de Jaume I fou rebatejat com a carrer de la Jonquera; Wifred o Guifré com a carrer Peralada; Entença com a carrer de Fernando Poo; Muntaner com a carrer de Vallmitjana; Rocafort com a carrer de Vidal i Valenciano, etc. Ah! Cal afegir-hi que, malgrat el zel del funcionari encarregat del nomenclàtor barceloní, es va mantenir una duplicació: dos carrers, un a l'Eixample barceloní i un altre al Poblenou —més concretament al sector del Taulat—, continuaren portant el nom de Pau Claris. Així ha estat fins al 1992, que ha passat a dir-se de Rafael Campalans.

Les promocions privades

Fins ara hem parlat quasi exclusivament dels noms donats a les places i als carrers que, al llarg del segle XIX, sorgiren de les parcel·lacions i les urbanitzacions promogudes per la iniciativa privada, totes elles d'abast territorial força limitat. Ara bé, pel fet de ser moltes i de juxtaposar-se sovint, aquestes actuacions configuraren urbanísticament un important sector del barri. Tot seguit tractarem de sistematitzar i completar la història i la toponímia de les vies poblenovines projectades i obertes per particulars; a continuació abordarem l'estudi dels noms dels carrers oberts a partir de programes urbanístics dels poders públics i, per acabar, ens referirem als canvis de noms esdevinguts al nostre segle, de vegades relacionats amb els canvis de la trajectòria política del país.

Les parcel·lacions i les urbanitzacions impulsades per la iniciativa privada al Poblenou han conegut dues èpoques: la primera, de què acabem de parlar, arrencaria del decenni de 1840 i arribaria fins al de 1880, i es caracteritza per la manca d'un pla d'urbanisme a nivell de municipi o de barri,

Rovira i Trias, ben conegut pel fet d'encarnar l'oposició al pla d'eixample de Barcelona traçat per Ildefons Cerdà, va ser arquitecte municipal de Sant Martí de Provençals, als decennis de 1850 i 1860

i per l'absència quasi total de traves a l'acció dels particulars, els quals, per la conversió de terres ermes o d'ús agrícola en espais edificables, volen obtenir uns guanys elevats fent-hi sols una petita inversió i sense córrer cap mena de risc. És l'època de Pere Cantí —important propietari de terres i alcalde de Sant Martí en moments decisius—, de Denis i Companyia —que pels volts de 1850 urbanitza els terrenys propers al carrer Taulat on hi havia hagut una de les primeres fàbriques de productes químics d'Espanya—, de Jacint Trullàs, de Francesc Castanys i d'Antoni Rovira i Trias. Aquest darrer personatge és, potser, qui resumeix millor aquesta etapa. Rovira i Trias, ben conegut pel fet d'encarnar l'oposició al pla d'eixample de Barcelona traçat per Ildefons Cerdà, va ser arquitecte municipal de Sant Martí de Provençals, als decennis de 1850 i 1860, i com a tal va ser el responsable de posar ordre al caòtic urbanisme poblenoví. Però Rovira i Trias es mostrà extraordinàriament respectuós amb la propietat privada, i davant de les sol·licituds de permisos per parcel·lar

i edificar, sempre va dir que sí, limitant-se a recomanar bon gust en les façanes, a fer eixamplar una mica els carrers quan els que els projectaven els preveïen d'una amplada inferior a vint o vint-i-cinc pams, a suggerir noms per a les noves vies quan els promotors s'oblidaven de fer-ho i a recordar les normes sobre carreteres i camins veïnals quan hom volia construir al llarg dels actuals carrers de Pere IV i de Sant Joan de Malta. Tot plegat ben poca cosa. Amb aquesta actuació al municipi de Sant Martí, Rovira i Trias se'ns manifesta com un significatiu representant del "laissez faire" en el camp de l'urbanisme.

Una segona etapa en la història de les urbanitzacions poblenovines promogudes per particulars s'inicia al decenni de 1880 i acaba al de 1930. És, doncs, un xic més llarga que la primera, i dins d'aquesta etapa se situa, l'any 1897, l'agregació del terme de Sant Martí de Provençals —i amb ell, la del barri del Poblenou— al municipi de Barcelona. Aquest fet, des del punt de vista de la toponímia, va tenir força repercussions, com ja hem pogut veure. Quant a l'urbanisme, però, va comportar menys canvis dels que hom podria suposar, perquè el fet decisiu, l'acceptació —amb retocs— del pla Cerdà per part de les autoritats de Sant Martí s'havia produït alguns anys abans de l'agregació. L'episodi, malgrat la seva importància, ha estat poc estudiat. No obstant això, sembla prou clar que hi exerciren un paper notable les pressions de les autoritats barcelonines i madri-lenyes i els bons oficis de l'arquitecte Pere Falqués.

En aquesta segona etapa, els propietaris del terreny ja no gaudeixen de la quasi il·limitada llibertat que havien tingut abans; ara s'han d'ajustar a unes normes que, d'entrada, semblen molt estrictes. Però ben aviat descobreixen que hi ha mètodes per desvirtuar el Pla Cerdà, perquè es pot respectar la forma —la quadrícula— i, al mateix temps, vulnerar l'esperit del Pla —espais lliures, aireació i insolació dels habitatges, etc. La solució és el "passatge", una solució encunyada a l'etapa precedent i que ara és utilitzada d'una manera sistemàtica, fins al punt que són relativament poques les illes de la trama Cerdà al nostre barri que no siguin travessades per un passatge.

Els passatges acostumen a ser els eixos de parcel·lacions i urbanitzacions no gaire ambiciosos i, en un percentatge de casos bastant elevat, són batejats amb els cognoms dels seus promotors: passatges de Bori, de Burrull, de Casamitjana, de Colomé, de Coll, de Cusidó, de Montoya, de Rovira, etc. De vegades, s'opta per batejar el passatge amb el nom del carrer pel qual s'hi accedeix, i així trobem els passatges del Treball i de Pallars. Però, sortosament continua havent-hi veïns amb imaginació i esperit cívic que donen a aquestes petites vies noms com el de passatge dels Ciutadans.

Urbanística municipal

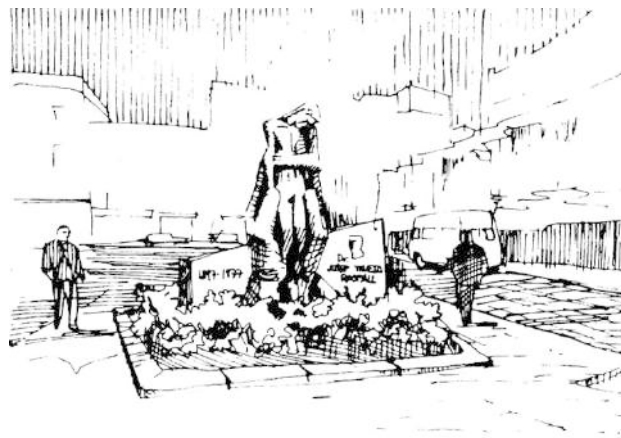
Cal que parlem ara dels noms dels carrers oberts d'acord amb programes viaris o urbanístics elaborats o impulsats pels poders públics. Això vol dir, primer de tot, parlar dels carrers que en un altre temps —de vegades no gaire llunyà— van ser carreteres i camins veïnals, per, tot seguit i amb més extensió, parlar dels carrers sorgits del Pla Cerdà.

Als segles XVIII i XIX, la preocupació de les autoritats per dotar el país d'una xarxa viària que facilités el moviment de persones i mercaderies i, per tant, l'activitat econòmica —i també, gràcies al ràpid trasllat de tropes, la repressió

Els passatges acostumen a ser els eixos de parcel·lacions i urbanitzacions no gaire ambiciosos i, en un percentatge de casos bastant elevat, són batejats amb els cognoms dels seus promotors

d'aldarulls i de revoltes—, es va concretar, en l'àmbit poblenoví, en l'aportació d'un camí ral o carretera de primer ordre —la carretera de França o de Mataró, actualment carrer de Pere IV— i en la conversió de dos camins agrícoles en camins veïnals posats sota la tutela de l'administració provincial —el camí del Clot o de la Torre de Sant Joan, ara carrer de Sant Joan de Malta, i el camí d'Horta, una part del qual correspon a l'actual camí Antic de València—. D'aquesta manera s'asseguraren a l'aglomeració poblenovina unes comunicacions més que acceptables amb el centre administratiu del seu municipi, amb Barcelona i amb els pobles veïns; i, a més, sense que ningú no s'ho proposés, la dotaren d'uns "eixos" que, si bé van resultar insuficients per vertebrar i posar ordre en el seu creixement urbà, almenys van evitar que el caos fos total.

És molt il·lustratiu comparar els efectes dels grans

eixos viaris de l'època franquista amb els d'èpoques anteriors: la carretera de Mataró —o carrer de Pere IV— ha estat i continua sent un element integrador i cohesionador, mentre que la Gran Via de les Corts Catalanes —que engloba l'autopista de Mataró o autopista A-19— s'ha convertit en una autèntica "frontera" que separa i dificulta les relacions entre el Poblenou, d'una banda, i el Clot i la Verneda, de l'altra.

En relació amb l'eixample i reforma urbana de Barcelona traçats per Ildefons Cerdà, cal recordar que va ser aprovat pel govern central, l'any 1859, i que al cap de poc, l'escriptor, historiador i polític Víctor Balaguer va rebre l'encàrrec de retolar les vies que d'una manera total o parcial havien de, diguem-ne, discórrer pel terme municipal de Barcelona, encara no ampliat amb l'absorció dels pobles veïns. Com que tots els carrers poblenovins paral·lels al mar que preveia el Pla Cerdà tenien el seu origen al terme barceloní, tots ells foren batejats per Víctor Balaguer, i van rebre els noms de Wad Ras, Enna, Lluïl, Pujadas, Pallars, Glòries, Vilanova, Ali Bei, Ausiàs Marc, Casp i Corts Catalanes.

També cal recordar que al llarg de quasi vint anys una part de les autoritats locals, i molts propietaris de terrenys i immobles de Sant Martí de Provençals, van adoptar una actitud reticent o ambigua respecte al Pla Cerdà: no s'oposaven formalment al seu contingut, però tampoc no l'aplicaven. L'acceptació tardana del Pla Cerdà fou seguida per l'atorgament de nom a les vies que hi eren previstes i que no havien estat batejades per Víctor Balaguer, és a dir: a aquelles que en la seva totalitat formaven part del terme provençalenc. És per això que al decenni de 1880 el nomenclàtor dels carrers del Poblenou es va incrementar notablement: hi aparegueren els carrers de Lepant (ara Joan d'Àustria), Padilla (ara Zamora), Castillejos (ara Pamplona), Igualtat (ara Àlaba), Dos de Maig (ara Àvila), Independència (ara Badajoz), Catalunya (ara Granada), Luchana, Navas de Tolosa (ara Bilbao), Lope de Vega, Espronceda, Comerç (ara Bac de Roda), Balmes (ara Fluvià), Provençals, Sant Martí (ara Selva de Mar), Treball, Agricultura, Manso, etc. D'aquesta vintena de carrers, un ja va canviar de nom abans de l'agregació a Barcelona (el de la Indústria, que esdevingué carrer de la Llacuna, el 1886), i

quatre més ho van fer poc després de l'agregació a fi d'evitar duplicacions perquè hi havia vies de la mateixa denominació al nucli antic o l'Eixample de Barcelona (Comerç, Balmes, Sant Martí i Manso).

Substitucions de rètols

Fins al 1992 s'han projectat pocs carrers nous al nostre barri. Però això no significa que ja haguem de posar punt final a aquesta nota, perquè han estat moltes les vies obertes o projectades amb anterioritat que han vist substituïts els seus rètols, unes vegades per motius polítics i unes altres per raons urbanístiques.

A la Dictadura del general Primo de Rivera —o Primera Dictadura, del 1923 al 1930— no li va agradar que un petit carrer poblenoví fos dedicat a Atila, i molt menys li va

d'haver estat projectats i aprovats, hi havia carrers —els de Casp, Ausiàs Marc, Dos de Maig, Padilla i un llarg etcètera— que encara no havien estat totalment oberts i que, per tant, es presentaven amb un traçat discontinu, com una sèrie de trams deslligats els uns dels altres, separats per obstacles difícils de superar: vies i instal·lacions ferroviàries, fàbriques, magatzems, alguns camps de conreu, blocs d'habitatges, etc. En vista d'aquest panorama, difícil de modificar a curt o mitjà termini, l'Ajuntament de Barcelona va decidir donar nom i numeració pròpia a cadascun d'aquells trams. Com a resultat, un tram del primitiu carrer d'Ali Bei esdevingué carrer de Tànger, i un altre va prendre el nom de carrer del Marroc; la part inferior del carrer de Castillejos va passar a ser carrer de Pamplona, etc. En força casos, els noms nous corresponen a regions i ciutats de l'Estat espanyol (Bilbao, Pamplona, Àvila, Badajoz, etc.), potser per aplicació de la consigna franquista relativa a la “unidad de los hombres y de las tierras de España”.

La fi de la Segona Dictadura (1975) i el retorn de la democràcia als ajuntaments (1979) són fets que també s'han reflectit en els rètols d'algunes vies poblenovines. En la major part dels casos, el canvi ha suposat la retirada dels noms imposats pel règim franquista i la restitució de la denominació anterior o bé el reconeixement oficial del nom popular: l'Avinguda d'Icària i la Diagonal són, probablement, els dos exemples més clars i coneguts d'aquesta actitud.

Volem remarcar un fet significatiu: la perpetuació d'un bon grapat de noms de carrers gràcies a la memòria popular. Són noms que han estat bandejats de les guies i els nomenclàtors oficials, però que la memòria popular —la lloable tossuderia de molta gent— ha aconseguit de mantenir vius i de transmetre'ls fins avui. Recordem que als decennis de 1950 i 1960 la immensa majoria dels poblenovins continuàvem parlant de l'avinguda d'Icària, ignorant els rètols oficials, i que a hores d'ara, encara som molts els veïns del barri que ens resistim a dir carrer de Pere IV, carrer de Marià Aguiló i plaça Prim, i continuem parlant de la carretera de Mataró, del carrer de Sant Pere i de la placeta Isabel. Ara bé, també cal dir que la transmissió oral de certs noms de lloc no sempre és prou fidel, i que fins i tot pot crear situacions divertides:

L'Ajuntament de Barcelona va decidir donar nom i numeració pròpia a cadascun d'aquells trams. Com a resultat, un tram del primitiu carrer d'Ali Bei esdevingué carrer de Tànger, i un altre va prendre el nom de carrer del Marroc; la part inferior del carrer de Castillejos va passar a ser carrer de Pamplona, etc

plaire que un altre carrer, més important que l'anterior, portés el nom de Catalunya. Com a conseqüència tots dos van ser rebatejats, l'un amb el nom de l'Ebre, i l'altre amb el de San Quintín.

Per cert, durant la Segona República foren retirats els rètols que deien “Calle de San Quintín”, però no pas per reintegrar els que duïen gravat el nom de, Catalunya, sinó per posar-ne uns altres, en què es pogué llegir successivament “Carrer de Pablo Iglesias” i “Carrer de Martí Vilanova”. La permanència d'aquests darrers rètols va ser breu, perquè els arrencaren poc després de l'ocupació de Barcelona per les forces franquistes, i ara fou la ciutat de Granada la que donà nom al carrer. Quasi simultàniament, la Diagonal —que en el seu tram poblenoví és més una aspiració que no una realitat— es dedicà al cap del règim, el general Franco.

Al costat dels canvis amb una clara motivació política, se'n produïren d'altres que derivaven fonamentalment d'un fet urbanístic: l'incompliment parcial de les previsions del Pla Cerdà. Perquè el 1941-1942, al cap de vuitanta anys

alguns poblenovins, pensant que la plaça va ser dedicada primitivament a una santa i no a la reina Isabel II, parlen de la “placeta de Santa Isabel”, i així canonitzen una dona de vida no precisament exemplar.

MORT I RESURRECCIÓ D UN BARRI

Un indret conegut com Icària

Al sud del Poblenou hi havia, des de mitjan segle XIX, un barri petit format per uns pocs carrers que s'encabien entre les fàbriques nascudes amb la revolució industrial. Aquest indret es coneixia com a Icària a causa del carrer principal, que anava des de l'Estació de França fins al cementiri. El nom d'Icària li venia d'antic: Ildefons Cerdà va utilitzar-lo al seu famós pla urbanístic del 1859, influït com estava pel corrent socialista utòpic que propugnava el francès Etienne Cabet en el seu *Viatge a Icària*.

Tanmateix, el primer nom d'aquest carrer principal no fou el d'Icària, sinó el de passeig del Cementiri. Cap al 1920 els comerciants i els industrials de la zona demanaren a l'Ajuntament el canvi de nom perquè consideraren que el que hi havia no afavoria els seus interessos. El regidor Francesc Carreras Candi, que ja havia estat el principal ponent en els canvis succeïts als noms dels carrers de Barcelona el 1907, duts a terme per eliminar les duplicitats derivades de les agregacions dels pobles del Pla a Barcelona esdevingudes als anys 1897 i 1904, va proposar-los-hi el nom d'avinguda d'Icària influït per la idea de Cerdà. I així va ser, fins que després de la Guerra Civil s'hi imposà el de Capitán López Varela (1) per honorar un militar rebel contra el govern republicà, nom que hi perdurà fins al 1978.

Icària era tot just un grapat de carrerons el nucli més important dels quals era el compost pels carrers de Ciervo, Vallgorguina i Sant Pol. Uns quants comerços, un bar, un quiosc, una vaqueria i algunes festes formaven l'entramat social. Fins i tot un cor, La Moderna, va tenir-hi un temps la seva seu, tot aprofitant el local abandonat dels vells burots que eren al peu de la carretera del Bogatell, al costat de la vella claveguera i l'estació de mercaderies d'aquest nom.

Cap al 1978 el barri d'Icària estava quasi tot ell desocupat. L'Ajuntament, propietari dels pisos, volia enderrocar-lo per raó del seu mal estat. Lluny quedaven els temps de les festes al carrer i de l'existència de la caserna de cavalleria que li havia donat també vida. Un veí recordava a la premsa: (2)

«Entonces éramos 250 o 300 vecinos. Y era un barrio tranquilo. Los vecinos trabajaban en el ferrocarril, en la fábrica del gas o en las fundiciones de Poblenou.»

Aquest “entonces” es referia als anys cinquanta quan fins i tot hi havia barraquistes a les vores del Bogatell. El 1966 un grup d'industrials va promoure el “Pla de la Ribera”,

el propòsit del qual consistia a substituir aquell barri degradat i les fàbriques que l'envoltaven per una urbanització de caire especulatiu, com ho foren la major part de les urbanitzacions aixecades al llarg de la dictadura franquista. Un cop frenat el pla per l'oposició popular, que s'alarmà pel destí dels veïns que hi vivien (el Pla de la Ribera afectava tot el Taulat, amb uns 15.000 habitants), l'Ajuntament de Barcelona va impulsar, cap al 1972, el “Pla del Sector Marítim Oriental”, un pla semblant si bé l'actuació se centrava en una zona més reduïda. I a poc a poc es va anar buidant Icària de veïns i tallers.

Tanmateix, el canvi polític que va significar la mort de Franco i la crisi econòmica i social de la segona meitat dels anys setanta va aturar gairebé tots els projectes urbanístics. No fou fins després de la proclamació de Barcelona com a candidata olímpica del 1992 que els ulls municipals es fixaren un altre cop sobre Icària.

Cap a la Nova Icària

El dilluns 3 d'agost de 1987 començaven els enderrocs de fàbriques i habitatges al barri d'Icària i la rodalia. (3) En cinc anys un dels bressols de la “Manchester catalana”, malnom del Poblenou, havia d'esdevenir el darrer barri de Barcelona: Nova Icària. Abans, però, acollí els atletes de la 25a. Olimpíada i fou conegut com la Vila Olímpica, nom que encara avui té més força que el de Nova Icària, ajudat per la mateixa empresa, que als seus anuncis utilitzà més el nom de Vila Olímpica, segurament pensant que és un millor reclam per vendre els pisos:

“Viure a la Vila Olímpica: la gran oportunitat. Viure a pocs metres de la platja. Decideix-te a viure a la Vila Olímpica.» (*El País*, 24 març 1991.)

«¡No te lo crees! Desde la cama se ve el mar. Ven a la villa Olímpica. Aún puedes encontrar el piso que buscas.» (*El Periódico*, 20 octubre 1991.)

És igualment cert que als fullets de propaganda de l'empresa, s'hi diu “Nova Icària, barri marítim de Barcelona”, a la portada. D'una manera o d'una altra és molt probable que el nom popular, Vila Olímpica, prevalgui durant molt

temps sobre el nom pensat per l'equip d'arquitectes que va dissenyar el nou barri, el format per Josep Martorell, Oriol Bohigas, David Mackay i Albert Puigdomènech.

L'enderroc de fàbriques i pisos també va representar la desaparició de 14 carrers: Gasòmetre, Drumen, carretera del Bisbe, Hortolans, Pirineu, passatge del Pirineu, Sant Pol, Vallgorguina, Ciervo, carretera de l'Estació, rera del Cementiri Vell i els passatges de l'Adoberia, Sicília i Vieta. Dos més —Gas i passatge de Sicília— en veieren reduïda l'extensió. Així mateix, va desaparèixer la plaça del doctor Pont Freixas, un dels fundadors de l'Hospital dels Infecciosos, ara com ara Hospital del Mar, com també el modestíssim monòlit que li havia estat dedicat.

Els noms dels carrers desapareguts es referien a propietaris de terrenys (Drumen, Ciervo, Vieta), dedicacions industrials (Gasòmetre, Adoberia) o pageses (Hortolans), enclavaments concrets (carretera de l'Estació, rera del Cementiri Vell), indrets geogràfics diversos seguint un criteri molt habitual de bateig en els nomenclàtors **(4)** (Pirineu, Sant Pol, Vallgorguina) i, fins i tot, un homenatge de caire històric (carretera del Bisbe, pel bisbe Josep Climent, que va impulsar el primer cementiri general de Barcelona: el de Poblenou o Cementiri Vell).

El bateig d'un nou barri

En l'organigrama municipal una de les ponències de l'Àrea de Cultura és la de Nomenclatura. El 25 de març de 1987 la formaven Maria Aurèlia Capmany, regidora de l'Àrea d'Edicions i Publicacions, com a presidenta, i Ferran Mascarell, Manuel Tuñí, Carme San Miguel i Simó Artigues com a vocals. Mascarell era coordinador de l'Àrea de Cultura, Tuñí procedia d'Urbanisme, San Miguel era la secretària de Capmany i Artigues treballava aleshores a l'Àrea de Descentralització.

La preocupació per donar noms als nous carrers que s'havien de formar a la Vila Olímpica hi fou des del primer dia. De fet, però, fins al desembre del 1988 no començaren a discutir-se les primeres propostes. El dia 19 es reuní la ponència i es rebutjà de canviar el nom del passeig de Carles I pel de Marina “donada l'alta incidència que el canvi tindria en el veïnat”. **(5)** El criteri es revisà al cap de quatre anys i avui dia Carles I és Marina igual que abans de la Guerra Civil.

El 7 de febrer de 1990 la ponència va acollir amb satisfacció una idea del regidor d'Esports i Joventut, Enric Truñó, per posar-hi noms de ciutats olímpiques. Dos mesos més tard, el departament del Pla de la Ciutat hi objectà que ja hi havia carrers que duïen el nom d'algunes d'aquestes ciutats, com ara Londres, París, Atenes, etc.

Va passar l'estiu i encara no hi havia res de decidit. La Ponència de Nomenclatura va creure convenient de consultar el regidor del Districte Xè, on es construïa la Vila Olímpica, i

altres institucions (associacions de veïns, Arxiu Històric de Sant Martí de Provençals, Institut Municipal de Promoció Urbana —IMPU—, la constructora dels pisos —VOSA—, el regidor de Joventut i Esports ja esmentat, Enric Truñó, etc.).

D'aquestes consultes se'n derivà una reunió, celebrada el 5 de desembre de 1990 —amb l'assistència del regidor del Districte de Sant Martí, Joaquim de Nadal— en què es va deixar ben clar que “no es desitja que el sector anomenat Vila Olímpica resti després de les Olimpíades amb aquesta denominació, si bé, al contrari s'integri amb la resta de la ciutat, per la qual cosa i com a criteri prevalent proposa la continuïtat i perllongació dels noms dels vials existents en l'entorn del sector”. **(6)**

Tot i la redacció un pèl macarrònica del text, de Nadal entrava en un tema important. Els carrers verticals de l'Eixample eren dividits des del 1942 en noms diferents —per exemple, Igualtat havia estat partit entre Cartagena i Àlaba—, i el regidor no desitjava que es tornés a repetir la història, tot partint un nou tros del carrer, el que hauria d'anar d'Àlaba al mar, amb un tercer nom —apressem-nos a dir que és el que finalment ha passat. L'antic carrer de la Igualtat ara es diu Cartagena de la muntanya fins a la Gran Via; Àlaba des de la Gran Via fins a Wad Ras, que passa a dir-se Doctor Trueta, i Frederic Mompou fins a la mar.

La raó per oposar-se tècnicament al suggeriment del regidor arrencava de l'inconvenient d'haver de canviar la numeració del carrer d'Àlaba —i dels d'Àvila i Badajoz— si el seu nom persistia fins a la mar. No passava el mateix, en canvi, a Francisco Aranda, el passeig de Carles I, Joan d'Àustria, Zamora i Pamplona, segons el que va exposar el secretari de la ponència.

Aquella reunió del 5 de desembre de 1990 fou la primera a adoptar unes decisions concretes amb vista a batejar els nous carrers. El bisbe Climent fou l'únic, entre els carrers desapareguts, que salvà el nom perdut, tot i que en un altre indret, entre la futura església d'Abraham i el cementiri, segons la proposta de l'Arxiu Històric de Sant Martí de Provençals, en una argumentació molt ben duta per Manuel Arranz **(7)**, i la regidora de Cultura, Maria Aurèlia Capmany va pro-

posar amb èxit que la plaça més considerable del nou barri es digués Tirant lo Blanc, atès que el 1991 havia de ser l'any del cinquè centenari del famós llibre de Joanot Martorell. **(8)**

Mentrestant, Vila Olímpica, S.A., que aixecava els pisos i creava el nou barri, estudiava també propostes de noms per als carrers que s'anaven configurant.

Els noms pensats pels tècnics de Vila Olímpica S.A. es conegueren el gener de 1991 i es referien sobretot als parcs i les platges. Les zones verdes que es creaven entre la Barceloneta i la Mar Bella passaven a dir-se Carles I, Barceloneta, Cascades, Port Olímpic, dels Ponts, Poblenou i Mar Bella. En el cas de les platges, els noms proposats foren els de Barceloneta, Somorrostro, Nova Icària, Bogatell, Mar Bella i Nova Mar Bella. El desig de recordar els topònims fou bàsic a l'hora d'introduir-hi els noms de Somorrostro, Bogatell i Mar Bella. Els tres eren noms ben vius al Poblenou. El primer corresponia a un barri de barraques que havia existit des de la fi del segle passat fins al 1966 i que havia interromput, amb la seva existència, la continuació del passeig Marítim. El segon era el de la claveguera d'aquest nom. I el tercer corresponia a la platja tradicional del barri.

Igualment, els tècnics proposaren que un dels nous carrers es dediqués al baró de Coubertin, l'home que havia impulsat la celebració de les noves olimpíades a la darrereria del segle XIX. Aquesta proposta, curiosament, no es recollí en l'acord final de noms.

Van ser també les gents de Vila Olímpica les que van suggerir que els cinturons passessin a dir-se rondes quan s'acabessin. Hi insinuaren els noms de Ronda de la Muntanya i Ronda de Mar.

La mort de la Capmany

La mort de Maria Aurèlia Capmany va influir, probablement, sobre el fet que la ponència de Nomenclatura no es reunís al llarg de més d'un any, entre el 28 de febrer de 1991 i el 5 de març de 1992. La seva composició es va modificar. La formaven, en aquesta nova reunió, el nou regidor d'Edicions, Joan Fuster, Manuel Tuñí i Simó Artigues del vell equip, a més d'Ernest Maragall (Pla de la Ciutat), Francisco Longo i Anna Ramon.

En aquesta primera reunió la nova ponència va acordar de canviar el nom del passeig de Carles I per carrer de la Marina, "recuperant la identitat original que va subsistir fins a l'any 1939". **(9)** Val a dir que al llarg de l'any 1992 ha estat l'únic dels nous carrers —en aquest cas nou-vell, ja que agafa tot el recorregut fins la Diagonal— en què s'ha fet efectiu el bateig, fora de les places dels Voluntaris i dels Campions, places conjunturals dedicades als protagonistes olímpics.

A la mateixa reunió, s'hi va acordar de treure el nom de

la platja del Somorrostro, tan estimat per l'arquitecte Josep Martorell, i donar el nom genèric de Barceloneta a les dues platges que van des del barri de la Barceloneta fins a la fi del carrer de la Marina, al costat de l'hotel de les Arts.

Igualment, es va acordar batejar els cinturons com a rondes. El Cinturó del Litoral passà a dir-se Ronda del Litoral i el Segon Cinturó, Ronda de Dalt.

Al cap de dos mesos, el 5 de maig de 1992, els interiors de l'illa formada pels carrers Wad Ras, Pamplona, avinguda d'Icària i Joan d'Àustria, acolliren la vella proposta del regi-

L'enderroc de fàbriques i pisos també va representar la desaparició de 14 carrers: Gasòmetre, Drumen, carretera del Bisbe, Hortolans, Pirineu, passatge del Pirineu, Sant Pol, Vallgorguina, Cieruo, carretera de l'Estació, rera del Cementiri Vell i els passatges de l'Adoberia, Sicília i Vieta

dor de Joventut i Esports, i es batejaven amb noms de ciutats que havien estat olímpiques i no tenien ja carrer a Barcelona: Amsterdam, Anvers, Hèlsinki, Munic, Estocolm, Saint-Louis, Los Angeles, Melbourne i Seül. El nom de Moscou és reservat, "per la seva singularitat", **(10)** per al vial en forma el·líptica que va des de la Ronda del Litoral fins al carrer de Wad Ras (en el futur del Doctor Trueta). El fet que tots els membres de la ponència tinguessin un passat "roig" va fer dir a algú que tan singular era Los Angeles com Moscou, però que aquest tenia més "pedigrí" entre els ponents. Moscou no havia tingut mai un carrer a Barcelona, però sí que n'havia tingut Rússia seixanta anys enrere **(11)**.

El pes de Joan Fuster

El mateix mes de maig, esperonats per la proximitat dels Jocs Olímpics —havien d'inaugurar-se el 25 de juliol—, la ponència es va retrobar. El president, el regidor Joan Fuster, va explicitar que el millor criteri era honorar personalitats de la vida cultural catalana que no tinguessin encara cap vial dedicat, fins i tot en el cas dels carrers verticals. La proposta, ja antiga, del regidor del districte, quedava doncs arraconada. Ernest Maragall, en representació del Pla de la Ciutat, va abonar els propòsits de Joan Fuster, ja que així no calia renumerar els carrers. L'exemple, a més, de carrers que són una

recta però que duen noms diferents és constant a Barcelona, fins i tot en vies tan importants com ara les de la Creu Coberta i Sants, per posar un exemple.

Un cop resolta la qüestió, va caldre començar a compondre la llista, que quedà definitivament aprovada a les reunions de ponència del 3 de juliol i l'1 d'octubre, quan ja els Jocs eren només un record.

La llista definitiva era:

Salvador Espriu per a la perllongació de Zamora;
 Doctor Trueta en lloc de Wad Ras; **(12)**
 Joan Miró per a la perllongació de Joan d'Àustria;
 Frederic Mompou per a la perllongació d'Àlaba;
 Joan Oliver per a la perllongació de Pamplona;
 Jaume Vicens Vives per a la perllongació de Badajoz.

Tot i que en el cas de Trueta i Miró, dos jardins duen la dedicació, la ponència era conscient que només un carrer amb numeració acaba recordant de debò i concretament un personatge.

L'acord deixava clar que el bateig dels sis vials —cal deixar fora Wad Ras— es limitava “als trams de nous carrers del mateix sector de la nova urbanització, mantenint els noms vigents per als restants trams fins a la Gran Via de les Corts Catalanes”. **(13)**

L'u d'octubre s'acordava igualment de donar el nom de plaça dels Voluntaris a la formada a la cruïlla del carrer de la Marina i la Ronda del Litoral, i canviar el nom de passatge de Sicília **(14)** pel de Trelawny, combatent anglès mort a Barcelona durant el setge de 1714. El pare d'aquest Trelawny va batejar una població amb el nom de Barcelona.

A darrera hora es va donar el nom del primer alcalde de la Segona República a Barcelona, Jaume Aiguader, als laterals de la Ronda de Mar. Antigament aquest sector era un tram de l'avinguda d'Icària. El 9 i el 16 de gener de 1993 es van inaugurar les plaques dels nous carrers olímpics.

Els noms rebutjats

Damunt de la taula, rebutjats, van quedar noms que la ciutadania havia anat proposant, mitjançant diverses fórmules, al llarg dels anys per a batejar els nous carrers:

Prats d'Indianes, Obrador de Barcelona, Manchester Catalana, Arthur Young, Pi i Arimon, Salarich i Verdaguer, Monlau i Roca, Torres Clavé, **(15)** Goday i Casals, Fontseré i Domènech, Utopia, Nauvoo i Étienne Cabet.

Havia nascut un barri i els seus carrers i les seves places ja tenien nom.

NOTES

(1) El capità Luis López Varela va aixecar-se a la caserna dels Docks de l'avinguda d'Icària contra el govern republicà. L'any 1949 li van dedicar el carrer. L'alcalde Josep Maria Socas va canviar-ne el nom el 1978, tot i alguna protesta aïllada a la premsa.

(2) “Agonizan los últimos de Icaria”, SALES, Ferran; CABALLERO, Juanjo, a *Tele/Expres*, 7 de juny 1978).

(3) A la ratlla de 150 empreses i 100 famílies resultaren afectades per les expropiacions que feren desaparèixer Icària.

(4) La llista de canvis produïts per les agregacions afectà 386 vials i l'aprovaren el 5 de setembre de 1907. Dos dels vuit criteris van ser posar noms de poblacions catalanes i de regions espanyoles. (FABRE, Jaume; HUERTAS, Josep M., *Carrers de Barcelona*, Edhasa, Barcelona 1982, pp. 58 i 60).

(5) *Actes de la Ponència de Nomenclatura*. Número XXXIX (19 desembre 1988).

(6) *Actes de la Ponència de Nomenclatura*. Número XLVIII (5 desembre 1990).

(7) Manuel Arranz (1944-1990), historiador i president de l'Arxiu Històric del Poblenou, va treballar activament en els treballs de classificació del patrimoni de la zona derruïda.

(8) Maria Aurèlia Capmany havia adaptat per a lectors juvenils el *Tirant Lo Blanc*.

(9) La part meridional del carrer de la Marina fou batejada com a Doctor Robert el 1931. El 1939 recuperà el seu nom original, però el 1942 esdevingué Emperador Carlos I. Set anys més tard es deia simplement Carlos I.

(10) *Actes de la Ponència de Nomenclatura*. Número LII (5 de maig 1992).

(11) El carrer de Santa Engràcia, a Prosperitat, va dur el nom de Rússia als anys trenta.

(12) El doctor Josep Trueta (1897-1977) va néixer al carrer de Wad Ras del Poblenou el mateix any que Sant Martí de Provençals era annexionat a Barcelona. Un monument dedicat a la seva persona és a la Rambla del Poblenou.

(13) *Actes de la Ponència de Nomenclatura*. Número LV (1 d'octubre 1992)

(14) El passatge de Sicília duia aquest nom perquè era una travessia del carrer de Wellington, antigament Sicília.

(15) Pere Felip Monlau i Josep Torres Clavé ja tenen carrers a Barcelona. ❖❖❖

texts bàsics

Jaume Fabre / Josep Maria Huertas

CARRERS DE BARCELONA

Els autors de *Carrers de Barcelona*. Com han evolucionat els seus noms (Edhasa, 1982), amb fotografies de Pepe Encinas i Pere Monés, fan un repàs històric a l'evolució dels noms dels vials barcelonins des dels inicis del segle XVIII fins al moment de la publicació del llibre, en els inicis de la democràcia municipal. Publiquem els capítols referits als canvis del nomenclàtor durant el franquisme i en els inicis de la democràcia.

ELS ANYS DEL FRANQUISME

El dia 24 de febrer de 1939, quan encara no feia un mes que Barcelona havia estat ocupada per l'exèrcit franquista, "La Vanguardia Espanyola" publicava el següent avís:

"La Corporación de los Caminos de Hierro del Norte ha ampliado el servicio de trenes de viajeros hasta Vich, poniendo en circulación dos trenes con el siguiente horario: salida de la Plaza del Ejército Español (antes Cataluña) a las 18 horas; llegada, procedente de Vich, a las 3,25 de la mañana."

Encara no havia tingut ocasió l'Ajuntament de reunir-se per a tractar la qüestió dels canvis de noms de carrers de Barcelona i els canvis, d'una manera no oficial, eren un fet. Es repetia la situació de 1936, en què els esdeveniments anaven, en aquesta qüestió dels canvis de nom de carrers, molt més de pressa que les decisions oficials.

Com els canvis fets el 1936, resulta enormement difícil reconstruir els canvis fets el 1939 abans que hi hagués acords oficials sobre la qüestió. La memòria de la gent, i algunes notes de premsa, són les úniques fonts. Tenim constància precisa, només, d'aquests:

Passeig de Gràcia (durant la guerra, de Pi i Margall) - Paseo del General Mola.

Plaça de Catalunya - Plaza del Ejército Español.

Gran Via de les Corts Catalanes - Gran Vía del General Goded.

Via Laietana (Via Durruti durant guerra) - Vía José Antonio.

Plaça d'Alcalà Zamora (durant guerra, dels germans Badia, i actualment de Francesc Macià) - Plaza del Ejército Marroquí.

Cap d'aquests canvis no oficials fou reconegut després oficialment. El Passeig de Gràcia restà amb el seu nom tradicional, el nom del General Mola anà a parar a un tros del Passeig de Sant Joan, el de José Antonio a la Gran Vía i el del General Goded al que fins aleshores havia estat Avinguda de Pau Casals. El nom de Calvo Sotelo substituï el dels germans Badia, la Plaça de Catalunya conservà el seu nom tradicional, i ni l'exèrcit espanyol ni el marroquí entraren oficialment al nomenclàtor franquista. No deixa de ser paradoxal que Barcelona no hagi tingut una avinguda de l'Exèrcit fins a 1979, per decisió del primer ajuntament democràtic que ha tingut la ciutat després de la mort del Generalísimo de los Ejércitos.

"Borrar el paso de la horda"

Les decisions oficials sobre els canvis de noms de carrers van començar-se a prendre a partir de la reunió de la Comissió Municipal Permanent del 25 de febrer, en la qual es va acordar:

"Constituir, bajo la presidencia del teniente de alcalde delegado de cultura, señor Bonet del Río, una comisión integrada por los tenientes de alcalde señores Joaniquet i Ventosa para que, de acuerdo con las proposiciones vigentes, propongan, encauzando iniciativas particulares, los cambios de nombres de las calles y plazas de esta ciudad y de los grupos escolares, con el fin de honrar a los héroes y mártires de la Patria y borrar el recuerdo del paso de la horda por Barcelona, que la mancilló con nombres de indeseables y de extranjeros, restableciendo, además, los nombres tradicionales de la ciudad."

El treball d'aquesta Comissió, de la qual va formar part, a més dels esmentats José Bonet del Río, Aureli Joaniquet

Jaume Fabre (Barcelona, 1948), historiador, periodista i escriptor, té nombroses obres dedicades a la història de Barcelona.

Josep Maria Huertas Claveria (Barcelona, 1939-2007) periodista poblenoví i degà del Col·legi de Periodistes de Catalunya.

i Ignasi Ventosa, el marquès de Sagnier, va durar tot just deu dies. El 7 de març, la Comissió Municipal Permanent prenia la decisió, sens dubte la més important de totes les preses durant el franquisme en matèria de noms de carrers, de:

“Retrotraer el nombre de todas las vías y plazas de nuestra ciudad al que tenían antes del 14 de abril de 1931.”

Això significava simplement que s'anul·laven tots els canvis fets pels ajuntaments republicans, en temes de pau o de guerra, amb Generalitat o sense, fossin canvis acceptables per al nou règim o no. De moment s'anul·laven tots els canvis; més endavant s'estudiarien un per un, amb calma, i es veuria quins dels realitzats podien ser admissibles.

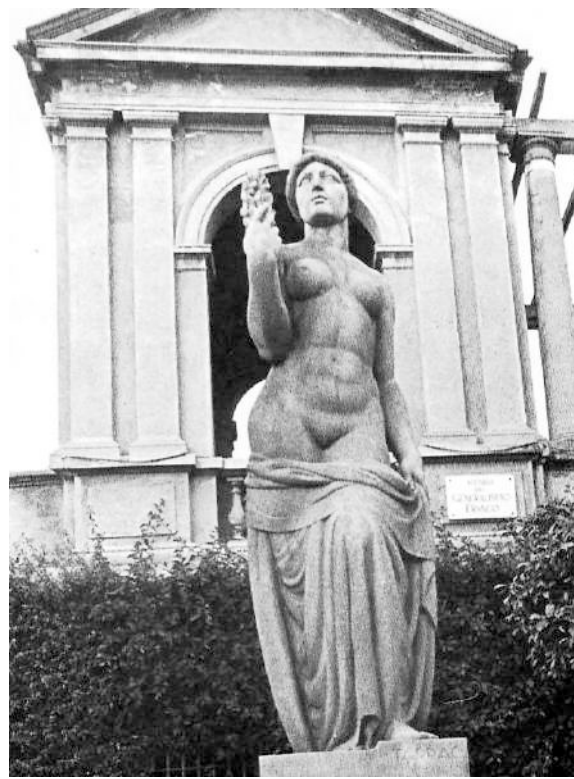
El 7 de març, la Comissió Municipal Permanent prenia la decisió de:
“Retrotraer el nombre de todas las vías y plazas de nuestra ciudad al que tenían antes del 14 de abril de 1931.”

Aquesta decisió de retrotreure mecànicament els noms dels carrers al que tenien abans de la proclamació de la República va comportar de moment l'aparició de disbarats considerables, que després anirien essent rectificats a poc a poc. Per exemple, els ajuntaments republicans havien fet al-guns canvis de nom sense especial significació política, només perquè n'hi havia més d'un amb el mateix nom a Barcelona. En anul·lar aquests canvis, tornà a produir-se duplicat o bé es retornà a noms que no encaixaven, evidentment, gens ni mica amb el nou règim.

Pau Casals, un nom "respectat"

Un cas molt divertit, en aquest sentit, és el del Carrer de Pau Casals, obert en començar els anys trenta en una petita urbanització de La Verneda, al costat de la carretera de Mataró i prop del riu. A aquest carrer, en donar l'any 1934 el nom de Pau Casals al que fins aleshores havia estat l'avinguda Víctor Hugo que des de la Diagonal duia al Turó Park, li van canviar el nom per a evitar que es produís duplictat. Així, al Pau Casals de la Verneda li van posar el nom de l'escriptor i dibuixant socialista Cristòfor de Domènech.

D'acord amb la mecànica retroactiva establerta per l'ajuntament el 7 de març, el Carrer Cristòfor de Domènech havia de tornar a Pau Casals i l'Avinguda de Pau Casals havia de tornar a Víctor Hugo. Naturalment, ni un ni altre canvi feia cap gràcia al nou règim, i per això el 16 de maig van deci-

dir que l'Avinguda de Pau Casals passés a dir-se, no de Víctor Hugo, sinó del General Goded, i amb aquest nom es va mantenir fins que l'alcalde Joaquim Viola va decidir tornar al nom de Pau Casals. Però a l'ajuntament franquista no solament se li va escapar el retorn de Cristòfor de Domènech a Pau Casals, segurament perquè era en un barri molt apartat, sinó que fins i tot el va assumir com a propi en els nomenclàtors de 1943 i 1952 i així Barcelona va tenir un carrer dedicat al Pau Casals que era a l'exili denunciant la dictadura franquista i negant-se a actuar als països que la reconeixien. La situació es va mantenir des de 1939 fins que l'any 1961 el territori on era el carrer va passar a pertànyer al municipi de Sant Adrià de Besòs en tornar-li Barcelona a aquest municipi els terrenys del marge dret del riu Besòs que s'havia annexionat l'any 1929. Al Pla oficial de la ciutat editat l'any 1949, i al nomenclàtor de 1952, hi figura encara clarament el Carrer de Pau Casals. De fet, es tracta d'un error, perquè l'any 1947 ja s'havien adonat de la distracció i el nom del carrer havia estat canviat pel de Tercio de Nuestra Señora de Montserrat, nom que conserva a la perllongació que entra en territori barceloní. L'Ajuntament de Sant Adrià, al qual pertany l'altre tros de carrer, ha preferit esborrar del nomenclàtor un nom de tan evidents ressonàncies de guerra civil i l'ha canviat pel de Mare de Déu de Montserrat.

Una cosa semblant va passar amb el Carrer de Maurici Vilomara, nom posat el 1932 al carrer que fins aleshores duia el nom del doctor Robert per tal d'evitar duplictat amb el Passeig del Doctor Robert, nom que el mateix 1932 es dona a un tros

Les ordes religioses portaren a terme, un cop acabada la guerra, una ofensiva per a obtenir per als seus fundadors carrers dedicats a Barcelona (Foto: IMH)

del Carrer de la Marina. El 1939 retornen el nom de Marina al Passeig del Doctor Robert (el 1942 li posarien de Carles I), d'acord amb la mecànica retroactiva. Però per la mateixa mecànica retornen el nom del doctor Robert al Carrer Maurici Vilomara. El 1942 rectifiquen l'error i retornen no a Maurici Vilomara però sí a Mauricio Vilomara.

I de casos com aquest, amb el sistema de “retrotraer”, n'hi va haver un cabàs ple. El nom de Sor Eulàlia d'Anzizu, que l'Ajuntament republicà havia posat al Carrer de Marimón, va tornar a tenir el nom d'abans de 1931; el Carrer Otto, que el 1934, amb molt bon criteri, havia vist normalitzada la seva grafia com Odó i completat amb l'útil indicació d'Abad, va deixar de ser Abad Odó per retornar a l'exòtic Otto; la senyora Anna Piferrer, propietària de terrenys a Vallcarca que el 1933 havia aconseguit que donessin el seu nom al carrer que fins aleshores s'havia dit Tres Reyes va desaparèixer del nomenclàtor i va haver de tornar a gestionar la inclusió del seu nom al nomenclàtor, ara tractant amb feixistes en lloc de tractar amb republicans. No cal dir que la seva petició fou tot seguit acceptada i rectificat l'error produït amb el sistema dels retorns mecànics.

El poeta italià del XV Cariteo, que el 1931 havia donat nom a un carrer fins aleshores absurdament batejat com Limpías va desaparèixer perquè el carrer tornés a dir-se Limpías. La qüestió era “borrar el paso de la horda”. El Carrer del Gall, a Hostafrancs, que portava aquest nom des de feia gairebé un segle quan la Dictadura de Primo, ves a saber per què, el va rebatejar Moyanés, i que els republicans van retornar el 1934 al popularíssim nom de Carrer del Gall —nom pel qual encara el coneix tothom avui, quan oficialment no porta aquest nom des de fa quaranta anys—, va tornar a ser el 1939 Carrer de Moyanés, tot i que era un canvi sense cap mena de significació política i el nou règim acabava d'expressar la seva voluntat de “restablecer los nombres tradicionales de la ciudad”.

Els criteris inicials

La major part de noms que es suprimien tenien, però, una evident significació política. Eren noms posats pels ajuntaments catalanistes anteriors a la Dictadura de Primo, sobretot a Sarrià en fer-se l'agregació, noms en general de personalitats històriques catalanes que el 1921 van ser canviats, que la República va recuperar i que el 1939 van tornar al nom imposat per la Dictadura de Primo de Rivera. Així, d'una manera general, pot dir-se que el criteri de 1939 pel que fa al nomenclàtor fou:

- Ignorar els canvis fets durant la guerra per ajuntaments frontpopulistes, als quals el nou règim ni tan sols reconeixia l'existència. Així, enlloc consta que s'anul·lin els noms aprovats per l'Ajuntament el 17 de setembre de 1937, perquè l'Ajunta-

ment franquista considerava, de fet, aquell acord com inexistent.

- Esborrar del nomenclàtor tots els noms posats per ajuntaments republicans des de 1931 a 1936, fossin canvis de carrers amb nom anterior o bateig de carrers fins aleshores sense nom. Pels carrers batejats durant l'etapa republicana, el 1939 es tornà a designar-los amb un número o una lletra, el que tinguessin abans del bateig —tots els carrers, abans de rebre nom, són designats amb números o lletres—, i després es va decidir si s'acceptava el nom posat pels republicans, cosa que va succeir en la majoria dels casos, o si se'n triava un de nou.

- Retornar de fet, com es desprèn de l'aplicació d'aquests criteris, al nomenclàtor de la Dictadura de Primo de Rivera. Una depuració posterior ja aniria suprimint aquells que la primera dictadura no podia acceptar.

- Introduir al nomenclàtor alguns noms de personalitats significades del nou règim. Cal dir que no va haver-hi una allau de noms feixistes sobre el nomenclàtor barceloní i que, a l'igual que l'Ajuntament de Madrid, va seguir-se el criteri de “escatimar, con justo criterio, el dar nuevos nombres”. Ho veurem tot seguit. Abans, però, val la pena comentar algunes excepcions significatives aplicades malgrat la decisió, en principi absoluta, del 7 de març de “retrotraer el nombre de todas las vías y plazas de nuestra ciudad al que tenían antes del 14 de abril”. En alguns casos, sense que hi hagués acord exprés, no va tornar-se al nom d'abans del catorze d'abril.

ELS PRIMERS CANVIS INTRODUÏTS PEL FRANQUISME AL NOMENCLÀTOR (1939-1942)*

A carrers que tenien un altre nom

Nom nou

Nom anterior

Generalísimo Franco	14 d'Abril (Av.)
José Antonio Primo de Rivera	Corts Catalanes (Gran Via)
Víctor Pradera	Fermín Galán (Pg.)
Calvo Sotelo	Germans Badia (Pl.)
General Mola	García Hernández (Pg.)
General Sanjurjo	Sabin d'Arana
General Almirante	Pere Joan Sala
General Goded	Pau Casals (Av.)
García Morato	Presa de les Dressanes (Av.)
Obispo Irurita	García Lorca
Pàrroco Juliana	Llobregat
Roma	Generalitat (Av.)
Berlín	Indústria (un tros)
División Azul	Montjuïc (carretera de)
Beato Almató	Sunyer i Capdevila
Ramiro de Maeztu	Robert Robert (Av.)
Padre Laínez	Sol i Ortega, i Zola (S'immersen)
Pablo Saez de Barés	Güell i Mercader
Secretario Coloma	Pau Alsina
José Millán González	Pompeu Gener
Movimiento Nacional	Democràcia
Victoria	Pedralbes (Av.) - Pi i Margall (Pl.)
Unidad	Autonomia
Unificación	Revolució (Pl.)
Nación	La Internacional
Virrey Amat	Salvat-Papasseit (Pl.)
Núñez de Arce	Joaquim Folguera
Donoso Cortés	Castelar (Pg.)

A carrers que no tenien nom abans de 1939

Alcázar de Toledo
Belchite
Caídos (Pl.)
Héroes Espinosa de los Monteros (Pl.)
Jorge Girona Salgado
José Garí
Salvador Anglada
Teniente Coronel González Tablas

* Només incloem els més significativament relacionats amb el nou règim. No esmentem ni els de llocs geogràfics, ni els de propietaris, ni els de sants, ni la quinzena de noms d'artistes o personalitats catalanes destacades que sorprenentment van entrar al nomenclàtor i que trobareu comentats al text.

Alguns generals quedaren fora

L'Ajuntament franquista no va gosar, per exemple, retornar els noms del general Arlegui, posat el 1924, al Carrer de Tomàs Mieres; el del general Barrera, posat el 1927, a la Plaça de la Sagrada Família; ni treure el nom de Joan Maragall d'un passeig i una plaça del Guinardó que abans de 1931 havien portat el nom dels generals Martínez Anido i Magaz, posats el 1926. D'aquests quatre generals, l'únic que retornà al nomenclàtor fou Martínez Anido, el 1944, per donar nom al passeig que fins aleshores s'havia dit sempre de la Indústria i que ara, des de 1979, porta el nom de Picasso. Tampoc van gosar el 1939 treure el nom de Gaudí posat el 1931 per a retornar el del General Primo de Rivera posat el 1926. Però tres anys més tard les coses s'havien endurit i fins i tot Gaudí va desaparèixer del nomenclàtor, el 1942, per a deixar pas al nom del dictador, situació que va mantenir-se fins al 1963, quan Primo de Rivera anà a parar al Carrer Ample. Maragall va salvar-se, diuen, gràcies que algú va recordar que havia traduït a Goethe i això de saber alemany el feia simpàtic als feixistes.

Tampoc no van retirar el 1939 el nom del físic Celsus, posat el 1931 al Carrer de la Marquesa de Vilallonga. El títol nobiliari no retornà al carrer, arraconant definitivament a l'inventor del termòmetre, fins a 1946.

Els canvis no retroactius

El 1939, doncs, els primers canvis al nomenclàtor es redueixen als retorns mecànics a la situació anterior a 1931, amb les excepcions comentades i la rectificació més o menys ràpida dels disbarats que aquest mètode tan rudimentari de canvis introduïa al nomenclàtor.

Una altra mena de modificacions van ser aprovades a la sessió municipal del 7 de març:

“Que la avenida Diagonal se denomine avenida Generalísimo Franco. Que la calle Cortes se denomine avenida de José Antonio Primo de Rivera.

“Que la avenida de Pedralbes se denomine avenida de la Victoria en recuerdo de la victoria del Ejército del Generalísimo contra el comunismo.

“Que el Salón de San Juan se denomine Salón de Víctor Pradera. Que la plaza que forma el cruce de la avenida Diagonal y la calle de Urgel se denomine plaza de Calvo Sotelo.

“Dichos cambios de nomenclatura serán sometidos a la previa consulta del servicio nacional de Administración Local del Ministerio de Gobernación.”

Cal observar que els noms anteriors al qual fa referència aquest acord no són els posats per la República, sinó els que duïen els carrers abans del 14 d'abril. Es mantien les formes i s'ignorava tots els acords republicans, d'acord amb el criteri franquista de considerar-los invalidats, inexistents.

**Els noms franquistes persisteixen
en cases particulars i als murs,
en aquest cas per nostàlgia immobiliària**

“Que el paseo situado en la parte final superior del paseo de San Juan, entre Diagonal y Travesera, se denomine paseo del General Mola.”

Els canvis de la Diagonal i la Granvia havien estat prèviament sol·licitats per la Jefatura de FET y de las JONS, que segons una nota publicada a “La Vanguardia Española” el 5 de març va adreçar “una comunicació al Excmo. Ayuntamiento solicitando que las avenidas que se llamaron antiguamente Diagonal y Cortes Catalanas sean denominadas en adelante Generalísimo y José Antonio, respectivamente”.

Aquests sis noms foren els únics que, de moment, s'introduïren al nomenclàtor barceloní. No cal dir que la proposta fou aprovada pel ministeri de Governació —concretament per resolució del subsecretari d'Interior del 31 de març—, com reflectí aquesta notícia del 9 d'abril que introdueix, a més, elements nous en el tema:

“Por el ministerio de la Gobernación se ha resuelto acceder a la proposición del Ayuntamiento de esta ciudad de que vuelvan a su antigua nomenclatura las calles y plazas de la misma en la forma en que aparecían rotuladas el 14 de abril de 1931 y aceptar las modificaciones que se detallan [es refereix als sis noms nous] al objeto de honrar a los héroes y mártires de la cruzada nacional.

“La expresada resolución se hace pública para que, llegando a conocimiento de todos los ciudadanos y con el fin de mantener nombres tradicionales y ocasionar los mínimos perjuicios a industriales y comerciantes, de acuerdo con el espíritu de la orden del 13 de abril de 1938 del propio ministerio de la Gobernación, se continúen usando los nombres populares, con las únicas modificaciones detalladas.

“Así pues, el paseo de Gracia; la plaza de Cataluña, la calle de Fernando, la de la Princesa, las Rondas, la plaza de San Jaime, etc., volverán a su antigua nomenclatura, sin perjuicio de que el ayuntamiento proceda a revisar a fondo los nombres anteriores al 1931 que recuerden los antecedentes de la dominación rojoseparatista de esta ciudad, para honrar

a otros héroes y mártires del Movimiento nacional, a los que asimismo serán dedicadas las vías en proyecto.”

Efectivament, els canvis van prosseguir. El 12 d'abril es decidia que el Cinc d'Oros, oficialment, durant la república, Plaça de Pi i Margall, passés a dir-se Plaça de la Victòria i fossin retirats l'al·legoria de la República i el medalló de Pi i Margall que hi havia a l'obelisc al mateix temps que es decidia retirar el monument a Rafael de Casanova de la Ronda. El 16 de maig es donava el nom de General Goded a l'Avinguda de Pau Casals i el de General Sanjurjo al Carrer de Sabino de Arana i el 20 de maig el de Bisbe Irurita —mort pels anarquistes durant la guerra— al Carrer del Bisbe; el 16 d'agost el de Párroco Juliana, capellà de la Sagrera mort el 1936, al Carrer del Llobregat. El 5 de setembre era canviat el nom de Carretera del Port per Nuestra Señora de Port “con el fin de conmemorar la Natividad de Nuestra Señora”. Totes aquestes propostes de la Comissió Municipal Permanent anaven essent aprovades pel subsecretari d'Interior.

A l'Avinguda de la Generalitat li posaven Avinguda de Roma al mateix temps que a un tros del Carrer de la Indústria li posaven Berlín, d'acord amb els aires pro-Eix que bufaven a Espanya

L'any següent, el mes d'abril a l'Avinguda de la Generalitat li posaven Avinguda de Roma al mateix temps que a un tros del Carrer de la Indústria li posaven Berlín, d'acord amb els aires pro-Eix que bufaven a Espanya, i el mes de juny treien el nom de tres periodistes catalans del barri aixecat de La Salut per la cooperativa de periodistes els anys vint. Güell i Mercader, Pompeu Gener i Pere Sala eren substituïts per tres periodistes “caídos”: Pablo Saez de Barés, Estanislao Rico Ariza i José Millán González. Només Pere Sala ha retornat el 1979 al nomenclàtor.

Clarís se'n va, Clarís s'hi queda

El mes d'agost es decidia esborrar de l'Eixample el nom de Pau Clarís, en unir-lo a la Via Laietana sota el nom únic d'aquesta darrera via. Pau Clarís desaparegué de l'Eixample, però no del nomenclàtor, perquè al Poble Nou hi restà un carreró amb el seu nom. I curiosament, a l'Eixample hi van deixar el nom de Rafael Casanova, mentre que la seva estàtua era retirada de la Ronda. El motiu fou segurament

**Altres noms dels anys quaranta,
quan Roma era feixista.
Abans era Avinguda de la Generalitat**

que el carrer, seguint el criteri inicial de Víctor Balaguer de posar els noms dels carrers el més curts possible, es deia oficialment Casanova —com Urgell, Llíria, Balmes o Aribau tampoc duïen el nom de fonts de la personalitat al qual anava dedicat el carrer— i es podia fer la vista grossa, perquè Casanova és un cognom molt corrent o podia creure's dedicat al Giacomo i no al Rafael.

Una operació semblant és la que es va fer amb el Carrer 26 de gener, d'Hostafrancs. Aquest nom li fou posat l'any 1911 en record de la victòria catalana de Montjuïc, l'any 1641, en la Guerra dels Segadors. Lògicament, el franquisme havia de fer desaparèixer del nomenclàtor una data d'aquesta mena, però com que coincidí amb la de l'entrada de l'exèrcit vencedor a Barcelona, l'any 1939, els ocupants van preferir considerar-se el carrer dedicat a si mateixos, en plena cerimònia de confusió, més que no pas canviar-li el nom.

**En marxar el mes d'octubre la
División Azul a lluitar contra
l'URSS al costat dels alemanys, la
carretera que des de Miramar porta
al castell de Montjuïc fou batejada
amb el nom d'aquesta divisió de
voluntaris falangistes**

El mateix mes d'agost de 1940 es treia el nom que portava des de 1869 la Plaça de la Revolució, de Gràcia, i se'l substituïa per Plaça de la Unificación “para conmemorar la unión de los partidos Falange y Tradicionalistas cuando el glorioso Movimiento Nacional”.

Nou mesos després, el maig de 1941, la Plaça de Salvat-Papasseit esdevenia del Virrey Amat, i un altre carrer del barri dels periodistes, l'Avinguda de Robert Robert, era dedicada a Ramiro de Maeztu, canvi que tampoc ha estat modificat pel nomenclàtor de 1979 amb l'excusa que al Poblenou existeix un Passatge Robert que ja és dedicat —cosa inexacta— al periodista Robert Robert.

Respecte al canvi de Salvat-Papasseit pel Virrey Amat, cal dir que, malgrat la lamentable desaparició del nom del poeta al qual en 1933 havia estat dedicada la plaça que serveix d'enllaç entre Vilapiscina i Sant Andreu, cal remarcar que no fou substituït per un personatge del nou règim, sinó per una figura històrica catalana, molt vinculada a la història de Barcelona —ell feu construir el palau de la Virreina, a la Rambla— i oncle del baró de Maldà, noble il·lustrat que en

les seves estades al Col·legi de la Bona Vida, que estigué situat precisament a tocar de l'actual Plaça del Virrey Amat, escrigué un dietari que és un magnífic retrat de la Barcelona del XVIII i que forneix una informació preciosa sobre el passat del territori on hi ha la plaça.

Fou doncs, malgrat l'afany de fer desaparèixer el nom triat per l'Ajuntament republicà, el primer nom introduït al nomenclàtor barceloní des de la fi de la guerra amb un criteri diferent. Segurament per això, el nomenclàtor de 1980, no proposa el retorn de Salvat-Papasseit a la plaça, com alguns veïns reclamen, sinó que defugint el mètode dels retorns mecànics proposa respectar el nom de Virrey Amat, prou adequat, i donar el nom de Salvat-Papasseit a un nou carrer que ha d'obrir-se a la Barceloneta —barri al qual el poeta estigué molt vinculat— en terrenys de la Maquinista.

Finalment, en marxar el mes d'octubre la División Azul a lluitar contra l'URSS al costat dels alemanys, la carretera que des de Miramar porta al castell de Montjuïc fou batejada amb el nom d'aquesta divisió de voluntaris falangistes. Posteriorment, alcalde Porcioles retornà a la Carretera de Montjuïc el seu nom tradicional i traslladà el de la División Azul a una nova avinguda que s'obria al costat del camp del Barça i que des de 1979 porta el nom d'Arístides Maillol.

Sense més canvis importants s'arriba a una altra sessió històrica pel que fa al nomenclàtor barceloní: la del 7 de juliol de 1942. En ella s'hi acabaran de perfilar els canvis que, reflectits en el nomenclàtor de 1943, primer editat després de la guerra, tanquen de fet el bloc de canvis de noms de

Al 1939 la Carretera de Port passà a tenir dedicació religiosa

carrers que suposaren la victòria franquista en la Guerra Civil i els quatre anys de política plenament feixista que es practicà a Espanya fins als inicis del distanciament de les potències de l'Eix, a finals de 1942.

El primer nomenclàtor franquista

El nomenclàtor de 1943, publicat pel servei del Pla de la Ciutat de l'Ajuntament de Barcelona, presenta respecte al de 1934 canvis fonamentals:

- Supressió sistemàtica —amb algunes excepcions— de tots els noms de carrers posats per ajuntaments republicans, i retorn al nom anterior que tenien aquests carrers, és a dir, al que els va posar la Dictadura de Primo de Rivera. En alguns casos —pocs— no es retorna al nom de la Dictadura, sinó a un d'anterior.

- Entre el 7 de març de 1939 i el 7 de juliol de 1942 —les dues dates en què la Comissió Municipal Permanent va acordar canvis importants en el nomenclàtor— van introduir-se 28 noms nous de “héroes y mártires de la Cruzada” o de conceptes relacionats amb el nou règim. En la sessió del 7 de juliol de 1942 van introduir-se un nombre considerable de noms nous, referits sobretot a carrers que havien estat batejats o no canviats per la República i per tant no s'havia produït retorn a un nom

Sorprén, en canvi, que se salvés el nom d'un republicà obrerista tan conegut com Abdó Terradas, que ha restat com una peça de museu en els nomenclàtors franquistes.

Un cas de canvi de carrer —plaça en aquest cas— batejada per la República que mereix ser comentat especialment és el de la que el 1933 rebé el nom de doctor Rizal. Abans no havia tingut cap altre nom. Aquesta plaça era junt al carrer que fins a 1931 havia portat el nom de Conde de Salvatierra i que en proclamar-se la República rebé el nom de Narcís Oller. El 7 de març de 1939, lògicament el carrer tornà a ser del Conde de Salvatierra, per aplicació de la mecànica retro-activa, però com que no es volia que el nom de Narcís Oller desaparegués del nomenclàtor, el juliol de 1942 se li dedicà la plaça que duia el nom del doctor Rizal, per ser una part del carrer d'identificació.

Per aquest, i altres exemples que han anat sortint, no és exacte parlar de descatalanització del nomenclàtor barceloní d'una manera global a partir de la postguerra. Cal parlar més aviat de les conseqüències que comportà el no reconèixer cap dels noms posats per la república, i el retorn a la situació anterior a 1931, més que pels noms en si, pel principi polític franquista de considerar invalidats tots els acords republicans. És un fet que a partir de 1939 es batejaren alguns carrers amb noms catalans i que d'altres que en principi foren retirats van anar retornant a poc a poc al nomenclàtor, en una tria que revela molt clarament quina mena de catalanisme podia arribar a admetre, com a màxim, el nou règim. Els noms depurats superen, a més, amb escreix, als que van poder-se salvar de la tria.

- En la mateixa sessió del 7 de juliol de 1942 va decidir-se donar un nom nou a altres carrers que la república havia canviat i que el 7 de març de 1939 havien tornat lògicament al nom anterior a 1931. És el cas, per exemple, de Marqués de Sentmenat, Alcalde de Móstoles, Taxdir, pintor Alzamora i Carles I.

- En la mateixa sessió va prendre's una decisió important: la de canviar el nom dels carrers de l'Eixample en la seva perllongació a l'altra banda de la via del tren cap a França per l'interior, tant cap al Besòs com cap al mar. També van partir-se en dos o tres trossos de noms diferents carrers de l'Eixample

Entre el 7 de març de 1939 i el 7 de juliol de 1942 van introduir-se 28 noms nous de “héroes y mártires de la Cruzada” o de conceptes relacionats amb el nou règim

anterior de 1939. Un treball de depuració sistemàtica portat a terme entre 1939 i 1942 va fer realitzar una trentena de canvis entre els quals destaquen la desaparició de conceptes com Solidaritat, Igualtat, Autonomia i Democràcia, la de personalitats del món de l'art i la cultura catalanes com Antoni Gaudí o Joaquim Folguera, la de polítics republicans com Vallès i Ribot o Sunyer i Capdevila, la de pensadors anarquistes i dirigents obrers com Eliseu Reclús, Mir i Miró o Teresa Claramunt, o fins i tot la de personalitats de categoria universal com Zola o Víctor Hugo, Polítics espanyols poc grats al nou règim com Laureano Figuerola, Castelar o Mendizábal també van desaparèixer del nomenclàtor i no cal parlar dels lluitadors per les llibertats de Catalunya com Joan Pere Sala. Finalment el CADCI, sindicat prohibit des de l'ocupació de Barcelona per les tropes franquistes, també va passar a millor vida en el nomenclàtor. I tampoc no van poder-se salvar altres noms posats molt abans de 1931, com Pau Alsina o Roque Barcia.

que eren dividits físicament per altres accidents diferents de la via del tren. Cal dir que aquesta mena de particions dels noms de carrers de l'Eixample havien estat iniciades per la Dictadura de Primo de Rivera, però el bloc de canvis més importants fou fet en la sessió del 7 de juliol de 1942.

- El nomenclàtor de 1943 introdueix respecte al de 1934 una altra mena de canvis que afecten a la totalitat dels carrers de Barcelona. Ens referim al canvi idiomàtic. Si el nomenclàtor de 1934, per primera vegada en la història de Barcelona, escriu tots els noms dels carrers en català, el de 1943 torna a les denominacions en castellà, que es mantindran fins al nomenclàtor de 1980, en què de nou s'ha tornat al català. Tot i que, evidentment, la República no va canviar totes les plaques dels carrers de Barcelona, catalanitzant-les, sinó només les dels carrers que agafaven nom nou, la voluntat catalanitzadora hi era, expressada en el nomenclàtor ni que fos d'una manera teòrica.

Amb els afanys castellanitzadors van cometre's barbaritats tan monumentals com convertir el Carrer dels Ases en la calle de los Ases o de transformar el carrer que portava el nom del poble del Vallespir El Voló en la calle del Balón

Barri vermell, abans que "barrio rojo"

Amb els afanys castellanitzadors van cometre's barbaritats tan monumentals com convertir el Carrer dels Ases en la calle de los Ases o de transformar el carrer que portava el nom del poble del Vallespir El Voló en la calle del Balón. Al mateix temps, però, es produïen sorprenents respectes lingüístics, com l'extraordinari cas dels carrers de la barriada Estrella batejats el 1933, naturalment en català, Barri Vermell, Foc Follet i Mare Eterna, que apareixen en el nomenclàtor de 1943 també en català i així es mantindran durant tot el franquisme. Potser es va preferir un català barri vermell que un castellà barrio rojo.

- El nomenclàtor de 1943 també va rectificar alguns dels errors comesos amb els retorns mecànics de març de 1939 —com el ja comentat de Maurici Vilomara— i va incloure naturalment algun canvi acordat amb posterioritat a la sessió de juliol de 1942, com són els de donar el nom de Roman Macaya al que havia estat sempre Passeig Anglès, denominarAVINGUDA del

Santuario de San José de la Montaña al que havia estat Carrer de la Muntanya de Sant Josep (i durant la guerra, de Pep l'Alpinista), posant el nom del doctor Andreu a l'AVINGUDA del Tibidabo, o donar el nom d'Olesa al Carrer de Juan Boscán i posar el nom d'aquest poeta a una plaça de la Barceloneta, acords presos en reunions municipals de maig i juliol de 1943.

- Finalment, cal dir que el nomenclàtor de 1943 va assumir com a propis alguns canvis o bateigs fets per la República i que el nou règim, pel que es veu, podia admetre. Són els casos dels noms d'escriptors, pintors, escultors i mestres d'obres catalans —anterior al segle XIX, tot cal dir-ho— posats el 1933 a la urbanització de Can Mora, a l'actual barri del Coll: Pere Llobet, Jaume Cascalls, Lluís Bonifaç, Damià Forment, Jaume Cabrera, Francesc Tarafa i Pau Ferran. És també el cas dels carrers de Felip de Paz, Ferran Junoy, de Bori i Fontestà, de Ferran Agulló, del Mestre Nicolau o d'Eiximenis, o dels noms posats per la República per evitar duplicitats, com Gósol o Finestrelles. En tots aquests casos, la mecànica seguida fou retornar, el 7 de març de 1939, a la lletra o número amb què eren denominats anteriorment, i tot seguit revisar qui eren aquests personatges i incloure'ls finalment al nomenclàtor, castellanitzant el nom, si es considerava que no eren molestos per al nou règim. No cal dir que fou més nombrosa la quantitat de noms posats per la república que no passaren el sedàs del nou règim que no pas el dels que el passaren.

Noms catalans permesos

El nomenclàtor de 1943 proporciona també sorpreses pel que fa al bateig franquista de carrers sense nom abans de 1939, i concretament, al marge d'alguns casos aïllats com l'escultor Antoni Canet o l'historiador Antoni de Campmany, en el cas de dues urbanitzacions concretes: la Sabastida de Vilapiscina i la de Can Mora de Sarrià. En els dos casos els carrers foren batejats, entre 1939 i 1942, amb noms de personalitats catalanes: Escultor Llimona, Pintor Casas, Pintor Mir i Santiago Rusiñol en el primer cas; Pere II de Montcada, Jaume II i Elionor de Pinós, en el segon.

Un fet semblant no es produirà en tot el franquisme fins que l'alcalde baró de Terrades faci alguns tímids intents d'introduir nou noms catalans un cop acabada la guerra mundial, com veurem, i fins que l'any 1960 el Patronat Municipal de l'Habitatge construeixi el polígon del Sud-oest del Besòs i bategi tots els carrers amb noms de personalitats catalanes medievals.

De l'absurd als falangistes

La tònica habitual per a donar nom a nous carrers, sota el franquisme, era o l'absurd o la fidelitat a la litúrgia del nou règim. Un exemple del primer cas és el del bateig dels

Irònicament, una "s" de més quasi catalanitzava el carrer de Terrassa al temps de totes les plaques en castellà

carrers al voltant de la Plaça Pastrana, al Carmel, l'any 1959 que després d'algunes propostes municipals de personatges catalans refusades per les autoritats superiors, un funcionari municipal va decidir de proposar batejar amb els noms de pobles de la província de Guadalajara que li havien fet aprendre de memòria al batxillerat, amb cantarella i tot, i que recordava com un malson. La proposta va ser acceptada i els carrers del Carmel duen des d'aleshores noms com Sacedón, Trillo, Jadraque... Un exemple del segon cas són els carrers del primer polígon fet per l'obra Sindical del Hogar a Barcelona, el de la Mercè, a Pedralbes, l'any 1948, que reberen els noms de Cinco Rosas, Luceros, 29 de Octubre, Hermanos Noya, Ruiz de la Hermosa, Manuel Mateo, Ramiro Ledesma, Onésimo Redondo. Tots aquests noms, excepte els dos últims, han estat canviats pel primer Ajuntament democràtic després del franquisme. Un cas semblant és el de l'empremta deixada pels alts càrrecs que passaven per Catalunya: Passeig Marítim d'Acedo Colunga, Carrer d'Emèrita Augusta —el capità general Pérez Viñeta era fill de Mérida— Plaça del General Martín Alonso...

Com a màxim, l'Ajuntament es permetia una neutralitat com la que practicà en batejar els carrers del barri del Port,

entre 1958 i 1965, amb noms industrials, amb l'excusa de la proximitat de la Zona Franca: Hierro, Aluminio, Níquel, Mercurio, Uranio, Altos Hornos, Minería, Yunque, Troquel, Cíncel, Motores, Fuego... Cal dir, però, que la proposta inicial per aquests carrers era de batejar-los amb noms de constel·lacions: Andrómeda, Sagitario, Pléyades, Tauro, Géminis, Centauro, Casiopea... l'actual Carrer dels Alts Forns fins i tot fou batejat oficialment el 1958 com Pegaso i no rebé el nom actual fins quatre anys més tard.

Però l'objectiu d'aquest llibre no és el d'estudiar la política de bateigs de carrers, que ens portaria per uns altres camins per als quals l'extensió d'aquest llibre no ens permet per ara discórrer, sinó la de canvis de noms. I a ella tornem.

Canviar plaques val diners

Un costum que ha desaparegut és el de retolar els carrers, no solament amb plaques a les parets sinó també amb rajols a terra. Això va fer que les despeses que el canvi de noms de carrers va ocasionar a l'Ajuntament a la postguerra es multipliquessin per dos.

Poc després de la sessió del 7 de març de 1939 es destinaven "5.000 pesetas a atender los gastos que ocasionará el arranque y sustitución de las placas de rotulación de las calles y plazas de la ciudad y grupos escolares, al ser traducidos al idioma español", i el mes de juliol es destinava "un crédito de 10.000 pesetas para proceder al cambio de la rotulación de las aceras". Aquestes despeses van incloure's al pressupost en una partida denominada "obras extraordinarias motivadas por la guerra", l'epígraf de la qual és prou significatiu.

Pel que fa a la quantitat de plaques que en principi es pretenia canviar, val la pena reproduir l'acord de la Comissió Municipal Permanent del 8 d'agost de 1939:

"Disponer, en méritos del concurso convocado al efecto para el suministro y colocación de nuevas placas de rotulación viaria de la ciudad, y de conformidad con las bases formuladas por la Agrupación del Plano de Ciudad en 14 de abril último: Que el servicio y colocación en obra de 260 placas de mármol de 65 x 40 x 2 cms a 480 ptas una, se encargue al concursante Agustín Claris Solé, en nombre y representación de la Asociación de Marmolistas y Escultores de Barcelona, por la cantidad total de 12.480 ptas; Que el servicio para la adquisición y colocación de 6.100 placas de hierro esmaltado de 50 x 32 cms y 1 mm de grueso, colocadas en obra, a 13,50 pts una, se encargue a Jesús Castilla, por poder de la Esmaltería Plurima, por la cantidad total de 82.350 ptas; Que se destine la cantidad de 4.290 ptas, importe de 330 rótulos pintados en las paredes, borrando los rótulos redactados en catalán, a 13 ptas uno; Que igualmente se destine la cantidad de 5.000 ptas en concepto de imprevistos; que el

Reclam aparegut a "La Vanguardia Española"

A V I S O

A LOS AYUNTAMIENTOS

La Casa Federico Nadal, S. L.
14, Plaza Real, 14-Tel. 17766-Barcelona

SELLOS DE GOMA, GRABADOS,
 ROTULOS, etcétera

se complace en comunicar a todos los
 AYUNTAMIENTOS DE LA ESPAÑA LIBE-
 RADA que ha reanudado la fabricación de
 placas esmaltadas, para rotulación y nu-
 meración de calles y plazas, así como dis-
 cos para circulación, entregando los en-
 cargos con rapidez, perfección y precios
 sin competencia.

total importe de 104.120 ptas se aplique con cargo a la partida 423 del presupuesto de 1936, habilitado para 1939, y que se proceda a la rotulación de las calles que no quedan afectadas por modificaciones, toda vez que en su día, respecto a éstas, ya acordará la superioridad."

L'activitat retoladora no es limitava naturalment a l'Ajuntament de Barcelona, i per això un comerciant emprenedor va publicar a "La Vanguardia Española", el 26 de març de 1939, l'anunci següent:

"Aviso a los ayuntamientos:

"La Casa Federico Nadal S.L. Plaza Real, 14

"Sellos de goma, grabados, rótulos, etc.

"Se complace en comunicar a todos los ayuntamientos de la España liberada que ha reanudado la fabricación de placas esmaltadas, para rotulación y numeración de calles y plazas, así como discos para circulación, entregando los encargos con rapidez, perfección y precios sin competencia."

Després del nomenclàtor de 1943

Amb l'edició del nomenclàtor de 1943 es tanca un període de canvis i es deixa establert el que de fet, amb poques variacions més, seran els noms que tindran els carrers de la ciutat sota el franquisme. Els barcelonins tornaven a veure la seva ciutat plena de noms forasters, escrits en una llengua que no era la seva. No tothom se'n dolia, però eren molts els qui se'n mostraven satisfets. A la reunió de la Comissió Municipal Permanent del 5 de novembre de 1939:

"dióse cuenta de una comunicación del excelentísimo señor Conde de Salvatierra de Álava, agradeciendo se haya restablecido el nombre, en una de las calles de esta ciudad, de Conde de Salvatierra, en recuerdo de la actuación de su padre en el Gobierno Civil de esta ciudad, por cuya causa ofrendó su vida a la Patria".

I n'hi havia que aprofitaven la nova avinentesa política per a aconseguir més canvis a favor del seu propi ideari o dels seus herois particulars. Fou el cas, sobretot, dels ordes religiosos que veieren amb el franquisme l'ocasió d'obtenir un carrer per al seu fundador, els seus beats o els seus sants. Així entraren en el nomenclàtor la mare Vedruna, fundadora de les Carmelites de la Caritat; el pare Jacint Alegre, jesuïta promotor de l'obra del Cottolengo; Sant Joan Bautista de la Salle, fundador dels salesians; Santa Lluïsa de Marillac, fundadora de les Dames Negres, que arraconà el nom tradicional i molt propi de La Barceloneta del Carrer Tormenta. També fou arraconat el molt tradicional nom del Carrer del Liri, a La Salut, perquè gestions d'un orde religiós que té el convent pròxim al carrer van aconseguir que el carrer portés el nom d'Inmaculado Corazón de María. L'any 1979 el carrer ha recuperat el nom tradicional que, de fet, en la denominació popular. Mai no havia perdut. També els capellans —sobretot rectors— comencen a desplaçar noms tradicionals dels carrers: mossèn Amadeu Oller, mossèn Juliana, el rector

"Disponer que la calle de Llobregat, sita en San Martín, entre la calle de Estévanex y la plaza de Masadas, se denomine calle del Párroco Juliana, tal como interesa Francisco Hortet Vaquera, obrando en su calidad de presidente de la Junta Diocesana de Acción Católica de la parroquia de Cristo Rey."

Oliveras, el rector Bundó, el Padre Pérez del Pulgar, el Pare Lluís Artigues. Una mostra de com anaven aquests canvis la tenim en l'acord de la Comissió Municipal Permanent del 16 d'agost de 1939:

"Disponer que la calle de Llobregat, sita en San Martín, entre la calle de Estévanex y la plaza de Masadas, se denomine calle del Párroco Juliana, tal como interesa Francisco Hortet Vaquera, obrando en su calidad de presidente de la Junta Diocesana de Acción Católica de la parroquia de Cristo Rey."

Una altra mena de gestions davant dels organismes municipals corresponents van permetre la recuperació, els anys quaranta, de personalitats catalanes esborrades del nomenclàtor el 1939 —César August Torres, Joaquim Ruyra,

**El Carrer del Bisbe, que durant la guerra
dugué el nom de García Lorca passà a ser
del Bisbe Irurita el 1939**

Joan Gamper, Hipòlit Lázaro i el pintor Francesc Gimeno — i van permetre donar, el 17 de juliol —data significativa— de l'any 1946, el nom de Lluís Millet al tros del Carrer Sant Pere més alt que s'eixampla per unir-se a la Via Laietana, davant de l'entrada al Palau de la Música i els d'Apel·les Mestres, Adrià Gual, Joan M. Sert, Salvador Alarma i Enric Clarasó a uns nous carrers dels Penitents. Joan Gamper i Hipòlit Lázaro van tornar al nomenclàtor el 1947, Joaquim Ruyra i Francesc Gimeno el 1949 i César August Torres abans, un xic per carambola, ja que el nom anterior d'aquest carrer fou el de San Jerónimo i com que ja n'hi havia un altre a Barcelona i es produïa duplicitat al final van optar per retornar-li el nom de l'eminent excursionista català.

Tots ells van entrar al nomenclàtor quan ja la guerra mundial s'havia decidit a favor dels aliats i començaven a bufar a l'Estat espanyol uns aires un xic diferents. La imminent derrota de l'Eix ja havia estat olorada pels responsables del nomenclàtor barceloní el 25 d'abril de 1945, quan al carrer que fins aleshores portava el nom de Tokyo li posaren el d'una altra ciutat menys compromesa: Manila.

Aquests nous aires es plasmaren, sobretot en una altra de les reunions municipals on el nomenclàtor fou el tema central: la del 4 de març de 1947, on s'introduïren els principals canvis que després es reflectirien en el nomenclàtor de 1952, segon editat pel franquisme i últim que portaria una relació de canvis de noms de carrers. Els següents, de 1960 i 1966, ja suprimiren aquest annex tradicional en els nomenclàtors, segurament perquè l'alcalde Porcioles, sota el comandament del qual s'editaren, no volia constància pública i àmplia d'algun dels canvis que efectuà.

Una de les característiques bàsiques dels acords presos el març de 1947, i reflectida al nomenclàtor de 1952, és la d'afegir a noms de carrers algun qualificatiu que ajudés a identificar el personatge al qual anava dedicat. Així aparegueren el Pintor Pahissa, el Cardenal Cisneros, el Marqués de Campo Sagrado, el General Álvarez de Castro, el Marqués de Barberá, el Maestro Albéniz, les Reines Amalia, Cristina i Leonor, el Doctor Balari i Jovany, el General Castañón, l'Almirante Barceló i Pedro Antonio de Alarcón que abans

eren només Alarcón, Barceló, Álvarez, Campo Sagrado, Balari, etcètera. Aquesta afecció va portar a convertir Francesc Cabanyes, un patriota de la guerra de 1640, en un poeta, de manera semblant com s'havia transformat el Carrer 26 de Gener de 1641 en un 26 de gener solitari que es donava a entendre que era el de 1939.

Aquesta qüestió dels qualificatius afegits als noms ha sofert diverses oscil·lacions al nomenclàtor segons els criteris imperants. Víctor Balaguer, que batejà els carrers de l'Eixample, fou partidari de la màxima simplicitat, i així optà per, Casanova, Balmes o Campo Sagrado. La Dictadura de Primo i la República optà per posar nom i cognom, sense més afegitons, i sota el franquisme hi ha hagut èpoques en què afegien qualificatius o completaven noms, com el 1947, i d'altres en

**La imminent derrota de l'Eix ja
havia estat olorada pels
responsables del nomenclàtor
barceloní el 25 d'abril de 1945, quan
al carrer que fins aleshores portava
el nom de Tokyo li posaren el
d'una altra ciutat menys
compromesa: Manila**

què en treien, com quan el 1959 transformaren Compositor Beethoven o Compositor Chopin en senzills Beethoven i Chopin. Ara sembla que el criteri és tornar al nom i cognom sense qualificatius, ja que el nomenclàtor de 1980 completa alguns noms i a la vegada treu qualificatius a d'altres.

Els setze anys de Porcioles

Així com l'etapa de l'alcalde Miquel Mateu (1939-1945) es caracteritza per una regressió absoluta en el nomenclàtor i la del baró de Terrades (1945-1951), per uns tímids intents d'introduir al nomenclàtor noms de personalitats catalanes, la de l'alcalde Simarro (1951-1957) es mou en un terreny més eclèctic, ja que al mateix temps que introdueix noms com Joaquim Pena o Josep Balari (que de fet ja hi era, en un altre carrer només que com a Doctor Balari i Jovany), i posa noms de pobles catalans als carrers dels quatre barris de cases barates fets per la dictadura, fins aleshores designats amb números, també sota al seu comandament reben nom de carrer a Barcelona persones tan poc vinculades a la vida de la ciutat com el capità Martín Busutil o el Coronel Monasterio, es dedica una plaça als "Héroes de Espinosa de los Mon-

te-ros” o es realitzen canvis tan impopulars com el ja comentat de Liri per Inmaculado Corazón de María, o tan incomprensibles com Danubio per Alcántara. També mentre ell era alcalde foren batejats els carrers del nou polígon d'habitatges del Congrés Eucarístic, però en aquest cas no hi va haver problemes, perquè es van triar noms de personalitats relacionades amb l'efemèrides.

L'etapa de l'alcalde Josep Maria de Porcioles, la més dilatada de tots els alcaldes franquistes (1957-1973), ha deixat una forta empremta en el nomenclàtor barceloní, més

L'etapa de l'alcalde Josep Maria de Porcioles, la més dilatada de tots els alcaldes franquistes (1957-1973), ha deixat una forta empremta en el nomenclàtor barceloní ja que sota el seu comandament és quan Barcelona creix fins a prendre pràcticament la seva forma actual. Apareixen nous barris, creixen els altres, s'urbanitzen zones que fins aleshores eren purament rurals, i arreu apareixen nous carrers als quals cal donar nom: la Zona Franca, el Carmel, la Verneda, el Besòs...

que en matèria de canvis, en matèria de bateig de nous carrers, ja que sota el seu comandament és quan Barcelona creix fins a prendre pràcticament la seva forma actual. Apareixen nous barris, creixen els altres, s'urbanitzen zones que fins aleshores eren purament rurals, i arreu apareixen nous carrers als quals cal donar nom. La Zona Franca, el Carmel, la Verneda, el Besòs... Ja hem comentat abans, de passada, per on anava la política de donar noms nous als carrers i hem recordat que no és la nostra intenció aprofundir en aquest tema. De tota manera, no està de més recordar que en temps de Porcioles van entrar al nomenclàtor la Divisió Azul (de fet es tracta d'un trasllat, ja que el nom fou tret de la carretera de Miramar al castell de Montjuïc, on l'havien posat als anys quaranta, i portat a l'actual Avinguda d'Aristides Maillol); l'alcalde imposat per la dictadura de Primo, Álvarez de la

Campa; falangistes tan significats com Roberto Bassas o Matías Montero, i noms com Màrtires de la Tradició o Primera Centuria Catalana, noms tots ells que han desaparegut dels carrers de Barcelona l'any 1979.

Vegem, però, més aviat, els canvis que es van produir en els setze anys de porciolisme. Entre les coses positives cal anotar-hi el retorn del nom de Gaudí a l'avinguda que uneix la Sagrada Família i l'Hospital de Sant Pau. El general Primo de Rivera, que des de 1942 havia substituït l'arquitecte fou desplaçat, el 1963, al Carrer Ample, i el seu nom va restar com un fòssil, perquè naturalment ningú no va deixar de dir Carrer Ample al que oficialment era General Primo de Rivera. També cal agrair que es retornés el genuí nom de Can Bruixa al que les traduccions de postguerra havien convertit en Calle de la Bruja, i que el nom de Pompeu Fabra entrés al nomenclàtor, l'any del centenari del seu naixement (1968) per a designar una avinguda que aleshores era encara en projecte.

Al contrari, sota el seu comandament van produir-se canvis que hom no sap si deixar-los com inexplicables o qualificar-los de pintorescos. Per exemple, el 1961, el carrer de Marco Antonio va ser transformat en el carrer de Marco Aurelio, i això va fer-se no pas seguint els tràmits normals d'aprovació per la Comissió Municipal Permanent, exposició al públic, etcètera, sinó per decret. ¿Què tenia Marc Antoni que disgustés l'alcalde o a qui li va demanar que fes el canvi? ¿Potser els seus amors amb Cleòpatra, o el seu tràgic final? És potser el senyor Porcioles un admirador de l'estoïcisme de Marc Aureli? Misteri.

Aquests afanys moralitzadors es reflecteixen també en d'altres canvis marcats per un sentit religiós. La Plaça de Califòrnia fou transformada en Plaça de Fra Juníper Serra que, com se sap, va morir a Califòrnia. Fou també Porcioles qui, autoritzà la desaparició del tradicional nom del Carrer de la Tormenta, a la Barceloneta, perquè les monges de Sant Vicenç de Paül poguessin honorar la seva fundadora, qui va preferir que el carrer inicialment batejat del Perdó —envolta la presó de dones de la Trinitat— portés definitivament el nom del jesuïta Pérez del Pulgar, i qui va donar el vist i plau per a donar el nom del Pare Lluís Artigues a la Plaça del Verdum, canvi que el 1979 ha estat invertit.

Un dels canvis més sonats de l'època Porcioles fou el del Carrer de Cervelló, al qual l'any 1965 van posar, en mig de grans festes molt pròpies de l'època, Floristes de la Rambla.

El seu successor, Enric Masó (1973-1975) no va deixar rastre al nomenclàtor, i l'alcalde que estigué al front de Barcelona durant el final del franquisme, Joaquim Viola, inicià una tasca de recuperació que ja no s'aturaria fins als nostres dies.

CAPÍTOL NECROFÍLIC

La història de l'evolució dels noms dels carrers de Barcelona té també el seu capítol necrofílic, amb carrers que han anat canviant de nom per a finalment desaparèixer del mapa, amb carrers que han anat canviant de nom sense haver existit mai més que sobre el mapa, veritables avortaments, i amb carrers per als quals el canvi de nom ha suposat la mort, absorbits per l'obertura d'un carrer important com ara la Via Laietana, el Cinturó de Ronda o els carrers de Balma, d'Aribau, de Muntaner i de Numància, o bé per l'ampliació d'una plaça.

La història dels carrers desapareguts constitueix un treball diferent del que hem realitzat nosaltres. De tota manera, no resistim la temptació de dedicar un record a la Plaça de la Creu, desapareguda en començar la dècada dels seixanta per causa de l'ampliació de la Plaça de Lesseps. La Plaça de la Creu portà alternativament aquest nom o el d'Estanislaó Figueras, president que fou de la Primera República, segons els vents polítics que bufaven. El seu últim nom fou, lògicament, de la Creu, o millor dit, de la Cruz, des de 1939 fins a llur desaparició. En produir-se la fusió amb la Plaça de Lesseps va haver-hi moments de vacil·lació sobre quin dels dos noms dominaria. Semblava que guanyaria la batalla el nom de la plaça més antiga i és possible comprovar com en una guia urbana de 1964 la nova gran plaça apareix amb el nom únic de Plaça de la Creu, però finalment fou el nom de Lesseps el que s'imposà. Començava aleshores la segona part de la història de la plaça, amb totes les polèmiques que el pas del cinturó de ronda comportaria, salomònicament resoltes per l'alcalde Masó amb la decisió, consensuada per les associacions ciutadanes, de portar a terme l'actual disseny.

No solament l'obertura de nous carrers i places n'ha fet desaparèixer d'antics. També la construcció dels polígons que han marcat el creixement urbanístic barceloní dels anys cinquanta, seixanta i setanta. Alguns d'aquests polígons foren aixecats en zones absolutament rurals, on no havia existit mai cap carrer amb nom. És el cas de tot el sector de Llevant: La Verneda, els Barris del Besòs... D'altres, com el polígon de Cases del Congrés, s'aixecaren en terrenys creuats per algun carrer. Així, l'actual Carrer del Cardenal Tedeschini coincideix gairebé fil per randa amb un antic carrer anomenat Vilatrau.

I hi hagué també noves urbanitzacions que produïren veritables destrosses. Dues d'elles mereixen que les esmentem especialment: el polígon Canyelles, que ha arrasat tots els carrers de La Guineueta vella, i la Zona Franca, que amb els barris nous, els polígons industrials i l'ampliació del port ha esborrat del mapa molts noms antiquíssims de carrers de Can Tunis i de les colònies industrials que hi floriren en altre temps.

De La Guineueta vella desaparegueren el carrer de Bata, que abans de 1942 s'havia dit sempre del Portell, el de Vandellòs, el d'Ulldemolins, el de Masroig, el de Carandell, el de la Pinya... En fer-se en el lloc els carrers de la nova urbanització de Canyelles, aquests han rebut els noms d'Antonio Machado i Federico García Lorca.

De l'actual Zona Franca han desaparegut, bàsicament, els antics carrers de Can Tunis, ocupats avui per l'ampliació del port i la zona industrial, carrers que van conservar tots el nom el 1939 potser perquè quedaven en un racó del món (Pla i Ravé, Torres Batlles, Peris, Pla de Bages, els passatges Trías i Túnez —que abans de 1942 havia estat Passatge Jorba— els camins de Can Remendo i el Pont de les Vaques, i l'indefectible Carrer de l'Alegria, que no podia faltar a cap barri i que, també indefectiblement, ha anat desapareixent de tots els barris), i els de la colònia Cantí, que era situada al costat de l'actual fabrica SEAT. Hi havia el Carrer Pellada —Santa Margarita abans de 1929—, del Castell, de l'Hipòdrom —n'hi hagué un al costat—, Cantí, i del Llobregat. Aquest últim fou rebatejat Gaiter del Llobregat el 1933 i el

1942 li retornaren l'original de Llobregat. El 1981 un altre carrer de la Zona Franca ha estat batejat amb el nom de Llobregat per a recordar aquell antic carrer desaparegut.

Uns altres carrers que han desaparegut recentment són els de l'anomenat "triangle d'Icària", al Poblenou, enderrocat per l'Ajuntament a finals dels anys setanta, per cedir terrenys a la Societat d'Aigües en permuta dels que aquesta cedí per a parc al Guinardó. Els carrers del Pirineu, de Vallgorguina, de Sant Pol —que s'havia dit Pirineu abans de 1950—, Cérvol, són avui un esquelet del que foren, amb algunes cases encara habitades aquí i allà. El seu futur més probable és la desaparició total.

Els nonats

Un apartat especial d'aquest capítol necrofílic el constitueixen el que en podríem anomenar avortaments, carrers que mai no han existit en la realitat però que han estat batejats abans de néixer, quan eren un pur projecte sobre el plànol. Sovint, aquest nom que se li tenia preparat per a quan nasqués ha anat canviant al pas de les circumstàncies polítiques.

Un dels casos més pintorescos és el del carrer inicialment designat amb la lletra B de la urbanització del Pont de les Vaques. El primer nom que decidiren donar-li fou el de la dirigent anarquista Teresa Claramunt, l'any 1933, i l'any següent, el 21 d'agost, l'Ajuntament pren l'inexplicable acord de "donar el nom de Torres de Marina al carrer B de la barriada Pont de les Vaques", al mateix temps que decideixen canviar el nom del barri pel de Barriada Nova de Port, ¿Es tractava d'un canvi —Torres de Marina en lloc de Teresa Claramunt— o bé d'un error —posar Torres de Marina al carrer B, que ja tenia nom, en lloc del C, que encara no en tenia? — Sigui com sigui, a la postguerra opten per acceptar com a més convenient la idea del canvi, que confirmen en el nomenclàtor de 1943, cosa que avala, a més, el fet que el carrer C mai no s'ha arribat a fer. La cosa més divertida és que a les guies urbanes hi han figurat, fins a 1975, els dos carrers: l'existent Torres de Marina i l'inexistent Teresa Claramunt. I, en gairebé quaranta anys, cap censor del franquisme va protestar per la presència d'un nom tan perillós a les guies. És clar que de les guies hom no se'n pot refiar massa perquè hi ha canvis de nom que no hi apareixen reflectits fins vint anys després...

Un altre que canvià de nom abans de néixer fou un carrer projectat al Coll, junt a l'actual Plaça de la Teixonera. Inicialment es preveia que es digués Tordera, però el 1933, en adonar-se que a Gràcia ja existia un carrer anomenat Tordera el canvien per Tramulles. El 1939, lògicament, tornen a Tordera, per aplicació de la norma de retroactivitat, però en adonar-se de la duplicitat, tornen a Tramulles... I el carrer sense néixer. Al final, naturalment, el van treure del nomenclàtor.

Són molts els carrers que han tingut nom abans de néixer i no han arribat a fer-se ni es faran mai. És per exemple el cas de dos carrers batejats l'any 1942 com Pedro Sanglada i Baztán, a Les Corts, i que abans de ser urbanitzats va aixecar-se, al lloc on eren projectats, la Ciutat Universitària. Els carrers de Valdívila i San Juan de Dios, també a Les Corts, tampoc no han existit mai ni existiran per causa de modificacions de planejament urbanístic. Al Poble Sec va passar una cosa semblant amb una sèrie de carrers projectats als anys vint, batejats, i mai realitzats: Somatén, Feliu de la Peña, Cuenca... La famosa Via O, que fou projectada l'any 1917 com a via ràpida que havia de travessar Gràcia unint el Passeig de Sant Joan i l'Avinguda de l'Hospital Militar, i que molts dubten que mai arribi a realitzar-se, fou batejada en l'època Porcioles amb el nom del doctor Hermenegildo Arruga, per si de cas algun dia s'obria... També a l'època de Porcioles es va fer una gran cerimònia d'inauguració i bateig d'una plaça que havia de dur el nom de Túnez i que mai va arribar-se a fer, a causa de la reordenació urbanística de l'antic camp del Barça on havia de fer-se... La llista podria allargar-se indefinidament.

Per lliure, el PSC del Poble Nou dedicà la Plaça de Sant Bernat Calbó el juliol de 1978 a la Llibertat d'Expressió, en ple conflicte dels Joglars empresonats per representar "La torna"

LA TRANSICIÓ I LA DEMOCRÀCIA

Tres foren les decisions importants de l'alcalde Joaquim Viola pel que fa als noms dels carrers de Barcelona, en l'etapa de transició del franquisme a la democràcia que li va tocar presidir: Una, la de retolar bilingües tots els carrers de la Barcelona vella. Això volia dir que a cada carrer hi hauria tantes plaques amb el nom en català com plaques hi hagués amb el nom en castellà. Aquesta decisió és avui ja una realitat.

La segona decisió de l'alcalde Viola fou la d'accedir a la pressió popular dels veïns de Sant Andreu perquè el carrer de l'Orden recobrés el nom d'Ignasi Iglésias que va tenir durant els anys de la República. La història d'aquest carrer registra una curiositat, relacionada amb el carrer del costat, que val la pena de reconstruir:

Abans de l'agregació de Sant Andreu a Barcelona, un carrer es deia Orden i l'altre San Antonio. En efectuar-se l'any 1907 tots els canvis de noms de carrers dels pobles agregats deu anys abans que registraven duplicitat amb d'altres existents a Barcelona, va mantenir-se el nom de carrer del Orden, però al carrer veí li van canviar el nom per Solidaridad. L'any 1929, l'Ajuntament decidí posar el nom d'Ignasi Iglésias al carrer Solidaridad. Un grup de veïns demanà que

L'alcalde Joaquim Viola va retornar el nom de Pau Casals a l'Avinguda que fou batejada per la República amb aquest nom i a la qual el 1939 rebatejaren amb el nom del General Goded

el nom fos posat al carrer del Orden i es respectés el nom del de Solidaridad, però l'Ajuntament va seguir amb la seva, denegant el recurs als veïns perquè "a más de haber sido presentada dicha solicitud fuera de plazo de información pública, es constante criterio de la Ponencia no modificar las denominaciones sancionadas por el tiempo, en cuyo caso se encuentra la denominación de la vía que interesa ser modificada, mucho más antigua que la calle de la Solidaridad, que se titulará de Ignacio Iglesias". Així, el 25 de febrer de 1929 es produïa el canvi en ferm.

Però eren temes de canvi polític. El gener de 1930 cau la dictadura de Primo de Rivera i aprofitant els nous aires que bufen, els veïns tornen a pressionar, aquest cop amb èxit. El 26 de març de 1930 el Carrer de la Solidaritat recupera el seu nom i el de l'Orden dona pas a Ignasi Iglésias. Així es manté la situació fins al 1939, en què Ignasi Iglésias desapareix perquè retorni l'Orden. El 1942 és també la Solidari-

dad la que desapareix per a donar pas a Rubén Darío. El 1976, l'alcalde Viola decideix que retorni Ignasi Iglésias al carrer de l'Orden, però encara ningú no ha decidit que el Carrer de la Solidaritat recuperi el seu nom.

Expressada d'una manera gràfica, la història paral·lela d'aquests dos carrers és així:

Abans de l'agregació	Orden	San Antonio
1907	Orden	Solidaridad
1929	Orden	Ignacio Iglesias
1930	Ignacio Iglesias	Solidaridad
1939	Orden	Solidaridad
1942	Orden	Rubén Darío
1976	Ignasi Iglésias	Rubén Darío

La tercera decisió presa per l'alcalde Joaquim Viola en relació als noms dels carrers de Barcelona fou la de retornar el nom de Pau Casals a l'Avinguda que fou batejada per la República amb aquest nom i a la qual el 1939 rebatejaren amb el nom del General Goded. El nom del general, però, no desaparegué del nomenclàtor, i al mateix temps que el primer de febrer de 1977 es decidia el canvi, l'Ajuntament decidia que el tros de l'Avinguda de la Infanta Carlota entre la Carretera de Sarrià i la Diagonal s'anomenés a partir d'aquell moment del General Goded. Decisió de durada efímera, perquè tres anys després, el desembre de 1979, l'Ajuntament democràtic decidia

la desaparició del nom del general i el retorn del tradicional nom de la Infanta Carlota a aquell tros de l'avinguda ocupat pel polèmic monument a José Antonio Primo de Rivera.

Joaquim Viola no arribà a presidir l'acte del canvi de plaques retornant el nom de Pau Casals, ja que poc després de prendre la decisió es produí el relleu en l'alcaldia i fou Josep Maria Socias Humbert qui estigué present a l'acte públic.

Dos canvis de Socias

Socias Humbert no gosà fer més que el seu antecessor en matèria de canvis de noms i es limità a accedir a les peticions dels veïns perquè el Carrer de Sant Andreu tornés a dir-se Carrer Gran i perquè l'Avinguda Icària recuperés el nom amb el qual sempre fou coneguda popularment, arraconant l'oficial de López Varela.

Aquests quatre canvis i la retolació bilingüe de la Barcelona vella són el balanç de la transició. Les primeres eleccions municipals democràtiques, el 3 d'abril de 1979, i la constitució d'un nou ajuntament elegit pel poble suposaria commocions molt més grans en el nomenclàtor.

El Congrés de Cultura Catalana va elaborar una proposta sobre aquest tema i en diversos barris s'efectuaren estudis sobre el passat dels noms dels carrers

La intervenció popular

En els tres anys de la transició s'havia produït una pregona sensibilització popular sobre la recuperació dels noms dels carrers barcelonins. El Congrés de Cultura Catalana va elaborar una proposta sobre aquest tema i en diversos barris s'efectuaren estudis sobre el passat dels noms dels carrers. Cal destacar, en aquest sentit, la tasca de Josep Maria Villarrúbia i Anna M. Torrent que han publicat estudis sobre la història dels carrers de Sants, Hostafrancs i La Bordeta, i una investigació sobre els carrers del Poble Sec realitzada també pel Congrés de Cultura Catalana.

A més dels estudis, la memòria popular funcionava perfectament i reclamava la desaparició dels noms de gent estranya a la nostra història o clarament contrària a les reivindicacions catalanes, a la vegada que exigia el retorn dels noms de les personalitats catalanes que havien estat esborrades pel franquisme. Grups diversos retolaven de nou, pel seu compte, els carrers d'alguns barris. Especialment important ha estat, en aquest sentit, la tasca dels Consells Populars de Cultura Catalana, formats a partir del Congrés de Cultu-

Plaques velles, noves i no tan noves, coincideixen sobretot als vells barris

ra Catalana, que al barri de Gràcia han portat a terme una tasca sistemàtica de sobreposició de papers impresos amb el nom tradicional, en català, o l'establert pel nomenclàtor republicà, sobre les plaques amb el nom oficial. Una cosa semblant s'ha fet al barri de Sant Antoni.

També es proposaven noms nous per a carrers o places oberts i batejats els anys del franquisme. La proposta de donar el nom de Passeig de l'Onze de Setembre al "Paseo de los Mártires de la Tradición" ha estat acceptada per l'Ajuntament democràtic, però no ho han estat en canvi, de moment, altres propostes que han arribat a realitzar el canvi físic de plaques abans de cap decisió municipal, com la de donar el nom de Plaça de la Llibertat d'Expressió (l'1 de juliol de 1977) a la Plaça de Sant Bernat Calvó, al Poblenou, o que al Carrer de la Rectoria, d'Horta, on va viure bona part de la seva vida l'historiador del barri, Felip Capdevila, portés el seu nom a partir de la seva mort, on la placa es posà el 9 de maig de 1981. Al Carrer del Secretari Coloma fins i tot s'hi han posat plaques de marbre amb el nom que tenia, abans del 1942, Pau Alsina, tot i que el canvi no ha estat admès oficialment ni figura en el nomenclàtor de 1980.

Poques retroactivitats i més novetats

La primera decisió oficial del nou ajuntament democràtic, presidit per l'alcalde socialista Narcís Serra, va ser la de retornar

el seu nom popular a quatre carrers barcelonins tan importants com la Gran Via, la Diagonal, el Carrer Ample i el Paral·lel. Fou una decisió presa el mes de maig de 1979, quan tot just feia un mes que el nou ajuntament s'havia constituït.

A finals d'any, el 21 de desembre de 1979, el ple de l'ajuntament va aprovar el que fins ara ha estat el bloc de canvis més important efectuat pel nou ajuntament. Cinquanta-nou carrers recuperaven el nom d'abans de la guerra o en rebien un de nou. Entre els recuperats hi havia els dos cèlebres Autonomia i Democràcia, trets el 1942, encara que el carrer Nació, canviat juntament amb aquells dos, no recuperava el seu nom històric de La Internacional. Es recuperaven també alguns dels canvis més sonats de Sarrià: Plaça del Consell de la Vila, Carrer de la Mare de Déu de Núria, del Pare Miquel de Sarrià, dels Paletes... Noms que havien estat triats per l'Ajuntament de Sarrià en el moment d'agregar-se aquest municipi a Barcelona, que la Dictadura de Primo havia canviat per Poeta Zorrilla, Covadonga, Beato Diego de Càdiz i Desplà, que la República havia recuperat, i que el franquisme havia tornat a canviar pels noms de l'anterior dictadura.

Va retornar-se el nom del Passeig de Sant Joan i Avinguda de la Infanta Carlota Joaquina a la totalitat d'aquests carrers, i va retornar-se el nom de Pau Claris al tros de Via

A finals d'any, el 21 de desembre de 1979, el ple de l'ajuntament va aprovar el que fins ara ha estat el bloc de canvis més important efectuat pel nou ajuntament. Cinquanta-nou carrers recuperaven el nom d'abans de la guerra o en rebien un de nou

Laietana pertanyent a l'Eixample. L'Avinguda de les Drassanes, la Plaça de les Palmeres i el Carrer del Liri recuperaren el seu nom popular, igual que el Carrer Nou de la Rambla —oficialment no portà aquest nom més que en l'etapa republicana— i també el Carrer de Riego. Les avingudes de Pedralbes i del Tibidabo, les places del Verdum i de Vallvidrera i els carrers de Ramon Turró, i de Prats de Molló i de Verdaguer i Callís tancaven el capítol de recuperacions. La resta eren noms nous: Bosch i Gimpera, Carrasco i Formiguera, Aristides Maillol, Eduard Toldrà, Joaquim Blume, Julián Besteiro, Lázaro Cárdenas, Pablo Neruda, Picasso, i Lluís Companys entraven per primera vegada al nomenclàtor barceloní, i Prat de la Riba, Pi i Margall, Francesc Macià i Sabino de Arana hi retor-naven però a carrers diferents

dels que els van estar dedicats durant la República. Els carrers del barri de la Mercè, a Pedralbes, batejats amb noms característics de la litúrgia falangista eren substituïts per noms d'accidents geogràfics, i desapareixien també altres noms falangistes com Roberto Bassas, Matías Montero, División Azul i Primera Centuria Catalana que entraren al nomenclàtor en temps de l'alcalde Porcioles. Dels carrers amb noms de periodistes catalans que el 1940 reberen noms de periodistes "caídos" només un, el de Pere Sala, recuperava el seu nom. Onze generals, un tinent coronel i dos capitans desapareixien també del nomenclàtor. Precisament, per aquest motiu es retardà l'aprovació dels canvis, ja que uns mesos abans hi hagué un atemptat contra alts càrrecs militars que aconsellà prudència al jove consistori democràtic.

La política adoptada en aquest primer bloc de canvis fou la d'evitar caure en el mateix error que es cometé el 1939, amb signe contrari. S'evità el retorn mecànic a situacions anteriors, optant per fer un primer pas que significués sobretot la desaparició dels noms menys grats per a la història de Barcelona i la introducció de noms reclamats popularment.

Una renovació interrompuda

En aquest bloc de canvis va haver-hi també algun error, com sol passar, ves a saber si voluntari o involuntari. Van canviar, per exemple, tots els noms dels carrers del barri

La campanya per la catalanització dels carrers ha estat un fet continuat des del Congrés de Cultura Catalana de 1977

de la Mercè, com hem comentat, i es tragueren noms de clara significació falangista, però es respectaren Onésimo Redondo i Ramiro Ledesma. Dels tres periodistes depurats al barri de La Salut només se'n retornà un, ves a saber amb quin criteri, i al carrer de Montserrat, que sempre s'havia dit així fins i tot quan era projectat en temps de la República, segurament perquè era el cognom d'un propietari, i no pas per deformació voluntària de Montserrat, li canviaren el nom pel de Muntanya de Montserrat. El carrer Renacimiento del Guinardó ha estat traduït com Renaixença i no com Renaixement, dos fenòmens ben diferents.

Alguns dels canvis fets el desembre de 1979 foren immediatament rectificats. Els noms de Manuel Ribé i Ramon Amadeu, que havien estat retirats per petició popular, per tal de denominar del Call i del Pi les placetes a les quals donaven nom retornaren tot seguit al nomenclàtor, per pressions internes. El més bo és que el pessebrista Ramon Amadeu ha retornat sense fer soroll no a la Placeta del Pi sinó a la placeta de davant de l'església de Santa Anna. També els Valero,

Van canviar tots els noms dels carrers del barri de la Mercè, com hem comentat, i es tragueren noms de clara significació falangista, però es respectaren Onésimo Redondo i Ramiro Ledesma

que havien estat retirats per donar al seu carrer el nom de Flors i Calçat han retornat el juny de 1980 i Flors i Calçat ha anat a parar a un carrer sense nom anterior.

El gener de 1980, Rovira i Virgili ha entrat al nomenclàtor i la plaça de la Fragua, a les cases barates de la Zona Franca ha rebut oficialment el nom popular de Plaça del Nou que se li dona perquè és final de l'autobús que porta aquest número. El juny del mateix any Joaquim Folguera ha tornat a la plaça que sota el franquisme fou Núñez de Arce i Miret i Sans ha absorbit Baró d'Eroles, posant final a un llarg contenciós entre els dos noms. Al mateix mes s'han tret qualificatius professionals als carrers de Penitents dedicats a personalitats catalanes. Idèntica gestió s'ha fet el novembre de 1981 amb carrers dedicats a músics que duïen el Maestro davant del nom.

Entre el novembre de 1980 i l'abril del 1981 s'ha regularitzat la situació de diverses urbanitzacions de Can Caralleu i Vallvidrera els carrers de les quals havien estat batejats pels propis veïns amb noms que sovint existien ja a Barcelona. Tots aquests carrers han rebut noms de plantes.

L'abril de 1981, la Plaça de la Font Màgica, de Montjuïc, ha estat dedicada a Carles Buigas, que la creà, i el mes de maig el Cinc d'Oros, que ha estat oficialment Plaça de la Victòria sota el franquisme, ha rebut el nom de Joan Carles I. L'actuació del rei dos mesos i mig abans, en el cop d'estat del 23 de febrer de 1981, no ha estat aliena a aquesta decisió.

El novembre de 1981 el carrer que era oficialment Major de Gràcia ha esdevingut Gran de Gràcia, com demanaven els veïns i com s'havia aconseguit a Sant Andreu tres anys abans. El mateix mes de novembre de 1981 el Carrer Casanovas de Nou Barris ha estat completat com Enric Casanovas. I els canvis prossegueixen. El criteri actual sembla ser el d'evitar els grans blocs i anar fent petits canvis, discretament. Això comporta evidents complicacions pràctiques per als ciutadans, que no saben mai a què atènyer-se però és molt en consonància amb la política que ara es practica, aliena a les actuacions espectaculars.

El nomenclàtor de 1980

En qualsevol cas, la normalització sistemàtica dels noms dels carrers de Barcelona és en marxa, i ha quedat reflectida en el nomenclàtor de 1980, que constitueix, sinó una acta notarial, sí un recull de propostes que de mica en mica aniran convertint-se en oficials, un cop superats tots els passos legals que cal portar a terme perquè el canvi de nom d'un carrer sigui un fet.

El nomenclàtor de 1980 conté, a més, per primera vegada en la història dels nomenclàtors barcelonins, unes breus indicacions sobre la personalitat dels personatges als quals va dedicat un carrer o els motius per els quals va ser escollit un nom i no un altre. En aquest sentit, els errors continguts en el nomenclàtor són, com diria el poeta, tan nombrosos com els estels que hi ha al cel, ja que ha estat confeccionat d'una manera un xic precipitada i amb un equip de redacció no tan nombrós com hauria estat desitjable, però és un primer pas que permet de ser perfeccionat en posteriors edicions, una base de treball per a disposar definitivament d'una bona informació sobre l'origen dels noms dels carrers de Barcelona.

Els canvis més recents

Amb posterioritat a l'aparició pública del nomenclàtor, la tardor de 1981, hi ha hagut algun nou canvi que no hi queda recollit, com els acords presos per la Comissió Municipal Permanent el 30 de desembre de 1981 d'introduir els noms d'Emili Vendrell, Salvador Seguí, Torres Clavé, Joan Llongueras i Wagner per a places de nova creació. Tot i que no es tracta de canvis, sinó de bateigs, ho comentem aquí perquè respecte als dos primers noms s'ha mantingut un contenciós que prové dels temps de l'alcalde Viola.

Quan va iniciar-se l'onada reivindicativa pel que fa als noms dels carrers, reclamant que fossin ateses les propostes populars, l'Associació de Veïns del Districte cinquè proposà que l'espai buit que quedà a la cantonada del carrer del Robador amb el de Sant Pau on hi hagué el cinema Argentina, fos batejat amb el nom de Salvador Seguí, donada

El nom del rei, catalanitzat, per la plaça del Cinc d'Oros

l'Ajuntament democràtic i finalment s'ha adoptat la solució eclèctica de donar el nom de Salvador Seguí a la polèmica plaça i el d'Emili Vendrell a un altre espai de característiques semblants, i no gaire allunyat, situat a la confluència del carrer de Joaquim Costa amb el del Peu de la Creu.

Val la pena comentar també, com a posterior a l'edició del nomenclàtor de 1980, la proposta popular, assumida per l'Ajuntament, de donar el nom de l'Assemblea de Catalunya, en el desè aniversari de la seva creació, a la plaça de la Sagrera coneguda antigament com el camp de la Patau i més recentment amb el nom de Plaça de les Rates, per la brutícia que s'hi acumulava. La cerimònia popular de col·locació de noves plaques es realitzà el dia 7 de novembre de 1981, amb assistència de polítics que participaren en aquell organisme unitari clandestí de resistència antifranquista i que avui ocupen llocs destacats en organismes públics o en partits plenament legalitzats.

Amb els canvis de noms s'han produït també situacions pintoresques, com per exemple la de la plaça que ara porta el nom de Prat de la Riba i sota el franquisme estigué dedicada als "Héroes de Espinosa de los Monteros". El nom ha estat canviat, però no ha estat retirat el monument als "Héroes" en qüestió que s'instal·là a la plaça en temps de Porcioles. Distraccions d'aquestes les tenien també els ajuntaments franquistes, ja que s'oblidaren de retirar el monument al catalanista doctor Martí i Julià del davant de la residència d'oficials, tot i que al davant n'hi posaren un altre dedicat als aviadors de la legió Còndor.

És molt el que resta per fer encara fins a aconseguir una plena normalització dels noms dels carrers de Barcelona, retrobant les seves arrels populars, suprimint el noms impopulars o allunyats de la nostra realitat, corregint grafies, completant noms. És, però, una tasca en marxa que cal desitjar que no hagi de restar, un cop més, interrompuda. ❖❖❖

L'abril de 1981, la Plaça de la Font Màgica, de Montjuïc, ha estat dedicada a Carles Buigas, que la creà, i el mes de maig el Cinc d'Oros, que ha estat oficialment Plaça de la Victòria sota el franquisme, ha rebut el nom de Joan Carles I. L'actuació del rei dos mesos i mig abans, en el cop d'estat del 23 de febrer de 1981, no ha estat aliena a aquesta decisió

la proximitat del Carrer de la Cadena, on fou assassinat el Noi del Sucre i per evitar de repetir l'error republicà de treure el nom tradicional del Carrer de la Cadena i posar-li el nom de Salvador Seguí.

Les associacions de botiguers del barri, amb el regidor del districte al davant s'hi van oposar aferrissadament i van contraproposar el nom d'Emili Vendrell per aquell espai que havia de convertir-se en jardins. Fins i tot la Comissió Municipal Permanent arribà a acceptar el nom d'Emili Vendrell, però la proposta quedà congelada amb la constitució de

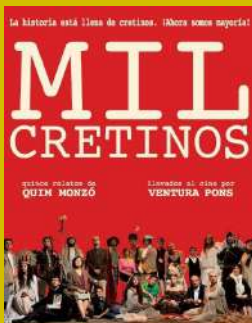
PEL·LÍCULES AMB ESCENES A LA VERNEDA DE SANT MARTÍ

TRAMPA AL AMANECER

(Juan Bosch, 1959)

El títol originari era "A sangre fría" i va ser canviat quan es va estrenar la pel·lícula nord-americana homònima. De tema policial, està rodada en gran part en els pisos de sindicats, inaugurats el 1957, amb el barri en construcció.

MIL CRETINS

(Ventura Pons, 2011)

Basada en el llibre de Quim Monzó del mateix títol, és un film de quinze episodis. El quart és "Quan la Berta obre la porta" i està filmat a la terrassa superior de l'edifici Piramidón del Barri de la Pau.

CERCA DE TU CASA

(Eduard Cortés, 2016)

Film musical al servei del talent de la cantant Sílvia Pérez Cruz. Parla del tema dels desnonaments i té escenes rodades als dúplex del Barri de la Pau i als blocs de La Caixa.

SALVE MARIA

(Mar Coll, 2024)

Un film que parla de la realitat de la maternitat. A diverses escenes es veuen carrers del barri com ara Bac de Roda o Concili de Trento. Sobta la transformació de l'església de Sant Lluís Gonzaga en un hospital.

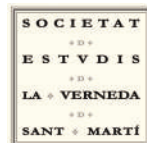
LA FURGO

(Eloy Calvo, 2025)

L'estranya vida en una furgoneta d'un pare i una filla. Basada en la novel·la gràfica del mateix títol de Martín Tognola i Ramon Pardiña. Hi ha escenes rodades als voltants de la plaça dels Porxos. En la imatge, la tanca de l'escola Els Porxos.

ACTIVITATS

gener-març 2026

LA VERNEDA DE SANT MARTÍ, PAM A PAM

Cicle de xerrades sobre la història del barri
Cada dilluns de 18:30 a 19:30,
a la sala d'actes del Centre Cívic Sant Martí.

Abreviacions:

LVSM= La Verneda de Sant Martí

SMP=Sant Martí de Provençals

#111 - 19 de gener LA FORMACIÓ DEL BARRI

#112 - 26 de gener HISTÒRIA FERROVIÀRIA DE BARCELONA

#113 - 2 de febrer LA CERVESA A LVSM

#114 - 9 de febrer 6 D'OCTUBRE DE 1934 AL POBLENOU

#115 - 16 de febrer L'ESPORT A LVSM

#116 - 23 de febrer POESIA A LVSM

#117 - 2 de març PINTAR A LVSM

#118 - 9 de març 50 ANYS DE LES JORNADES CATALANES DE LA DONA

#119 - 16 de març LES ESCOLES DE LVSM

#120 - 23 de març GRUPS TEATRALS A LVSM

ITINERARIS

Sortides: Centre Cívic Sant Martí
(La Selva de Mar, 215).

Amb inscripció prèvia.

EL NUCLI ANTIC DEL POBLE DE SMP

Dissabte,
17 de gener

A les 11 h. Durada: 2 hores.

LA VERNEDA DE SANT MARTÍ NEGRA

Dissabte, 7 de febrer
A les 11 h. Durada: 2 hores.

CARRERS, PLACES I JARDINS DEDICATS A DONES (A)

Dissabte,
21 de febrer
A les 11 h. Durada: 2 hores.

CARRERS, PLACES I JARDINS DEDICATS A DONES (B)

Dissabte,
28 de febrer
A les 11 h. Durada: 2 hores.

BARS I RESTAURANTS A LVSM

Dissabte,
14 de març
A les 11 h. Durada: 2 hores.

XERRADES A LA BIBLIOTECA GARCÍA MÁRQUEZ

(Treball, 219)

Dimarts, 10 de febrer,
a les 18.30 h.

EL RASTRE DE LES "NENES DE LA GUERRA CIVIL" A LVSM

la verneada fa 50 anys

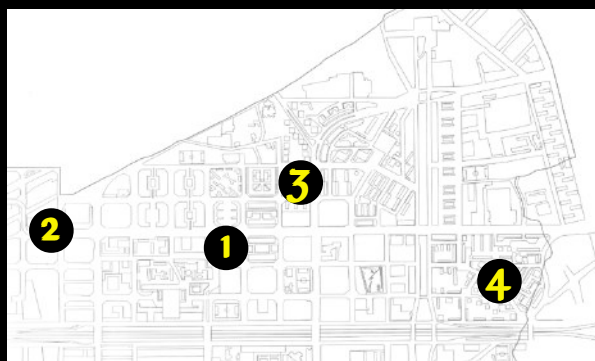
1

2

VISTA AÈRIA DEL BARRI
19 febrer 1975

TIROTEIG A LA CASERNA DEL CARRER GUIPÚSCOA
8 octubre 1975

3

CORRONS MORTS EN UN DESPRENDEMIENT. — Dos obreros resultaren morts al quedar sepultats en un desprendiment de terres constructives, i una altra de ferides en el mateix lloc, en la tarda del 22 d'octubre de 1975. Els morts són: el treballador de 35 anys i Julián Gutiérrez Lora, de 40 anys.

ACCIDENT LABORAL AMB DOS MORTS
AL CARRER HUELVA
22 octubre 1975

4

DIRECTOR DE BELLVITGE, AGREDITAT
SORTINT DE CASA A LA PAU
17 juliol 1975

Per publicar fotografies antigues del barri al butlletí **auro invento**, enviar a:
auroinvento@hotmail.com